

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI

Ekonomická fakulta

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2012

Bc. Klára Šafářová

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI

Ekonomická fakulta

Studijní program: N 6208 Ekonomika a management

Studijní obor: Podniková ekonomika

Vstup Turecka do Evropské unie: kontroverzní téma politiky rozšiřování Evropské unie

Entry of Turkey to the European Union: Controversial Topic of European Union Enlargement Policy

DP-EF-KEK-2012-68

Bc. Klára Šafářová

Vedoucí práce: prof. Ing. Jiří Fárek, CSc., katedra ekonomie

Konzultant: Ing. Aleš Kocourek, Ph.D., katedra ekonomie

Počet stran: 83

Počet příloh: 0

Datum odevzdání: 4. 5. 2012

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI

Ekonomická fakulta

Akademický rok: 2011/2012

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Klára Šafářová**
Osobní číslo: **E08000094**
Studijní program: **N6208 Ekonomika a management**
Studijní obor: **Podniková ekonomika**
Název tématu: **Vstup Turecka do Evropské unie: kontroverzní téma politiky
rozšiřování Evropské unie**
Zadávající katedra: **Katedra ekonomie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

1. Stanovení cílů práce, formulace hypotéz
2. Historické pozadí Turecka
3. Ekonomická charakteristika země
4. Zhodnocení stupně ekonomické sladění Turecka s členskými státy Evropské unie a vyhodnocení plnění tzv. maastrichtských kritérií konvergence
5. Zhodnocení perspektivy Turecka pro (plné) členství v Evropské unii v blízké budoucnosti
6. Ověření hypotéz formulace závěrů

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy: **65 normostran**

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

ARVANITOPOULOS, C. Turkey's Accession to the European Union: An Unusual Candidacy. 1st ed. Berlin: Springer, 2009. 215 s. ISBN 978-3-540-88196-4.

BERKES, N. The Development of Secularism in Turkey. 1st ed. Montreal: McGill University Press. 2nd ed. New York: Routledge, 1998. 570 s. ISBN 0-415-91983-5.

FIALA, P. Evropský mezičas: Nové otázky evropské integrace. 2. vyd. Brno: Barrister a Principal, 2010. 205 s. ISBN 978-80-87029-99-2.

KUČEROVÁ, I. Hospodářské politiky v kontextu vývoje Evropské unie. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2010. 368 s. ISBN 978-80-246-1628-5.

NELLO, Susan S. The European Union: Economics, Policies and History. 2nd ed. Berkshire: McGraw-Hill Education, 2009. 514 s. ISBN 0077118138.

PARKER, O. Cosmopolitan Europe and the EU-Turkey question: the politics of a common destiny. Journal of European Public Policy. 2009, Vol. 16, No. 7, s. 1085-1101. ISSN 1350-1763.

SJURSEN, H. Questioning EU Enlargement: Europe in Search of Identity. 1st ed. New York: Routledge, 2006. 240 s. ISBN 0415376572.

ZÜRCHER, Erik J. Turkey: A Modern History. 3rd ed. London: I. B. Tauris, 2004. 424 s. ISBN 1860649580.

Vedoucí diplomové práce: **prof. Ing. Jiří Fárek, CSc.**

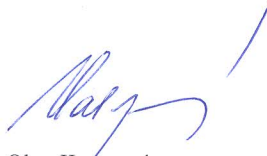
Katedra ekonomie

Konzultant diplomové práce: **Ing. Aleš Kocourek, Ph.D.**

Katedra ekonomie

Datum zadání diplomové práce: **31. října 2011**

Termín odevzdání diplomové práce: **4. května 2012**

doc. Dr. Ing. Olga Hasprová
děkanka

prof. Ing. Jiří Kraft, CSc.
vedoucí katedry

V Liberci dne 31. října 2011

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím diplomové práce a konzultantem.

V Liberci, 4. 5. 2012

Klára Šafářová

Poděkování

Touto cestou bych ráda poděkovala především vedoucímu mé diplomové práce, prof. Ing. Jiřímu Fárkovi, CSc., za jeho cenné rady, připomínky, inspiraci, podporu a trpělivost při vypracování této práce.

Dále bych chtěla poděkovat své rodině za poskytnuté zázemí, podporu a značnou míru pochopení během mého studia.

Anotace

Diplomová práce se zabývá problematikou vztahů mezi Tureckem a Evropskou unií. Otázka vstupu Turecka do Evropské unie představuje velmi kontroverzní téma politiky rozšiřování Evropské unie, které víří vody politických i ekonomických debat a dlouhodobě čelí rozdílným názorům na případné členství.

Tato práce si klade za cíl především analyzovat dlouhou historii vztahů mezi Tureckem a Evropskou unií, prozkoumat ekonomický vývoj a současnou ekonomickou situaci země, zhodnotit vliv motivace Turecka ke vstupu do Evropské unie na proces ekonomické a politické liberalizace země, dále prozkoumat vyspělost turecké ekonomiky ve srovnání s vyspělostí ekonomik současných členských států Unie a také zhodnotit perspektivu Turecka pro plné členství v Evropské unii v blízké budoucnosti.

Klíčová slova

Ekonomický vývoj Turecka, Turecko jako kandidátská země pro vstup do Evropské unie, Komparace ekonomiky Turecka a Evropské unie, Přístupová vyjednávání, Turecko, Evropská unie

Annotation

The diploma work deals with the problematic relations between Turkey and the European Union. The question of Turkish accession to the European Union presents a very controversial issue of the European Union Enlargement Policy which often constitutes a theme of political and economical debates.

The main aim of this study is to analyze the development of relationship between Turkey and the European Union, examine economical development and the current state of the country's economical situation, evaluate the influence of Turkish motivations for accession to the Union on the process of economical and political liberalization of the country, examine maturity of Turkish economy in comparison with maturity of European Union member states' economies and also assess the prospects of Turkey for full membership in the European Union in the near future.

Key words

Economic development of Turkey, Turkey as a candidate country for entry to the European Union, Comparison of Turkish economy with the European Union, Accession negotiations, Turkey, European Union

Obsah

Seznam obrázků.....	11
Seznam tabulek.....	12
Seznam zkratk, značek a symbolů	14
Kapitola 1: Úvod	15
1.1 Stanovení cílů práce a formulace hypotéz.....	16
Kapitola 2: Historické pozadí Turecka.....	18
2.1 Odkaz Osmanské říše (1299-1922)	18
2.2 Vznik Turecké republiky (1923)	19
2.3 Vývoj po Kemalově smrti	23
2.4 Proces postupné liberalizace a vojenské převraty v roce 1960, 1971 a 1980.....	24
2.5 Počátek trvalé liberalizace a transformace turecké ekonomiky.....	26
2.6 Stručný přehled vztahů Turecka a Evropské unie	28
Kapitola 3: Ekonomická charakteristika Turecka	35
3.1 Ekonomický vývoj země	35
3.1.1 Turecká ekonomika od roku 1923 do roku 1950.....	35
3.1.2 Turecká ekonomika od roku 1950 do roku 1960.....	37
3.1.3 Turecká ekonomika od roku 1960 do roku 1980.....	38
3.1.4 Turecká ekonomika od roku 1980 do roku 1990.....	44
3.1.5 Turecká ekonomika od roku 1990 do roku 2001.....	47
3.1.6 Turecká ekonomika od roku 2002 do roku 2010.....	54
3.2 Současná ekonomická situace Turecka	59
Kapitola 4: Porovnání ekonomiky Turecka s vybranými členskými státy Evropské unie..	64
4.1 Základní znaky odlišující Turecko jako kandidátskou zemi pro vstup do Evropské unie	64
4.1.1 Obchodní integrace mezi Tureckem a Evropskou unií	64

4.1.2 Úroveň lidského kapitálu.....	65
4.1.3 Demografická dynamičnost.....	66
4.1.4 Aspekt migrace	67
4.2 Porovnání základních makroekonomických ukazatelů Turecka s průměrem Evropské unie a vybranými členskými státy	69
4.2.1 HDP	69
4.2.2 Míra nezaměstnanosti	70
4.2.3 Běžný účet platební bilance	71
4.3. Maastrichtská konvergenční kritéria	72
4.3.1 Poměr vládního rozpočtového deficitu k HDP	73
4.3.2 Poměr vládního dluhu k HDP	74
4.3.3 Míra inflace.....	74
4.3.4 Úroveň dlouhodobých úrokových sazeb	76
4.3.5 Měnový kurz.....	77
Kapitola 5: Zhodnocení perspektivy Turecka pro plné členství v Evropské unii	79
5.1 Plné členství Turecka v Evropské unii – vliv na Turecko	80
5.2 Plné členství Turecka v Evropské unii – vliv na Evropskou unii.....	81
5.3 Návrhy alternativ plného členství Turecka v Evropské unii	87
Kapitola 6: Vyhodnocení hypotéz	90
Kapitola 7: Závěr	94
Seznam použité literatury	96

Seznam obrázků

Obrázek 1: Mapa Turecké republiky

Obrázek 2: Úroková sazba (základní benchmark sazba v %) v Turecku od září roku 2000 do března roku 2001

Obrázek 3: Směnný kurz USD/TRY od listopadu roku 2000 do listopadu roku 2001

Obrázek 4: Vývoj tempa růstu HDP (%) v Turecku od roku 2002 do počátku roku 2009

Obrázek 5: Úroková sazba (základní benchmark sazba v %) v Turecku od ledna roku 2002 do ledna roku 2012

Obrázek 6: Vývoj míry inflace od roku 2002 do ledna roku 2012

Obrázek 7: Vývoj míry nezaměstnanosti (%) v Turecku od roku 2005 do ledna roku 2012

Obrázek 8: Vývoj ceny ropy Brent od dubna roku 2007 do dubna roku 2012

Obrázek 9: Rozmístění Turků v Evropě v roce 2009

Obrázek 10: Vývoj HDP na hlavu v PPS (EU27=100) od roku 2005 do roku 2010

Obrázek 11: Vývoj míry nezaměstnanosti (%) od roku 2005 do roku 2011

Obrázek 12: Deficit běžného účtu platební bilance (% HDP) od roku 2004 do roku 2011

Obrázek 13: Přebytek/schodek vládního rozpočtu (% HDP) od roku 2003 do roku 2011

Obrázek 14: Hrubý vládní dluh (% HDP) od roku 2003 do roku 2011

Obrázek 15: Míra inflace – HICP (%) od roku 2003 do roku 2011

Obrázek 16: Dlouhodobé úrokové sazby pro konvergenční účely (%) od roku 2006 do roku 2011

Obrázek 17: Vývoj měnového kurzu turecké lity k euru od roku 2007 do roku 2012

Obrázek 18: Vývoj počtu obyvatel v Německu a Turecku od roku 1950 do roku 2090

Obrázek 19: Demografická pyramida v Evropě pro rok 2010

Obrázek 20: Demografická pyramida v Turecku pro rok 2010

Seznam tabulek

Tabulka 1: Doba čekání členských a kandidátských zemí na vstup do ES/EU

Tabulka 2: Přehled důležitých momentů v historii vztahů mezi Tureckem a EU a srovnání s Řeckem

Tabulka 3: Vybrané makroekonomické indikátory od roku 1960 do roku 1979

Tabulka 4: Objem exportu a importu zboží a služeb a vývoj salda obchodní bilance v Turecku

Tabulka 5: Podíl sektorů hospodářství na HDP (%) v Turecku od roku 1960 do roku 1985

Tabulka 6: Úhrnná porodnost od roku 1960 do roku 1985 v Turecku a Německu

Tabulka 7: Zdroje ekonomického růstu ve zpracovatelském průmyslu a průměrné roční tempo růstu HDP ve stálých cenách v Turecku

Tabulka 8: Roční míra inflace a průměrné roční tempo růstu HDP ve stálých cenách v Turecku od roku 1972 do roku 1981

Tabulka 9: Vybrané makroekonomické indikátory v Turecku od roku 1980 do roku 1989

Tabulka 10: Vybrané makroekonomické indikátory v Turecku od roku 1990 do roku 1994

Tabulka 11: Vybrané makroekonomické indikátory v Turecku od roku 1994 do roku 1999

Tabulka 12: Vybrané makroekonomické indikátory v Turecku od roku 1999 do roku 2002

Tabulka 13: Vybrané makroekonomické indikátory v Turecku od roku 2002

Tabulka 14: Zahraniční obchod Turecka od roku 2002 do roku 2008

Tabulka 15: Vybrané makroekonomické indikátory v Turecku od roku 2008 do roku 2011

Tabulka 16: Vývoj deficitu běžného účtu platební bilance od roku 2005 do roku 2011

Tabulka 17: Hlavní obchodní partneři Turecka a Evropské unie z hlediska hodnoty exportu/importu v roce 2011

Tabulka 18: Porovnání celkových výdajů na vzdělání, míry gramotnosti a pracovní síly s dokončeným základním, středoškolským a vysokoškolským vzděláním v Turecku a vybraných státech Evropské unie v roce 2010

Tabulka 19: Porovnání vývoje stavu populace a úhrnné porodnosti (průměrný počet narozených dětí jedné ženě) v Turecku a vybraných státech Evropské unie od roku 2006 do roku 2010

Tabulka 20: Přebytek/schodek vládního rozpočtu (% HDP) v Turecku od roku 2003 do roku 2010

Tabulka 21: Hrubý vládní dluh v Turecku (% HDP) od roku 2003 do roku 2011

Tabulka 22: Míra inflace – HICP (%) v Turecku od roku 2008 do roku 2011

Tabulka 23: Dlouhodobé úrokové sazby pro konvergenční účely (%) v Turecku od roku 2008 do roku 2011

Tabulka 24: Zastoupení věkových skupin v celkovém počtu obyvatelstva (%)

Seznam zkratek, značek a symbolů

AKP	Strana spravedlnosti a rozvoje
CPI	Index spotřebitelských cen
EHS	Evropské hospodářské společenství
ERM II	Evropský mechanismus směnných kurzů
ES	Evropská společenství
EU	Evropská unie
EUR	Euro
HDP	Hrubý domácí produkt
HICP	Harmonizovaný index spotřebitelských cen
HNP	Hrubý národní produkt
MMF	Mezinárodní měnový fond
NATO	Severoatlantická aliance
OECD	Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj
OSN	Organizace spojených národů
PPP	Parita kupní síly
PPS	Standard kupní síly
PSBR	Nároky veřejného sektoru na výpůjčky
SAE	Spojené arabské emiráty
SPF	Souhrnná produktivita faktorů
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
TRY	Turecká lira
USA	Spojené státy americké
USD	Americký dolar

Kapitola 1: Úvod

Po několika vlnách rozšíření se počet členských států Evropské unie zvýšil z 6 na 27 a kandidáty na přijetí je několik dalších zemí. Proces rozšiřování Evropské unie je Evropskou komisí považován za jeden z nejúčinnějších nástrojů zahraniční politiky Evropské unie. Politika rozšiřování do určité míry umožňuje Evropské unii reagovat na výzvy v měnícím se multipolárním světě. Tím, že Unie potvrdí přísné požadavky na ochranu lidských práv a svobod a zásad demokracie jako podmínky pro úspěšné otevření a průběh přístupových vyjednávání s kandidátskými zeměmi, získá měkkou, ale působivou sílu, díky níž bude schopna v určitých oblastech utvářet svět kolem sebe. Náročné přípravy na členství v kandidátských zemích totiž žádají hluboké ekonomické i politické reformy a některé země se nadále potýkají s mnoha problémy.

Evropská unie v současnosti čelí výzvám spojeným s pokračujícím procesem jejího rozšiřování, což představuje test pro integrační proces Unie jako celku. Sdružování původních zakládajících členských států s ostatními členskými státy a kandidáty na přijetí z hlediska ekonomické a kulturní dimenze, které je odlišují, vytváří nelehký úkol pro Evropskou Unii. Zdá se být celkem zřejmé, že koncept pokračujícího rozšiřování Evropské Unie směrem na východ a s ním probíhající integrace členských států vždy nemusí probíhat současně, a proto tento proces rozšiřování a s ním spojený posun hranic s sebou nese důležité následky.

Postupný průběh rozšiřování Evropské unie podstatně ovlivňuje vnitřní strukturu Unie jako celku ve smyslu zvětšené různorodosti členských států a tento pokračující proces vyvolává řadu odlišných reakcí uvnitř jednotlivých členských států Unie. S ohledem na další rozšiřování Evropské unie, otázka vstupu Turecka do Unie představuje velmi kontroverznější téma politiky rozšiřování, které nadále víří vody politických i ekonomických debat a dlouhodobě čelí velmi rozdílným názorům na případné členství.

Historie vztahů Evropské Unie a Turecka sahá až do roku 1959, kdy Turecko požádalo o přidružení k Evropskému hospodářskému společenství. Otázka vstupu Turecka do Evropské unie tedy stále zůstává na jednacím programu, a to do současnosti po dobu více než padesáti let. V roce 1999 byl Turecku přiznán oficiální status kandidátské země Unie a

přístupové rozhovory Turecka s Unií byly zahájeny v říjnu roku 2005, poté co se ministři zahraničí členských zemí obtížně dohodli na vyjednávacím rámci. Rozhodnutí Rady Evropské unie o započetí přístupových jednání s Tureckem dala Unie najevo, že možné členství Turecka bere vážně. Byl to průlomový krok, na který Turecko dlouho čekalo. Nicméně jednání s Tureckem doposud nebyla jednoduchá a postupují spíše pomalým tempem. Významnějšímu postupu ve vyjednávání brání řada překážek (ekonomických, sociálních i politických) a obyvatelé Evropské unie se vstupu muslimské země do evropského klubu často obávají. Němci, kteří mají zkušenost s třímilionovou tureckou menšinou, patří k největším odpůrcům.

Dá se těžko očekávat, že by byl následující průběh přístupových vyjednávání Turecka s Evropskou unií hladký, když vezmeme v úvahu velikost turecké populace, její demografický dynamismus a většinové náboženské vyznání, kulturní předsudky, úroveň hrubého domácího produktu (HDP) na obyvatele nebo podíl zemědělství v turecké ekonomice. Na druhou stranu, členství Turecka je pro Evropskou unii velkou výzvou. Navzdory četným argumentům kritiků tureckého přistoupení se zdá, že vstup Turecka by mohl být v mnoha ohledech výhodný pro Unii. Výjimečná poloha Turecka na pomezí Evropy a Asie, středomořské a černomořské oblasti, představuje velkou potenciální výhodu pro Evropskou unii. Geostrategická hodnota této polohy je vysoká nejen z ekonomického nebo vojenského hlediska, ale také energetického díky jeho poloze blízko regionu s obrovskými zásobami plynu a ropy. Případné členství Turecka může přispět k posílení ekonomické role Evropské unie a jejímu většímu prosazení na světovém poli, a to posílením společné zahraniční a bezpečnostní politiky.

Navíc případné zakotvení Turecka v Evropské unii může vést také ke zvýšení bezpečnosti v této relativně nestabilní oblasti. Prosperující islámský stát ctící evropské normy a demokracii může být předlohou pro ostatní islámské státy, i když tento názor nelze příliš zobecnit.

1.1 Stanovení cílů práce a formulace hypotéz

Tato diplomová práce si klade za cíl především analyzovat dlouhou historii vztahů mezi Tureckem a Evropskou unií, prozkoumat ekonomický vývoj a současnou ekonomickou

situaci země, zhodnotit vliv motivace Turecka ke vstupu do Evropské unie na proces ekonomické a politické liberalizace země, dále prozkoumat vyspělost turecké ekonomiky ve srovnání s vyspělostí ekonomik současných členských států Unie a také zhodnotit perspektivy Turecka pro plné členství v Evropské unii v blízké budoucnosti.

S ohledem na stanovený cíl práce byly formulovány tři základní hypotézy:

- 1) Proces liberalizace v ekonomické a politické sféře Turecka byl do značné míry poháněn motivací země ke vstupu do Evropské unie.
- 2) Ekonomická úroveň Turecka není v současné době srovnatelná s ekonomickou úrovní členských států Evropské unie.
- 3) Vstup Turecka do Evropské unie se ve střednědobém horizontu neuskuteční, a to jak z důvodu pomalého postupu přístupových vyjednávání, tak i obav některých členských států z možných následků vstupu Turecka do Unie.

Výběr tématu byl ovlivněn hned několika důvody. Předně se jedná o téma aktuální, kterému nejen evropské sdělovací prostředky věnují velkou pozornost. Žádná jiná země žádající o členství v Evropské unii zatím nevyvolala tak velkou debatu jako právě Turecko. Je to samozřejmě dáno jeho odlišnou povahou od zbývajících členských států, ale také jeho polohou nebo bezpečnostními aspekty. Dalším důvodem je možnost zasadit tuto problematiku do širokého rámce spojitostí dlouhodobého charakteru, kterými jsou ekonomický vývoj země, geopolitika nebo historie. Zdá se být celkem zřejmé, že případné členství Turecka by pozměnilo současnou podobu Evropské unie a také s největší pravděpodobností negativně ovlivnilo integrační proces Unie jako celku.

Kapitola 2: Historické pozadí Turecka

Na první pohled se může zdát, že Turecko pro obyvatele Západu představuje zářící hvězdu muslimského světa. Mělo by být ovšem zmíněno, že i když převažujícím náboženstvím této země je islám (99% obyvatelstva se hlásí k islámu), Turecko představuje sekulární stát. Tento prozápadně orientovaný politický a civilizační model byl zaveden již při vzniku Turecké republiky v roce 1923 (Akyol, 2009). Od vzniku republiky se Turecko postupně začalo orientovat na Západ. Turecko se stalo členem Rady Evropy (1949), Severoatlantické aliance (1952) a mimo jiné patří k zakládajícím členským zemím Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (1960). Navíc se Turecku podařilo vybudovat poměrně úzké vztahy se Spojenými státy americkými, a to jako člen Spojenců za 2. světové války (Akyol, 2009; Richardson, 2005). Mělo by být ovšem poznamenáno, že za 2. světové války zůstalo Turecko takřka do konce neutrální, ale díky vyhlášení války Německu v únoru roku 1945 nakonec stálo na straně vítězů. Řada odborníků na Turecko se také domnívá, že za současnou prozápadní podobu Turecké republiky, která se značně odlišuje od zbytku muslimského světa, může odkaz modernizace Osmanské říše, která se nacházela na území současného Turecka (Akyol, 2009).

2.1 Odkaz Osmanské říše (1299-1922)

Osmanská říše (též Otomanská říše) představovala jednu z nejmocnějších říší v oblasti Středozemního moře, která existovala v letech od 1299-1922. Během 16. a 17. století, kdy Osmanská říše působila jako světová supervelmoc, zasahovala Říše na tři kontinenty a zahrnovala kromě území současného Turecka také oblasti jihovýchodní Evropy, západní Asie a severní Afriky (Akyol, 2009). Dlouhodobá interakce Turků se Západem vedla k objevení a postupnému přejímání západních sekulárních zvyků a způsobů, což mělo vliv na pozvolnou modernizaci země.

Jako jeden z příkladů se může uvést role osmanských byrokratů, kteří byli již od počátku 18. století hojně vysíláni do různých evropských států, aby poznali a pochopili západní způsoby a metody (Mardin, 2005). Tito delegáti měli na starost vypracování zpráv o jejich zahraničních misích. Zajímavé je, že tyto zprávy se zaměřovaly především na materiální

aspekty života, nikoli náboženské nebo politické. Tyto zprávy detailně popisovaly technologické pokroky evropských zemí, jako na příklad konstrukce budov, astronomické poznatky, modernizace bankovního systému nebo tovární výroba (Mardin, 2005). Tímto způsobem mohla osmanská intelektuální elita zavést řadu pokrokových evropských postupů, které za prvé umožnily pochopit a propagovat sekulární přístupy a které navíc přispěly k vytvoření Turecko-islámské výjimečnosti.

Nicméně navzdory celé řadě poznatků z evropských zemí se začala zaostalost ekonomických poměrů v Osmanské říši projevovat od konce 18. století. Přes snahy sultánů zavést ekonomické a sociální reformy podle evropského vzoru bylo velmi problematické změnit tradiční mentalitu tureckého obyvatelstva (Souleiman, 2003). Souleiman dodává, že turecké obyvatelstvo se totiž po celá staletí dělilo na patriarchální rolníky a dědičné vojáky a vztah Turků k obchodování jako profesionální činnosti byl až do konce 19. století vesměs pohrdavý.

V průběhu 19. století ztratila Osmanská říše značnou část svých území a na začátku 20. století byla prakticky vytlačena z Evropy. Účast v 1. světové válce Osmanskou říši rychle vyčerpala a zemi zachvátil hladomor. Říše se definitivně rozpadla po porážce v 1. světové válce, které se zúčastnila po boku centrálních mocností. Říše byla rozdělena na teritoria pod správou vítězných spojenců a oficiálně zanikla zrušením sultanátu v roce 1922.

2.2 Vznik Turecké republiky (1923)

Pod vedením Mustafa Kemala, vojenského velitele, se podařilo tureckým nacionalistům vypudit vítězné spojence z Anatólie (Malá Asie) a východní Trácie (Felton, 2008). Lausannská smlouva z 24. července 1923 vymezila turecké hranice odpovídající nynějším hranicím Turecka (Obrázek 1: Mapa Turecké republiky) a vedla k mezinárodnímu uznání nově utvořeného státu. Turecká republika byla oficiálně vyhlášena 29. října 1923. Mustafa Kemal (1881-1938) se stal zakladatelem a prvním prezidentem Turecka a turecký parlament ho obdařil čestným příjmením Atatürk – otec Turků (Felton, 2008). Kemal zůstal ve funkci prezidenta Turecké republiky až do své smrti v roce 1938.

Obrázek 1: *Mapa Turecké republiky*

Zdroj: The Geography Site (2006)

Mustafa Kemal Atatürk se rozhodl zmodernizovat život v zaostalé a válkou zničené zemi. Brzy po svém zvolení inicioval Atatürk řadu radikálních reforem v politické, společenské a ekonomické oblasti, jejichž hlavním cílem byla transformace Turecka na moderní stát. Modernizace pro něho znamenala především přijetí západní kultury a přeměnu Turecka na vyspělou průmyslově orientovanou zemi (Felton, 2008). Atatürk založil nový turecký stát na principech silného mono-etnického nacionalismu, sekularismu a západní orientaci (Felton, 2008). Ideologický základ Atatürkova nového reformního programu se stal známý jako kemalismus a je založen na šesti následujících principech – nacionalismus, sekularismus, etatismus (zdůrazňování aktivní role státu při řešení hospodářských a společenských problémů), republikanismus, reformismus a populismus (Shankland, 1999).

Mělo by být zdůrazněno, že demokratický systém nebyl zakotven v novém reformním programu. Kemal nastolil autokratický přístup k realizování svých reforem. Od roku 1925 do roku 1945 byl nastolen režim jedné politické strany, kterou se stala Republikánská lidová strana založená v roce 1923 v čele s předsedou Mustafou Kemalem Atatürkem. Progresivní republikánská strana sice vznikla v roce 1924, ale byla zrušena režimem v roce 1925 a její vedení bylo odstraněno z politického života v Turecku (Akyol, 2009).

Jedním ze základních bodů Kemalova reformního programu je princip sekularismu, který spočíval v tom, že státní moc a instituce byly zcela odděleny od náboženství. Kemalova implementace tohoto principu vedla k výrazným změnám. Krátce po vzniku Turecké republiky si Kemal vynutil zrušení chalífátu (chalífát znamená vládu chalífy jako duchovní hlavy islámu a oficiální hlavy říše), právní rámec šaría (právní systém založený na islámských náboženských textech), národních náboženských škol nebo ministerstva náboženství. Mimo jiné zakázal mužům nosit tradiční fezy (pokrývka hlavy nošená především v islámských zemích) a ženy odrazoval od nošení závoje na veřejnosti. Mezi další prozápadní reformy, které zasáhly běžný život Turků, patřilo upuštění od islámského kalendáře, hodiny se přestaly počítat od východu slunce do západu, orientální systém vah byl nahrazen desítkovým a arabské písmo bylo nahrazeno latinkou s některými přidanými znaky (Felton, 2008). Kemalův reformní program znamenal postupné snižování vlivu duchovních činitelů na veřejný život a politiku.

Vliv islámu se od vzniku státu začal snižovat a byl nahrazen silným nacionalismem podle Kemalova reformního programu. Muslimové, různé etnické menšiny (především Kurdové – nejpočetnější skupina netureckého obyvatelstva žijící především v jihovýchodní části Turecka, která čítá přes 10 milionů lidí) a liberálové představovaly hlavní nepřátele Kemalova reformního programu, a proto byly tyto skupiny systematicky utlačovány (Akyol, 2009).

Jedním z nedostatků nového reformního programu byla jejich omezenost, neboť zasahovaly sféru kulturní a právní, ale vyhnuly se ekonomické. Turecká ekonomika v počátečních letech Kemalovy vlády spíše stagnovala. Materiální úroveň v zemi se nezvyšovala a nespokojenost obyvatelstva (především na venkově) se začala zvyšovat a docházelo ke vzpourám (Ertugal, 2009). Po těchto zkušenostech se Kemal rozhodl zasáhnout do špatné hospodářské situace země. Jeho politika v oblasti ekonomie se nazývá etatismus. Etatismus se v Turecku zřetelně rozšířil od třicátých let 20. století. Politika etatismu představovala rozsáhlou intervenci státu do hospodářského systému země za pomoci centrálního plánování nebo prostřednictvím státních podniků a měla za cíl dosáhnout urychleného rozvoje zaostalého národního hospodářství. Hlavním principem vnitrostátní i zahraniční ekonomické politiky Turecka se stala hospodářská soběstačnost (Souleiman, 2003). Tento myšlenkový proud prosazuje omezení úlohy zahraničního

kapitálu v domácím hospodářství, zvýhodňování domácích výrobců pomocí protekcionistické politiky a také omezení dovozu (Felton, 2008; Souleiman, 2003).

Mělo by být poznamenáno, že politika etatismu a hospodářského izolacionismu v evropských zemích v období mezi dvěma světovými válkami nepředstavovala zvlášť neobvyklý jev, a proto Turecko v tomto ohledu nebylo výjimkou (Souleiman, 2003).

Mělo by být také zmíněno, že vliv turecké armády na politický život se výrazně zvýšil se založením Turecké republiky. Armáda představovala strážce oficiální Kemalovy státní ideologie a hodnot sekulární republiky (Shankland, 1999). Postavení armády vyplynulo již ze samotného vytvoření Turecké republiky. Kemalova revoluční skupina nacionalistů vzešla z armády a armáda představovala významnou složku společnosti, která dokázala jednat a získat moc. Armáda proto byla od počátku pevně spjata se státem a jeho ideologií, kterou Kemal zavedl. Turecká armáda považovala za úhlavní nebezpečí především skutečnosti, které narušovaly jednotu státu a sekulární podobu republiky, a v případě zjištění těchto nebezpečí ji turecký vojenský řád (článek 35) opravňoval k vojenské intervenci do politiky (Felton, 2008). Armáda předvedla svou sílu a zasáhla do politického dění několikrát v druhé polovině 20. století. V roce 1960, 1971 a 1980 generálové proti zvoleným představitelům země zakročili, svrhli vládu a do politických funkcí dočasně obsadili sami sebe (Felton, 2008). Mělo by být zmíněno, že tyto vojenské převraty znamenaly značnou ránu pro mladou tureckou demokracii a liberalizační politiku, která se začala postupně rozvíjet po Kemalově smrti v roce 1938.

Na jednu stranu by se dalo na tureckou armádu nahlížet jako na důležitý instrument, který měl vliv na utváření moderního Turecka a utužení vztahů se západními velmocemi. Turecká armáda může být vnímána jako symbol toho, že se Turecko nenechalo vlákat do sítě islámského radikalismu. Turecké ozbrojené síly se také ke konci 2. světové války postavily na stranu Spojenců, což zemi umožnilo těžit z Marshallova plánu a stát se členem Severoatlantické aliance (1952). Vstup země do Severoatlantické aliance byl také podpořen tím, že Turecko bojovalo na straně spojených národů v korejské válce, čímž si získalo respekt západních velmocí. Na druhou stranu by mělo být zdůrazněno, že vliv armády na politické dění v Turecku dlouho představoval a do jisté míry stále představuje

jednu z významných překážek pro vstup Turecka do Evropské unie (European Commission, 2011).

2.3 Vývoj po Kemalově smrti

Mustafa Kemal Atatürk zemřel v roce 1938 a jeho nástupcem, tedy druhým prezidentem Turecké republiky a také novým předsedou Republikánské lidové strany, se stal Mustafa İsmet İnönü, který od roku 1923 zastával funkci předsedy vlády (Zürcher, 2004). Krátce po smrti Kemala se v Turecku rozšířily debaty o tom, zda nový prezident prosadí liberalizující změny v politické a ekonomické sféře Turecka nebo bude následovat silně zakořeněnou Kemalovu ideologii. Brzy po nástupu nového prezidenta bylo ovšem vcelku zřejmé, že Mustafa İsmet İnönü hodlá pokračovat v politickém směru svého předchůdce (Zürcher, 2004). Mělo by být zmíněno, že již jako předseda vlády Mustafa İsmet İnönü zastával a propagoval přímé zásahy státu do fungování trhu včetně zavádění pětiletých hospodářských plánů inspirovaných Sovětským svazem a převádění soukromého majetku pod státní kontrolu. Turecko navíc pokračovalo v autoritativním režimu jedné politické strany ještě několik let po Kemalově smrti. Tou jedinou politickou stranou byla Republikánská lidová strana založená Kemalem při vzniku Turecké republiky. Tento režim panoval v Turecku celkem dvacet let, a to od roku 1925 až do roku 1945 (Felton, 2008; Zürcher, 2004).

2. světová válka vypukla zanedlouho po nástupu druhého prezidenta do funkce a obě skupiny mocností Spojenců a Osy se snažily získat Turecko na svou stranu. Mustafa İsmet İnönü se nicméně dlouho usiloval o udržení neutrality země a téměř do konce 2. světové války zůstalo Turecko neutrální. Turecko vyhlásilo válku Německu až v únoru roku 1945 a tím se nakonec postavilo na stranu vítězů. Turecká armáda však proti zemím Osy nikdy vojensky nevystoupila (Richardson, 2005).

Mělo by být poznamenáno, že válečné zkušenosti, které proběhly na území současného Turecka, a také následování Kemalovy ideologie - především důraz na izolacionismus a soběstačnost - v období 2. světové války umožnilo Turecku předejít velkým ztrátám na životech, k nimž by pravděpodobně došlo, kdyby se Turecko rozhodlo vstoupit do války po boku Německa.

Po roce 1945 začal Svaz sovětských socialistických republik (SSSR) vyvíjet nepříjemný tlak na Turecko ve snaze o získání území historické západní Arménie a rozmístění sovětských vojenských základen v oblasti tureckých Úžin. Turecko se proto pod nepříjemným tlakem Moskvy začalo stále více orientovat na Spojené státy americké a snažit se o aktivní sblížení se Západem. Země také získala značnou finanční pomoc v rámci Marshallova plánu od Spojených států amerických a stala se členem nově vznikajících regionálních, bezpečnostních a hospodářských struktur jako je Rada Evropy (1949), Severoatlantická aliance (1952) nebo Organizace pro hospodářský rozvoj (1960) (Richardson, 2005; Souleiman, 2003; Shankland, 1999). Mělo by být zmíněno, že Turecko je dodnes jedinou členskou zemí Severoatlantické aliance s většinovým muslimským obyvatelstvem – přes 99% obyvatelstva se hlásí k muslimskému vyznání.

2.4 Proces postupné liberalizace a vojenské převraty v roce 1960, 1971 a 1980

Změny po 2. světové válce jako sílící tlak SSSR, usilování o začlenění do západní sféry, potřeba ochrany před rozpínavostí SSSR, snaha o získání ekonomické a vojenské pomoci od západních mocností a také domácí nespokojenost s nedemokratickým systémem v zemi měly významný vliv na liberalizační procesy v Turecku (Felton, 2008; Fenger-Grøndahl, 2007). Politici představitelé země se brzy po ukončení druhé světové války rozhodli urychlit přechod k politickému pluralismu po vzoru západních zemí. Koncem roku 1945 Turecko konečně povolilo registraci dalších politických stran, což umožnilo zakotvení pluralitního systému v zemi. Hned na počátku roku 1946 vznikla opoziční Demokratická strana (vedle již existující Republikánské lidové strany založené Kemalem), která v roce 1950 vyhrála první skutečně svobodné volby v historii Turecké republiky (Akyol, 2009). Prezident Mustafa İsmet İnönü zůstal ve funkci prezidenta do roku 1950, kdy byl nucen po porážce jeho Republikánské lidové strany v prvních svobodných volbách odejít z čela země do opozice (Shankland, 1999). Porážka dlouho vládnoucí Republikánské lidové strany a vítězství Demokratické strany tedy zvěstovalo počátek nové éry pro Turecko.

Konec čtyřicátých let a především vítězství Demokratické strany a její nástup do čela vlády v roce 1950 měl také významný vliv na vývoj turecké ekonomiky. Jak uvádí Souleiman

(2003, s. 1), „*podstatou nové ekonomické politiky se stalo odbourání Atatürkova izolacionismu v hospodářství, místo protekcionistické politiky státem dirigovaného trhu byla prováděna politika namířená na příliv zahraničních investic*“. Mělo by být ovšem poznamenáno, že otevírání turecké ekonomiky bylo velmi postupné a ekonomika země zůstala poměrně uzavřená až do osmdesátých let, kdy byla realizována nová ekonomická strategie zaměřená na zapojování tureckého trhu do systému světové ekonomiky podporováním exportně-importních vztahů (Nas, 2011; Ertugal, 2009; Souleiman, 2003).

Nástup Demokratické strany do čela vlády v roce 1950 znamenal podporu a rozvoj soukromého podnikání, i když dohled a nařízení státu byly stále významné. V období mezi padesátými a šedesátými léty byl důraz kladen také na rozvoj a modernizaci zemědělství a sektor průmyslu byl odsunut spíše do pozadí (Ertugal, 2009). Sektor zemědělství byl ve velké míře mechanizován a zemědělcům byly poskytovány úvěry, což vedlo k růstu zemědělské produkce. První polovina padesátých let byla v turecké historii zaznamenána jako období liberalizace většiny odvětví a ekonomického růstu.

Nicméně liberální desetiletí v padesátých letech (1950-1960) skončilo s první makroekonomickou krizí, kterou Turecká republika zažila jako výsledek nekontrolované expanzivní politiky spolu s rozsáhlou neúrodou v roce 1954 a finanční nestabilitou státu (Ertugal, 2009). Zhoršující se ekonomická situace spolu s rostoucí sociální nespokojeností vedla k zásahu turecké armády a vojenskému převratu v roce 1960. Turečtí generálové proti představitelům země zakročili, svrhli vládu a do politických funkcí obsadili sami sebe. Demokratická strana byla zakázána a její lídři byli zatčeni (někteří dokonce popraveni) (Felton, 2008). Turecká armáda tímto úspěšně demonstrovala svoji sílu a dominantní pozici v zemi.

Tento vojenský převrat v roce 1960 neznamenal jedinou a poslední ránu pro mladou tureckou demokracii a liberalizační politiku. Z důvodu vládní krize a pokračujících sociálních nepokojů v roce 1971 armáda znovu zasáhla, dostala se k moci a zavedla režim blízký vojenské diktatuře. Další vojenský převrat proběhl v roce 1980. Koncem sedmdesátých let totiž začala narůstat vnitřní politická a ekonomická (ropný šok v roce 1973, neúroda v roce 1977 a další ropný šok v roce 1979) nestabilita, během které došlo mimo jiné k vzestupu proislámsky orientovaných skupin, což vyústilo ve vojenský puč

v roce 1980. Turecká armáda opět převzala vedení, rozpustila parlament a odpůrci vojenské vlády byli pronásledováni. Dostupné zdroje uvádějí, že bylo v této době zatčeno přibližně 30 000 občanů (političtí aktivisté, studenti, představitelé odborových organizací a mnozí další) (Felton, 2008). Mělo by být poznamenáno, že vojenská represe vyvolala vlnu mezinárodních protestů, což dokonce vedlo k pozastavení členství Turecka v Radě Evropy především z důvodu nedodržování základních lidských práv a svobod pro své občany (Felton, 2008).

Konec vojenského režimu v roce 1983 a vítězství Vlastenecké strany Turgut Özala ve volbách v tom samém roce vedlo k nezbytné transformaci stále poměrně uzavřené turecké ekonomiky.

2.5 Počátek trvalé liberalizace a transformace turecké ekonomiky

Počátek osmdesátých let znamenal pro Turecko návrat k prozápadní orientaci. Mělo by být poznamenáno, že armáda, která byla u moci od roku 1980 do roku 1983, se sice hlásila k proevropské orientaci země, nicméně Evropské hospodářské společenství (EHS) vnímalo stav vojenského režimu jako jeden z ukazatelů nestability země a nepřipravenosti na hlubší integraci, a proto byla Dohoda o přidružení v Evropském hospodářském společenství (tzv. Ankarská dohoda) uzavřená roku 1963 „zmrazena“ od roku 1980 až do roku 1986 (EurAciv, 2011). Nicméně konec vojenského režimu v roce 1983 a nástup nového, prozápadně orientovaného předsedy vlády Turgut Özala v tom samém roce odstartoval řadu důležitých liberalizačních reforem, které značně změnily dosavadní přístup k hospodářské politice.

Jak již bylo nastíněno výše, turecká vláda provedla na počátku osmdesátých let řadu zásadních reforem. Cílem tohoto reformního programu byla přeměna strategie hospodářského vývoje liberalizací tržních vztahů, což postupně vedlo k transformaci stále poměrně uzavřené ekonomiky země na ekonomiku otevřenější, průhlednější a také přístupnější světovému hospodářství (Nas, 2011; Souleiman, 2003). Přední představitel této revoluční ekonomické strategie byl Turgut Özal. Turgut Özal byl prozápadně smýšlející politik a zakladatel Vlastenecké strany, která po ukončení vojenského režimu vyhrála volby v roce 1983. Özal zastával funkci předsedy vlády od roku 1983 do roku

1989, kdy se stal prezidentem Turecké republiky. Ve funkci prezidenta zůstal až do své smrti v roce 1993 (Felton, 2008). Özalův liberalizační ekonomický program byl založen na podněcování exportně-importních vztahů, výrazném snížení role státu v turecké ekonomice a také podpoře soukromého podnikání. V rámci této nové ekonomické strategie tedy došlo k odklonu od politiky substituce dovozů, která se stala dominantní ekonomickou strategií již od počátku třicátých let, kdy se hlavním principem ekonomické politiky Turecka stala hospodářská soběstačnost, a země místo toho zavedla exportně orientovaný ekonomický model (Akyol, 2009). Součástí Özalova programu byla také liberalizace dovozu, která vedla ke změně dovozního systému a snížení průměrné celní sazby (Nas, 2011). Tato ekonomická strategie tažená exportem se projevila jako poměrně úspěšná, a to především v první polovině osmdesátých let, kdy došlo k výraznému zvýšení objemu exportu, snížení zahraničního dluhu, obnovení ekonomického růstu a vytvoření obchodních vztahů především se zeměmi v Evropě a na Blízkém východě (Nas, 2011). Dalo by se říct, že Özalův liberalizační program vytvořil základy pro následný socioekonomický rozkvět v Turecku.

Mělo by být ovšem zmíněno, že navzdory úspěchu liberalizačního ekonomického programu se Turecko stále potýkalo s řadou překážek. Odklon od protekcionistické politiky a zapojování tureckého trhu do systému světové ekonomiky přispělo ke zvýšení konkurenceschopnosti turecké ekonomiky na světových trzích a umožnilo vybudování poměrně úzkých ekonomických vztahů s Evropou. Na druhou stranu se Turecko stále potýkalo s vysokým zahraničním dluhem, rostoucí inflací a nezaměstnaností, navíc reputace země a politické vztahy s Evropou se spíše zhoršovaly z důvodu přetrvávajícího porušování základních lidských práv a svobod, a to především represe kurdské menšiny na východě země, turecko-řecký spor o Kypr a také zvyšující se nespokojenost se vzrůstajícím počtem tureckých imigrantů v Evropě (Nas, 2011; MacLennan, 2009).

Prozápadní orientace země spolu a prosazováním a zaváděním liberálních reforem pokračovala i v následujících letech a trvá dodnes. Pokračování v transformaci sociálně-ekonomické struktury země, které by přiblížilo Turecko k plnému členství v Evropské unii, nabralo nových otáček roku 2002, kdy Strana spravedlnosti a rozvoje (AKP) zvítězila v parlamentních volbách. AKP, která vyhrála i v následujících volbách v roce 2007 a 2011 a vládne dodnes, zavádí silně reformní politiku s cílem zlepšení fungování volného trhu,

posílení vlády práva, zajištění přílivu zahraničního kapitálu a v neposlední řadě oslabení stále poměrně silného postavení armády. Tento reformní program vedl k výraznému zlepšení ekonomické situace země a jejímu politickému posilování (Hansen, 2011, s. 68). Mělo by být poznamenáno, že když se AKP ujala vlády v roce 2002, jejím hlavním cílem a motorem reformu bylo členství v Evropské unii. Strana tedy v prvních letech vlády zavedla celou řadu ekonomických i politických reformů a výsledky reformního procesu přesvědčily Evropskou unii otevřít oficiální přístupová jednání s Tureckem dne 3. října 2005. Řada autorů se shoduje, že současná vláda premiéra Recepta Tayyipa Erdoğana a jeho AKP úspěšně zvládla přetransformovat Turecko, a to v období kratším než jedno desetiletí (Gardner, 2011, s. 7; Peet, 2010, s. 3).

Mělo by být ovšem poznamenáno, že od zahájení vstupních rozhovorů s Ankarou se vyjednávání o přístupu zadrhlo na několika bodech (turecko-řecký spor o Kypr nebo dodržování základních práv a svobod), což spolu se silně odmítavým postojem některých členských zemí (především Francie a Německo) vůči plnému začlenění Turecka do Evropské unie a rostoucím ekonomickým vlivem a celkovým sebevědomím země vedlo v posledních letech k tomu, že Turecko demonstrovalo svoji nezávislost Evropské unii a světovému společenství. Jako příklad může být uvedeno hlasování Turecka proti rozšíření sankcí Organizace spojených národů (OSN) vůči Íránu v roce 2010, ostrá diplomatická roztržka s Izraelem ohledně zadržení lodí s humanitární pomocí směřujících do Gazy v roce 2010 nebo pokračování v bezvízové politice, která v současné době umožňuje bezvízový vstup do země občanům více než šedesáti okolních států včetně některých méně stabilních zemí jako je Libanon, Sýrie, Jemen, Jordánsko, Alžírsko nebo Libye, což usnadňuje příliv nelegálních imigrantů těchto národností přes území Turecka do Evropy. Tato dlouhodobá strategie otevírání hranic okolním zemím se zdá být v nesouladu se snahou Evropské unie o efektivní a důslednou kontrolu vnějších hranic Unie.

2.6 Stručný přehled vztahů Turecka a Evropské unie

Jak již bylo zmíněno dříve, z trosek Osmanské říše vznikla pod vedením Mustafa Kemala Atatürka v roce 1923 prozápadně orientovaná a sekulární Turecká republika, která prošla od svého založení obrovskou proměnou. Situace v Evropě po roce 1945 spolu s nepříjemným tlakem ze strany SSSR upevnila zahraničně politickou orientaci země a

snahu o začlenění Turecka do nově vznikajících západních struktur. Turecko se v roce 1945 stalo jedním ze zakládajících členů Organizace spojených národů (OSN), v roce 1949 se stalo členem Rady Evropy, o tři roky později vstoupilo do Severoatlantické aliance (NATO) a v roce 1960 se stalo jedním ze zakládajících členů Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD). Mělo by být zmíněno, že Turecko je také jedním ze zakládajících členů G20 (1999), což je skupina dvaceti předních ekonomik světa zahrnujících 19 států a Evropskou unii (vnitřní trh Unie). Dle aktuálních oficiálních informací G20 tyto ekonomiky společně představují přibližně 90% světového hrubého domácího produktu (HDP), 80% mezinárodního obchodu a dvě třetiny světové populace (G20, 2012).

Turecko projevilo také zájem o hlubší integraci s Evropským hospodářským společenstvím (EHS), posléze Evropským společenstvím (ES)/Evropskou unií (EU), a to již před více než padesáti lety. Historie vztahů mezi integrující se Evropou a Tureckou republikou je tedy poměrně dlouhá a její počátky sahají až do roku 1959, kdy Ankara požádala o přidružení k EHS. V roce 1963 byla podepsána tzv. Ankarská dohoda (často označována jako Asociační dohoda nebo Dohoda o přidružení), což znamenalo první krok k plnému členství v EHS (EurActiv, 2011).

Důvod pro podání žádosti o přidružení k EHS se zdá být dvojitý, a to politický a ekonomický. Politicky bylo toto rozhodnutí ve shodě s jednou z předních priorit zahraniční politiky země té doby – snaha o členství v nově vznikajících regionálních, bezpečnostních a hospodářských uspořádáních na Západě (viz výše). Na druhou stranu z ekonomického hlediska se členství ve vznikajícím EHS, které si kladlo za cíl odstranění vzájemných obchodních a celních bariér, vytvoření společného trhu a integraci prostřednictvím obchodní výměny za účelem hospodářského růstu, zdálo být výhodné z důvodu možnosti snadného navázání a vybudování obchodních vztahů s evropskými velmocemi (LaGro a Jørgensen, 2007).

Mělo by být poznamenáno, že uzavření Asociační dohody mezi Tureckem a EHS v roce 1963 představovalo průlomový okamžik na cestě k plnému členství v EHS. Tehdejší prezident Evropské komise Walter Hallstein ve svém oficiálním dopisu u příležitosti podepsání Asociační dohody vyjádřil, že Turecko je právoplatnou součástí Evropy, a jako

poslední krok budoucí blízké kooperace mezi Tureckem a Společenstvím označil plné členství Turecka ve Společenství (Hallstein, 1963). Tento názor byl ovšem historicky spíše ojedinělý a dnes by nenašel mnoho zastánců.

V roce 1970 byla Asociační dohoda doplněna o dodatkový protokol, který připravoval podmínky pro vytvoření celní unie mezi Tureckem a EHS (EurActiv, 2011). Nicméně události v následujících letech integraci Turecka do Společenství na nějaký čas pozastavily.

V období podepsání dodatkového protokolu k Asociační dohodě bylo Turecko poprvé kritizováno z důvodu nedodržování základních práv a svobod (LaGro a Jørgensen, 2007). V roce 1974 došlo k turecké invazi na Kypr, kdy se turecká armáda zmocnila severní části ostrova (36% území ostrova bylo obsazeno) a kyperské Řekové žijící v severní části ostrova byli nuceni opustit své domovy. Turecká invaze doprovázená porušováním lidských práv a svobod byla odsouzena ES, Radou Evropy, OSN i mezinárodní veřejností. Navzdory celé řadě jednání pod dohledem OSN nedošlo k vyřešení kyperského problému a desetitisíce příslušníků turecké armády jsou stále přítomni v severní části ostrova. Mělo by být poznamenáno, že Severokyperská turecká republika je uznávána pouze Tureckem (MacLennan, 2009; LaGro a Jørgensen, 2007). Navíc vojenský převrat, ke kterému došlo v roce 1980, ještě více přibrazil spolupráci se Společenstvím a zmrazil Asociační dohodu až do roku 1986 (EurActiv, 2011).

Mělo by být poznamenáno, že v polovině sedmdesátých let požádalo o plné členství ve Společenství sousední stát Turecka Řecko. Přístupová jednání trvala šest let a v roce 1981 se Řecko mohlo radovat ze vstupu do Společenství; Řecko se tímto stalo čistým příjemcem z evropského rozpočtu (Tabulka 1 znázorňuje dobu čekání členských a kandidátských zemí na vstup do ES/EU). Na druhou stranu Turecko v této době řešilo problémy spojené s teroristickými útoky spáchanými arménskými teroristickými skupinami a politickoeconomickou nestabilitu země na konci sedmdesátých let, která vyústila ve vojenský puč v roce 1980 a následný vojenský režim trvající do roku 1983 (LaGro a Jørgensen, 2007).

Turecko podalo žádost o plné členství v ES v roce 1987. Nicméně o dva roky později byla tato žádost Evropskou komisí zamítnuta z důvodu nestabilní politické a hospodářské situace země, nedodržování základních práv a svobod a přetrvávající přítomnosti ozbrojených tureckých sil na Kypru (EurActiv, 2011).

Tabulka 1: *Doba čekání členských a kandidátských zemí na vstup do ES/EU*

	Žádost o členství	Datum vstupu	Doba čekání
Členské země			
Kypr	1990	2004	14
Malta	1990	2004	14
Spojené království	1961	1973	12
Irsko	1961	1973	12
Dánsko	1961	1973	12
Bulharsko	1995	2007	12
Rumunsko	1995	2007	12
Maďarsko	1994	2004	10
Polsko	1994	2004	10
Portugalsko	1977	1986	9
Španělsko	1977	1986	9
Estonsko	1995	2004	9
Lotyšsko	1995	2004	9
Litva	1995	2004	9
Slovensko	1995	2004	9
Česká republika	1996	2004	8
Slovinsko	1996	2004	8
Rakousko	1989	1995	6
Řecko	1975	1981	6
Švédsko	1991	1995	4
Finsko	1992	1995	3
Rozhodnuto o přistoupení			
Chorvatsko	2003	v plánu 2013	-
Kandidátské země			
Makedonie	2004	vyjednávání	-
Černá hora	2008	vyjednávání	-
Srbsko	2009	vyjednávání	-
Island	2009	vyjednávání	-
Turecko	1987	vyjednávání 2014 nebo později	- min. 27

Zdroj: Evropská komise (2012)

Ke zlepšení spolupráce došlo až v roce 1995, kdy byla podepsána dohoda o celní unii mezi Tureckem a Evropskou unií. Tato dohoda vstoupila v platnost 1. ledna 1996 a vedla k významnému posílení vzájemného obchodu (EurActiv, 2011).

Nicméně rok 1997 byl pro Turecko v souvislosti s další integrací do Evropské unie rokem zklamání, neboť Evropská rada rozhodla neudělit Turecku status kandidátské země a Turecko tedy nebylo zařazeno mezi země, se kterými se Unie rozhodla zahájit vstupní rozhovory (LaGro a Jørgensen, 2007). Navíc v této době v Evropě začaly sílit hlasy, že Turecko do Evropské unie nepatří. Tento názor zazněl od bývalého německého kancléře Helmuta Kohla, bývalého francouzského prezidenta Valéry Giscard d'Estainga nebo současného francouzského prezidenta Nicolase Sarkozyho (Parker, 2009; LaGro a Jørgensen, 2007; EurActiv, 2007).

Turecko poté přerušilo politický dialog s Evropskou unií až do roku 1999, kdy byl zemi na zasedání Evropské rady v Helsinkách přidělen statut kandidátské země. V následujících letech Turecko usilovně pracovalo na zavádění reforem, aby země splnila alespoň požadavky stanovené v politické části Kodaňských kritérií (také označované jako Vstupní kritéria). Mělo by být poznamenáno, že splnění právě politické části Kodaňských kritérií je rozhodující pro otevření přístupových rozhovorů s kandidátskými zeměmi (Evropa, 2011). Tato kritéria byla stanovena v roce 1993 a skládají se ze tří částí (dílčích kritérií), a to politického kritéria vyžadující *„stabilní instituce zaručující demokracii, právní stát, lidská práva a respektování a ochranu menšin“*, dále ekonomického kritéria vyžadující *„fungující tržní hospodářství a také schopnost odolávat konkurenčním tlakům a tržním silám působícím v unií“* a implementace *acquis* vyžadující *„schopnost převzít závazky vyplývající z členství, zejména pokud jde o dodržování cílů politické, hospodářské a měnové unie“* (Evropská komise, 2011, s. 1).

Turecko motivované rozhodnutím ze summitu v Helsinkách do roku 2004 zavedlo celou řadu ekonomických a politických reforem a v prosinci roku 2004 Evropská rada rozhodla zahájit vstupní rozhovory s Tureckem 3. října 2005, a to na základě splnění politické části Kodaňských kritérií, což představuje minimální podmínku pro otevření oficiálních přístupových rozhovorů (Nas, 2011). Mělo by být ovšem poznamenáno, že rozhodnutí

Evropské rady vyvolalo vlnu kritiky. Yildiz a Muller (2008) zastávají názor, že rozhodnutí Rady otevřít přístupová jednání s Tureckem bylo předčasné a je velmi sporné. Tabulka 2 znázorňuje přehled důležitých momentů v historii vztahů mezi Unií a Tureckem.

Přístupové rozhovory byly zahájeny v celkem 35 kapitolách. Nicméně do dnešního dne byla uzavřena pouze jedna vyjednávací kapitola, a to věda a výzkum. Navíc koncem roku 2006 Rada ministrů Evropské unie rozhodla na základě návrhu Evropské komise pozastavit přístupové rozhovory s Tureckem v osmi kapitolách (volný pohyb zboží, právo usazování a volný pohyb služeb, finanční služby, zemědělství a rozvoj venkova, rybolov, doprava, celní unie a vnější vztahy), a to z důvodu nedostatečného pokroku v kyperské otázce. Turecko totiž odmítlo otevřít své přístavy a letiště Kypru v rámci protokolu rozšiřujícím dohodu o celní unii s Evropskou unií na deset nových členských států (Kypr je jeden z nich), který Turecko podepsalo v roce 2005 (EurActiv, 2011).

Tabulka 2: *Přehled důležitých momentů v historii vztahů mezi Tureckem a EU a srovnání s Řeckem*

	Turecko	Řecko
Žádost o přistoupení k EHS	1959	1959
Uzavření Asociační dohody	1963	1961
	1974 turecká invaze na Kypr	
	1980 vojenský převrat	
Žádost o plné členství v ES	1987	1975
Odpověď Evropské komise	1989 negativní	1976 pozitivní
	1999 pozitivní	
	1995 deklarace o celní unii	
Otevření přístupových rozhovorů	2005	1976
Dokončení přístupových rozhovorů	vyjednávání	1979
Vstup do ES/EU	2014 nebo později	1981

Zdroj: EurActiv (2011)

Mělo by být poznamenáno, že vyjednávací rámec představuje důležitý dokument, který obsahuje základní principy řídící přístupová vyjednávání Unie s Tureckem. Tento rámec uvádí, že cílem přístupových jednání je vstup Turecka do Evropské unie, nicméně zdůrazňuje otevřený konec jednání, což znamená, že výsledek nemůže být dopředu garantován a nemusí nutně skončit přijetím Turecka do Unie (Rada Evropské unie, 2005, s. 1). Tato povaha přístupových vyjednávání s otevřeným koncem tedy umožňuje návrhy alternativ k plnému členství v Evropské unii, jako je na příklad koncept tzv. privilegovaného partnerství. Tento negociační rámec dále uvádí, že přístupové rozhovory s Tureckem nebudou ukončeny do roku 2014 (rok přijetí nového finančního rámce EU) z důvodu finančních důsledků, které by vstup země do Evropské unie pravděpodobně přinesl (Rada Evropské unie, 2005, s. 6). Dalo by se říci, že tento vyjednávací rámec byl Turecku ušit na míru.

Zdá se, že i když přístupová jednání byla úspěšně otevřena v roce 2005, vztahy mezi Tureckem a Unií se dostaly do bludného kruhu v následujícím období a řada překážek stále brzdí Turecko na cestě do Evropské unie. I když řada autorů poukazuje na přetrvávající politické problémy Turecka, jako je svoboda vyjadřování, ochrana menšin nebo silná pozice armády (Grigoriadis, 2009; Yildiz a Muller, 2008), následující kapitoly se zaměřují a prozkoumávají především ekonomické aspekty Turecka jako kandidátské země na vstup do Evropské unie a její ekonomické odlišnosti od současných členských zemí a potenciální vliv na dnešní podobu Evropské unie v případě jejího plného členství.

Kapitola 3: Ekonomická charakteristika Turecka

3.1 Ekonomický vývoj země

Turecká ekonomika prošla od založení Republiky významnou transformací z uzavřené ekonomiky převážně agrární země na ekonomiku mnohem otevřenější, průhlednější a také přístupnou světovému hospodářství a Turecko lze dnes charakterizovat jako relativně vyspělou, průmyslově agrární zemi. Za poslední desetiletí Turecko zaznamenalo kladný vývoj v ekonomické oblasti (s výjimkou roku 2009, kdy byla země zasažena finanční krizí ve světě) a stalo se 16. největší ekonomikou světa z hlediska objemu HDP vyjádřeného paritou kupní síly (PPP) a 6. největší v Evropě (International Monetary Fund₁, 2012). Od roku 2002 se nominální HDP země více než ztrojnásobil z 233 miliard USD v roce 2002 na 734 miliard USD v roce 2010 (The World Bank₁, 2012). Turecký export se také více než ztrojnásobil ze 40,7 miliard USD v roce 2002 na 140,6 miliard USD v roce 2010 a tempo růstu HDP ve stálých cenách bylo v roce 2010 na úrovni 8,9%, čímž Turecko předčilo většinu evropských zemí (The World Bank₂, 2012).

Následující odstavce prozkoumávají ekonomický vývoj a úspěšnost transformace ekonomiky země od vzniku Turecké republiky až po současnou ekonomickou situaci za pomoci hlavních ekonomických indikátorů dostupných z databází Mezinárodního měnového fondu (MMF), Světové banky a Tureckého statistického úřadu. Pro lepší pochopení dnešní ekonomické pozice země je nutné zaměřit se na vládní politiku země, která formovala tureckou ekonomiku po dobu přibližně čtyřiceti let až do počátku osmdesátých let 20. století, kdy došlo k postupné přeměně strategie hospodářského vývoje liberalizací tržních vztahů.

3.1.1 Turecká ekonomika od roku 1923 do roku 1950

Za poslední století bylo území dnešního Turecka do značné míry ovlivněno snahou svých vládařů o transformaci země na moderní národ dle vzoru západních velmocí (odkaz modernizace osmanské říše nebo Kemalův modernizační program). Mělo by být ovšem zmíněno, že plná konvergence se západním vzorem zůstala nedokončena. Osmanská říše

byla na počátku 18. století zasažena řadou ekonomických problémů, což vedlo ke zvyšující se zadluženosti vůči západním velmocím (Metz, 1995). Tato ekonomická závislost na Západu spolu se vznikem SSSR v roce 1922 a jeho zavedením centrálně plánované ekonomiky a celosvětovou hospodářskou krizí v letech 1929 až 1932, která zasáhla Turecko a znamenala silný propad ve směnných relacích země, pravděpodobně ovlivnilo směr hospodářské politiky nově založené Turecké republiky. V souladu s těmito faktory se lídři mladé Republiky rozhodli zavést politiku hospodářského izolacionismu a ekonomiku s výraznými prvky státního plánování (Grigoriadis, 2009; Souleiman, 2003; Metz, 1995).

Jak již bylo zmíněno dříve, Kemalova politika v oblasti ekonomie může být nazvána politikou hospodářského izolacionismu a etatismu. Etatismus představovat jeden z šesti hlavních principů Kemalova reformního programu a zdůrazňoval aktivní roli státu při řešení hospodářských i společenských problémů. Tato politika se v zemi výrazně rozšířila od třicátých let a projevovala se rozsáhlými zásahy státu do hospodářského systému země za pomoci centrálního plánování, implementování pětiletých plánů rozvoje a státních podniků a kladla si za cíl dosáhnout urychleného rozvoje zaostalého národního hospodářství se zaměřením na podporu výrobního sektoru průmyslu (Souleiman, 2003).

Novým předním principem v domácí i zahraniční ekonomické politice země se také stala ekonomická soběstačnost (nezávislost). Tento myšlenkový proud byl založen na politice protekcionismu a izolacionismu a měl vést ke snížení ekonomické závislosti na okolních zemích (Grigoriadis, 2009; Metz, 1995). Ve snaze o hospodářskou nezávislost byla omezena úloha zahraničního kapitálu v domácím hospodářství, zavedena ochranná politika vedoucí k podpoře domácích výrobců a objem dovozu byl významně zredukován (Metz, 1995).

Dominantní ekonomickou strategií, která se rozšířila na počátku třicátých let a trvala až do počátku osmdesátých let (s výjimkou období liberalizace mezi roky 1950 až 1960), tedy byla politika substituce dovozů (OECD, 2002). Tato strategie odsouvala mezinárodní obchod do pozadí a podporovala uzavřenou ekonomiku. Domácí podniky byly chráněny importními tarify, kvótami, licencemi, devizovými předpisy a vysokými celními poplatky. Tímto došlo k redukci objemu dovozu. Mělo by být také zmíněno, že export v této době také nebyl podporován. Od počátku třicátých let došlo také k nárůstu státních podniků,

kteře byly založeny v celé řadě odvětví, jako je důlní průmysl, energetika, doprava nebo bankovní sektor, a měly za úkol vyvinout výrobní kapacitu v klíčových odvětvích výrobního sektoru. Jiné státní podniky byly založeny v různých odvětvích na výrobu meziproduktů, které jsou často náročnější na kapitál, a cena těchto meziproduktů byla držena velmi nízko. Dále byly tyto meziprodukty poskytovány domácím podnikům jako velice levné (státem subsidované) vstupy pro další zpracování. Domácí výrobci byli také podporováni výhodnými státem dotovanými půjčkami (OECD, 2002).

Tato ochranná politika a vysoké státní výdaje táhly průmyslový rozvoj země a ekonomika začala ve třicátých letech růst poměrně rychlým tempem. Soukromému sektoru se ne překvapivě v tomto protekcionistickém prostředí spolu s finanční podporou od státu a levnými státem dotovanými vstupy dařilo (OECD, 2002). V roce 1934 začala vláda implementovat první pětiletý plán rozvoje, což byl souhrn připravovaných investic do průmyslu a energetiky. Dle tohoto plánu byla postavena celá řada podniků na výrobu tkanin, papíru, porcelánu nebo chemických výrobků. Tento plán rozvoje byl více méně úspěšně implementován a kvůli rapidnímu pokroku v dosahování všech v plánu stanovených cílů došlo k přijetí druhého pětiletého plánu rozvoje už v roce 1938. K implementaci druhého plánu rozvoje ovšem nedošlo z důvodu vypuknutí 2. světové války (Ertugal, 2009; Metz, 1995).

I když si Turecko téměř do konce 2. světové války zachovalo neutralitu, docházelo v průběhu války k poklesům ekonomiky. Země navíc trpěla nedostatkem zboží a rostoucí inflací, která se během válečného období vyšplhala až na několik stovek procent. Během 2. Světové války také došlo k utužení kontroly vlády nad ekonomikou prostřednictvím státních podniků (Metz, 1995). Turecko vyhlásilo válku Německu v únoru roku 1945 a díky tomu nakonec stálo na straně vítězů.

3.1.2 Turecká ekonomika od roku 1950 do roku 1960

Změny po 2. světové válce a vítězství Demokratické strany v roce 1950 přineslo desetileté období liberalizace, a to především v politické sféře (povolena registrace dalších politických stran, zakotven pluralitní systém, první svobodné volby). Demokratická strana si v ekonomické sféře sice kladla za cíl podporu soukromého podnikání a odbourání

izolacionismu, mělo by být ovšem poznamenáno, že otevírání ekonomiky bylo velmi postupné a intervence a kontrola vlády nad ekonomikou prostřednictvím státních podniků zůstala významná (Nas, 2011; Ertugal, 2009).

V období mezi padesátými a šedesátými léty byl důraz kladen na rozvoj a modernizaci zemědělství a rozvoj průmyslové výroby byl na několik let odsunut do pozadí. V tomto období došlo k poměrně rozsáhlé modernizaci zemědělství a zemědělcům byly poskytovány výhodné úvěry, což podpořilo růst zemědělské produkce (Ertugal, 2009).

Nicméně desetileté období liberalizace (1950-1960) bylo ukončeno první makroekonomickou krizí zapříčiněnou nekontrolovanou expanzivní politikou spolu s neúrodou v roce 1954 a finanční nestabilitou země (Ertugal, 2009). Z krize ekonomické se brzy stala i krize politická, což vedlo k vojenskému převratu v roce 1960.

3.1.3 Turecká ekonomika od roku 1960 do roku 1980

Období liberalizace bylo na počátku šedesátých let nahrazeno upevněním role státu v hospodářství a návratem k pětiletým plánům rozvoje a politice protekcionismu směřující ke zvýhodnění domácích výrobců prostřednictvím politiky substituce dovozů. Tato ekonomická strategie zůstala dominantní až do počátku osmdesátých let (Nas, 2011).

Toto silně protekcionistické prostředí podpořilo významnou akumulaci kapitálu a růst HDP; mezi roky 1961 a 1977 se průměrný růst HDP ve stálých cenách pohyboval kolem 5,8% (The World Bank₁, 2012). Nicméně tento ekonomický rozvoj země se zdál být dlouhodobě neudržitelný.

Nedostatky přílišné intervence státu se postupně staly patrné nejen představitelům státu, ale i veřejnosti. Státem vlastněné podniky, které představovaly přes 40% celkové průmyslové produkce koncem osmdesátých let, čelily řadě vážných problémů s nadměrným počtem zaměstnanců a celkovou neefektivností (Metz, 1995). Tyto ztráty začaly představovat významnou zátěž vládního rozpočtu. Jak uvádí Metz (1995), turečtí představitelé se přehnaně zaměřovali a usilovali o podporu výrobního sektoru, což vedlo k zavádění příliš

ambiciózních cílů státního plánování a opomíjení tak důležitého sektoru jako je zemědělství.

Navíc státní podniky často pokrývaly své ztráty úvěry od centrální banky Turecka. Rostoucí vládní deficit byl také vyrovnáván úvěry od centrální banky. K tomu centrální banka sloužila i jako rozvojová banka a poskytovala úvěry soukromému sektoru. Z tohoto důvodu docházelo k růstu peněžní nabídky, což mělo vliv na zvyšování inflace (OECD, 2002). Tabulka 3 zobrazuje procentuelní růst peněžní nabídky, objem úvěrů poskytovaných centrální bankou a další ekonomické indikátory od roku 1961 do roku 1979.

Tabulka 3: *Vybrané makroekonomické indikátory od roku 1960 do roku 1979*

Rok	Růst HNP (%) ¹	HNP per capita (USD) ²	Běžný účet (v milionech USD) ²	Růst peněžní nabídky (%) ¹	Úvěry poskytnuté centrální bankou ²		
					Soukromý sektor	Státní rozpočet	Státní podniky
1961-65	5,0	542 ³	-78	12,2	36,1	34,1	29,8
1966-70	6,8	519	-171	16,5	44,5	29,9	25,6
1971-75	7,7	1 205	-1 648	27,4	40,4	25,3	34,2
1976	7,7	1 338	-2 029	27,9	37,8	19,7	42,6
1977	3,9	1 488	-3 140	39,0	33,2	23,8	42,9
1978	3,5	1 604	-1 265	37,3	32,4	23,4	44,2
1979	1,3	1 760	-1 413	49,4	32,1	24,0	43,9

1 Průměrné tempo růstu, 2 Konec období, 3 1968

Zdroj: OECD (2002)

Navíc přetrvávající politika substituce dovozů, která představovala dominantní ekonomickou strategii až do osmdesátých let (s výjimkou období liberalizace mezi roky 1950 a 1960), nepodporovala mezinárodní obchod a export byl odsunut do pozadí, což vyústilo v rostoucí deficit obchodní bilance země (Tabulka 3 zobrazuje saldo běžného účtu od roku 1961 do roku 1979 a tabulka 4 znázorňuje objem exportu a importu zboží a služeb a vývoj salda obchodní bilance v Turecku od roku 1935 do roku 2010). Mělo by být poznamenáno, že Turecko je závislé na dovozu řady primárních surovin, jako je plyn nebo

ropa, a vývoz primárních surovin je tedy zanedbatelný (BusinessInfo, 2011). Vysoká importní závislost země na dovozu primárních surovin nutných pro domácí výrobu měla a má negativní vliv na výsledek platební bilance, která dlouhodobě představuje slabé místo turecké ekonomiky.

Jak bylo zmíněno výše, představitelé Turecka se dlouhodobě zaměřovali a usilovali o rozvoj sekundárního sektoru národního hospodářství, především zpracovatelského průmyslu, což vedlo k postupné migraci obyvatelstva za prací do měst. Tento trend byl navíc podpořen mechanizací zemědělství, která proběhla mezi roky 1950 a 1960 a způsobila, že výroba řady malých rodinných zemědělských podniků byla ekonomicky neefektivní a nekonkurenceschopná, což vedlo k přesunu mnoha zemědělců z venkovských oblastí do měst (Grigoriadis, 2009; Metz, 1995).

Tabulka 4: *Objem exportu a importu zboží a služeb a vývoj salda obchodní bilance v Turecku*

Rok	Export		Import		Saldo obchodní bilance (v milionech USD)
	Objem (v milionech USD)	Změna proti předchozímu údaji (%)	Objem (v milionech USD)	Změna proti předchozímu údaji (%)	
1935	76,2	-	70,6	-	+5,6
1940	80,9	6,2%	50,0	-29,2%	+30,9
1945	168,3	108,0%	97,0	94,0%	+71,3
1950	263,4	56,5%	285,7	194,5%	-22,3
1955	313,4	19,0%	497,6	74,2%	-184,2
1960	320,7	2,3%	468,2	-5,8%	-147,5
1965	463,7	44,6%	572,0	22,2%	-108,3
1970	588,5	26,9%	947,6	65,7%	-359,1
1975	1 401,1	138,1%	4 738,6	400,1%	-3 337,5
1980	2 910,1	107,7%	7 909,4	66,9%	-4 999,3
1985	7 958,0	173,5%	11 343,4	43,4%	-3 385,4
1990	12 959,3	62,8%	22 302,1	96,6%	-9 342,8
1995	21 637,1	67,0%	35 709,0	60,1%	-14 071,9
2000	27 774,9	28,4%	54 502,8	52,6%	-26 727,9
2005	73 436,4	164,4%	116 774,2	114,3%	-43 337,8
2010	113 883,2	55,1%	185 544,3	58,9%	-71 661,1

Zdroj: Turkish Statistical Institute (2011)

Tyto změny způsobily problémy na trhu práce. Metz (1995) uvádí, že tento rapidní přesun obyvatelstva do měst vyústil v deformaci na trhu práce a nerovnoměrnou distribuci příjmů. Dle údajů ze Světové banky klesl podíl zemědělství na HDP z téměř 60% v roce 1960 na 20% v roce 1985 a podíl průmyslu na HDP vzrostl z přibližně 18% v roce 1960 na 27% v roce 1985 (The World Bank₁, 2012). Tabulka 5 znázorňuje podíl sektorů hospodářství na HDP od roku 1960 do roku 1985. Navíc úhrnná plodnost (průměrný počet narozených dětí jedné ženě) byla v té době v Turecku poměrně vysoká (6,1 potomků v roce 1960). Tabulka 6 zobrazuje úhrnnou porodnost od roku 1960 do roku 1985 v Turecku a srovnání s Německem. Tyto skutečnosti vedly v průběhu času k růstu nezaměstnanosti, a to především ve městských oblastech, kam migrovalo venkovské obyvatelstvo za prací. Mělo by být také zmíněno, že venkovské obyvatelstvo se při hledání práce v městských oblastech často potýkalo s problémy z důvodu nedostatku odborné kompetence (Metz, 1995).

Tabulka 5: Podíl sektorů hospodářství na HDP (%) v Turecku od roku 1960 do roku 1985

	1960	1965	1970	1975	1980	1985
Zemědělství (% z HDP)	55,9	47,5	40,2	36,5	26,5	20,3
Průmysl (% z HDP)	17,6	19,9	22,5	23,3	23,8	27,1
Služby (% z HDP)	26,4	32,6	37,3	40,2	49,7	52,6

Poznámka k výpočtu ukazatele: dle Světové banky zahrnuje kategorie zemědělství: zemědělství, lesnictví, rybolov; kategorie průmyslu: zpracovatelský průmysl, stavebnictví, rozvod energií, těžbu nerostných surovin a kategorie služeb: obchod, dopravu a komunikace, zdravotnictví, vzdělávání, ostatní služby.

Zdroj: The World Bank₁ (2012)

Tabulka 6: Úhrnná porodnost od roku 1960 do roku 1985 v Turecku a Německu (průměrný počet narozených dětí jedné ženě)

	1960	1965	1970	1975	1980	1985
Turecko	6,1	5,9	5,5	5,0	4,5	3,7
Německo	2,4	2,5	2,0	1,5	1,4	1,4

Zdroj: The World Bank₁ (2012)

Mělo by být také poznamenáno, že i když došlo ke značnému odlivu venkovského obyvatelstva do měst, relativně velké množství obyvatelstva zůstalo a stále zůstává zaměstnaných v zemědělství. Dle údajů Světové banky bylo v roce 1985 45% celkové turecké pracovní síly zaměstnáno v sektoru zemědělství a dnes (údaj z roku 2009) tvoří podíl zemědělství na celkové zaměstnanosti v Turecku 23% (The World Bank₁, 2012). Podíl tohoto sektoru na celkové zaměstnanosti tedy stále zůstává poměrně vysoký ve srovnání s vyspělými evropskými státy. Pokud porovnáme tento ukazatel na příklad s údaji ze Spojeného království Velké Británie a Severního Irska, podíl zemědělství na celkové zaměstnanosti země představoval pouze 3% v roce 1985 a dnes (údaj z roku 2009) představuje přibližně 1% (The World Bank₁, 2012).

Jak již bylo zmíněno výše, soukromému sektoru se v tomto ochranářském prostředí spolu s výhodnými půjčkami a dotovanými vstupy od státu dařilo. Tyto skutečnosti vedly k akumulaci kapitálu a růstu HDP. Průměrný růst HDP ve stálých cenách představoval 5,8% mezi roky 1961 a 1977 (The World Bank₁, 2012). Mělo by být ovšem zmíněno, že období rapidního růstu byla financována zahraničními půjčkami a zdrojem ekonomického růstu v šedesátých a sedmdesátých letech byl především příspěvek růstu kapitálu (OECD, 2002). Vedle práce a kapitálu totiž představuje důležitý zdroj ekonomického růstu také souhrnná produktivita těchto faktorů. A zvyšování souhrnné produktivity faktorů (SPF) je výsledkem kvalitativních změn, mezi které patří na příklad rostoucí kvalita lidských zdrojů, zvyšování vzdělání, lepší uplatnění vědy a vývoje nebo technologické inovace (Hájek a Mihola, 2009). K těmto skutečnostem v té době v Turecku nedošlo, což je patrné na příspěvku SPF na ekonomickém růstu, který byl až do počátku osmdesátých let záporný (Tabulka 7). Jak znázorňuje tabulka 7, příspěvek růstu kapitálu představoval nejvýznamnější zdroj ekonomického růstu, a to především v první polovině sedmdesátých let.

Navíc hospodářství Turecka nebylo izolované od zbytku světa. Rostoucí deficit běžného účtu platební bilance a závislost hospodářství země na dovozu řady primárních surovin činilo tureckou ekonomiku zranitelnou. První ropný šok, který vypukl na podzim roku 1973, silně zasáhl ekonomiku země. Záměrné významné snížení vývozu ropy na Západ vedlo rychle k situaci, kdy poptávka po ropě převyšovala její nabídku, což způsobilo rapidní růst ceny této suroviny.

Tabulka 7: *Zdroje ekonomického růstu ve zpracovatelském průmyslu a průměrné roční tempo růstu HDP ve stálých cenách v Turecku*

Tempa růstu (%)	1970-76	1976-80	1980-88
Růst HDP	6,11	2,48	4,53
Práce	24,24	13,26	11,83
Kapitál	180,26	45,66	24,01
SPF	-104,5	-158,92	64,16

Zdroj: OECD (2002) a The World Bank₁ (2012)

Jak již bylo zmíněno výše, ropa představuje jednu z hlavních importních položek země. Přes 90% ropy je do Turecka dováženo ze zahraničí (BusinessInfo, 2011). Turecko proto nebylo schopné zareagovat na několikanásobné zdražení této suroviny a její vysoká spotřeba v zemi nadále pokračovala, což se rychle projevilo na zvyšujícím se deficitu obchodní bilance. Vláda navíc nedokázala financovat dovoz drahé ropy vlastními prostředky a k zaplacení využívala úvěry ze zahraničí a tím se dále prohlubovala zadluženost země (Metz, 1995).

Tuto nepříznivou hospodářskou situaci ještě více zhoršila neúroda v roce 1977, což negativně ovlivnilo možnost vývozu zemědělských plodin a následné snížení příjmů ze zahraničí. Navíc druhý ropný šok z roku 1979 znamenal opětovné rapidní zdražení ropy a další ránu pro turecké hospodářství (Metz, 1995).

Zdražení ropy způsobilo růst cen dalších výrobků a tato skutečnost tlumila chuť státu a firem investovat a chuť spotřebitelů utrácet, což vedlo k poklesu výroby a zpomalení růstu turecké ekonomiky. Tato situace byla doprovázena rostoucí inflací; dalším negativním následkem ropných krizí a ekonomického úpadku. Inflace se začala rapidně zvyšovat v druhé polovině sedmdesátých let a v roce 1980 dosáhla úrovně 110% (The World Bank₁, 2012). Tabulka 8 znázorňuje vývoj roční míry inflace a tempa růstu HDP ve stálých cenách od roku 1972 do roku 1981. Mělo by být zmíněno, že zdrojem inflace byl také růst peněžní nabídky jako důsledek zvyšující se poptávky po úvěrech centrální banky

k vyrovnaní vládního deficitu a ztrát státních podniků (Tabulka 3 zobrazuje růst objemu úvěrů poskytovaných centrální bankou).

Tabulka 8: *Roční míra inflace a průměrné roční tempo růstu HDP ve stálých cenách v Turecku od roku 1972 do roku 1981 (v %, míra inflace je měřena pomocí indexu spotřebitelských cen - CPI)*

Rok	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981
Míra inflace (%)	11,67	15,44	15,82	19,20	17,36	27,08	45,28	58,69	110,17	36,58
Růst HDP (%)	7,4	3,3	5,6	7,2	10,5	3,4	1,5	-0,6	-2,4	4,9

Zdroj: The World Bank₁ (2012)

Stabilizační program vlády z druhé poloviny sedmdesátých let byl realizován ve snaze o odvrácení hrozící ekonomické krize a zotavení tureckého hospodářství. Nicméně tato opatření (devalvace měny, odkládání splátek zahraničního dluhu nebo podpora zahraničních investic) se výrazně neprojevila a míra inflace stále narůstala, růst ekonomiky se zpomaloval a počet nezaměstnaných se zvyšoval (Nas, 2011; OECD, 2002). Koncem sedmdesátých let navíc došlo k prohlubování vnitřní politické nestability, což vyústilo ve vojenský puč v roce 1980.

Se zřetelem na měnící se ekonomické a finanční podmínky doma i ve světě na konci sedmdesátých let bylo zřejmé, že protekcionistická politika substituce dovozů není v budoucnu udržitelná a že pro obnovení ekonomické stability země bude nutná razantní přeměna strategie hospodářského rozvoje.

3.1.4 Turecká ekonomika od roku 1980 do roku 1990

V osmdesátých letech byla zavedena celá řada významných reforem ve snaze o znovuoobnovení makroekonomické stability země. Tyto změny byly odstartovány na počátku roku 1980, kdy vláda deklarovala svůj nový cíl, a to liberalizovat tureckou ekonomiku. Tento nový přístup k hospodářské politice si kladl za cíl učinit ekonomiku

země otevřenější, průhlednější a také přístupnější světovému hospodářství (Souleiman, 2003). Mělo by být poznamenáno, že snaha o zavedení tohoto nového liberalizačního programu byla pozitivně vnímána a podporována mezinárodními organizacemi, jako je Světová banka nebo MMF.

Tato nová ekonomická strategie se zaměřovala na liberalizaci mezinárodního obchodu a zapojení trhu země do systému světové ekonomiky prostřednictvím podpory exportně-importních vztahů. Ochranná politika substituce dovozů byla nahrazena exportně orientovaným ekonomickým modelem a liberalizací importu. Jedním z hlavních nástrojů pro podněcování exportu byla opakovaná devalvace turecké liry. V roce 1981 došlo ke změně kurzového režimu z fixního přizpůsobitelného kurzového režimu (adjustable peg) na režim posuvného zavěšení (crawling peg), který je charakteristický pravidelnými úpravami centrální parity. V roce 1981 došlo k 164 kompetitivním devalvacím, které si kladly za cíl zvýšení cenové konkurenceschopnosti domácích výrobců a tím povzbuzení exportu. Dalším opatřením pro podporu vývozu představovaly daňové úlevy pro exportéry, státem dotované vývozní úvěry nebo zavedení bezcelního režimu pro dovoz určitých druhů vstupního materiálu a meziproduktů potřebných pro domácí výrobu (OECD, 2002).

Součástí této nové ekonomické strategie byla i podpora dovozu, a proto na počátku osmdesátých let došlo k významné liberalizaci importu. Průměrná celní sazba byla snížena o přibližně 7% a importní kvóty byly prakticky eliminovány do roku 1985 (OECD, 2002).

K liberalizaci došlo také v oblasti tureckého finančního systému. Na počátku osmdesátých let došlo k deregulaci v oblasti úrokových měr a pohybu kapitálu. Od roku 1984 bylo občanům Turecka umožněno držení vkladů v cizí měně a v roce 1989 byla znovu zavedena volná směnitelnost turecké liry, která byla zakázána od roku 1933 (Nas, 2011; OECD, 2002). Na konci osmdesátých let byla většina omezení na finanční transakce směřující do země i do zahraničí odstraněna (Ugur a Canefe, 2004).

Tato cesta k tržnímu hospodářství a postupný proces otevírání turecké ekonomiky konkurenci byl také doplněn o snížení různých druhů státních subvencí a cenových kontrol. Na příklad regulace cen výrobků státních podniků byla v osmdesátých letech úplně odstraněna (OECD, 2002).

Tato exportně orientovaná ekonomická strategie se brzy ukázala jako dobrý způsob, jak se dostat ven z ekonomické krize, a odpověď turecké ekonomiky na tuto novou exportem taženou ekonomickou strategii byla příznivá, a to především v počáteční fázi. Došlo k obnovení průměrného ročního tempa růstu HDP ve stálých cenách z -2,4% v roce 1980 na 4,9% v následujícím roce, inflace se výrazně snížila z 110% v roce 1980 na 37% v roce 1981 a objem exportu se začal znatelně zvyšovat, což se pozitivně odrazilo na saldu obchodní bilance v roce 1981 a 1982 (The World Bank₁,2012). Objem vývozu do zahraničí představoval v roce 1980 2,9 miliard USD, v roce 1981 4,7 miliard USD a v roce 1985 vzrostl na téměř 8,0 miliard, což představuje významný nárůst (Turkish Statistical Institute, 2011). Podíl exportu na HDP se zvýšil z 5% v roce 1980 na 16% v roce 1985 (The World Bank₁,2012). Mělo by být zmíněno, že skladba exportu se během osmdesátých let změnila; podíl průmyslového zboží na celkovém exportu se zvýšil z 25% v roce 1980 na více než 60% na konci osmdesátých let (OECD, 2002). Tabulka 9 znázorňuje vývoj vybraných makroekonomických ukazatelů v osmdesátých letech v Turecku. Tyto pozitivní výsledky vedly k postupnému obnovení úvěruschopnosti Turecka (Nas, 2011). Mělo by být zmíněno, že v roce 1987 podalo Turecko žádost o plné členství v ES, což upevnilo a dále nasměrovalo reformy liberalizačního programu osmdesátých let.

Tabulka 9: *Vybrané makroekonomické indikátory v Turecku od roku 1980 do roku 1989 (míra inflace je měřena pomocí indexu spotřebitelských cen - CPI, průměrné roční tempo růstu HDP je ve stálých cenách)*

Rok	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
Růst HDP (%)	-2,4	4,9	3,6	5,0	6,7	4,2	7,0	9,5	2,3	0,3
Míra inflace (%)	110,2	36,6	30,8	31,4	48,4	45,0	34,6	38,9	73,7	63,3
Objem exportu (v mld. USD)	2,9	4,7	5,7	5,7	7,1	8,0	7,5	10,2	11,7	11,6
Objem importu (v mld. USD)	7,9	8,9	8,8	9,2	10,8	11,3	11,1	14,2	14,3	15,8
Saldo obchodní bilance (v mld. USD)	-5,0	-4,2	-3,1	-3,5	-3,7	-3,3	-3,6	-4,0	-2,6	-4,2

Zdroj: The World Bank₁ (2012) a Turkish Statistical Institute (2011)

Nicméně výsledky liberalizačního programu osmdesátých let nebyly zcela příznivé a některé ekonomické indikátory poukazovaly na prohlubující se problémy na konci osmdesátých let.

3.1.5 Turecká ekonomika od roku 1990 do roku 2001

Jedním z přetrvávajících problémů turecké ekonomiky, který liberalizační program implementovaný během osmdesátých let nedokázal vyřešit, byla vysoká míra inflace. I když došlo k výraznému snížení inflace na počátku osmdesátých let, míra inflace zůstala poměrně vysoká a v druhé polovině osmdesátých let docházelo k jejímu zvyšování (Tabulka 9). Tento nepříznivý trend dále pokračoval i v průběhu devadesátých let, kdy průměrná roční míra inflace (měřena pomocí CPI) neklesla pod 50% (Tabulka 10). V roce 1991 činila průměrná míra inflace (měřena pomocí CPI) téměř 66% (The World Bank₁, 2012).

Další problém představovala přetrvávající vysoká míra nezaměstnanosti. Dostupné údaje získané z databáze Světové banky uvádějí, že míra nezaměstnanosti mírně klesala na konci osmdesátých let z 8,4% v roce 1988 na 8,0% v roce 1990. Nas (2011) ovšem upozorňuje na to, že oficiální údaje nemusí být věrohodné, a uvádí, že zvyšující se míra nezaměstnanosti představovala problém již v průběhu osmdesátých a že tento vývoj pokračoval i na počátku nového desetiletí.

Mělo by být také zmíněno, že i když zavedení liberalizačního programu vedlo ke znatelnému zvýšení průmyslové výroby na konci osmdesátých let, podíl průmyslu na HDP země se zvýšil z 23% v roce 1980 na téměř 33% v roce 1990 (The World Bank₁, 2012), úroveň investic soukromého sektoru zůstala nízká, vzdálená od vládních očekávání. Mělo by být poznamenáno, že vysoká míra inflace spolu s vysokou reálnou úrokovou mírou nevytvářely příliš přívětivé prostředí pro podporu investic soukromého sektoru (Ugur a Canefe, 2004; OECD, 2002).

Navíc veřejný dluh se na počátku devadesátých let začal znatelně zvyšovat. Turecká vláda totiž na přelomu osmdesátých a devadesátých let opustila (u obyvatelstva ne příliš oblíbenou) opatrnou fiskální politiku a začala významně zvyšovat běžné vládní výdaje, a to

i na úkor veřejných investic. Došlo na příklad k zavedení dotací na podporu zemědělství nebo nárůstu platů státních zaměstnanců. Mělo by být poznamenáno, že výkonnost stále velkého počtu státních podniků se ovšem dlouhodobě zhoršovala (OECD, 2002). Odklon od obezřetné (těsné) fiskální politiky země a rapidní nárůst veřejných výdajů byl do značné míry ovlivněn politickou situací v zemi, a to snahou o získání příznivců před předčasnými volbami na počátku devadesátých let. Vláda ovšem nebyla schopna sama financovat zvýšení rozpočtových výdajů a tato skutečnost ji brzy přiměla k dluhovému financování ze zdrojů získaných od domácích i zahraničních věřitelů (Tabulka 10 zobrazuje nárůst výdajů státního rozpočtu a vývoj zahraničního dluhu v první polovině devadesátých let) a centrální banky (Nas, 2011; Ertugal, 2009). Nicméně rostoucí nabídka peněz negativně ovlivňovala už tak dost vysokou míru inflace v zemi.

Ekonomická nestabilita na počátku devadesátých let byla navíc doplněna o snižující se roční přírůstky exportu (Tabulka 10). Jak již bylo zmíněno dříve, liberalizační program osmdesátých let odstartoval nebývalý rozkvět exportu. Nicméně toto exportní úsilí začalo znatelně slábnout se začátkem nového desetiletí (Ertugal, 2009). Zapojení tureckého trhu do systému světového hospodářství a měnící se globální ekonomika vyvíjelo tlak na zvyšování turecké konkurenceschopnosti na světových trzích a na přizpůsobení se novým pravidlům globální ekonomiky.

Navíc řada autorů upozorňuje na skutečnost, že liberalizační program osmdesátých let v Turecku byl implementován bez předchozích opatření nutných k zajištění domácí makroekonomické stability. Při zavádění těchto liberalizačních reforem se nevěnovala pozornost tomu, že dobře fungující tržní ekonomika vyžaduje dobře fungující instituce a reformu tehdejšího veřejného sektoru země (Nas, 2011; Ertugal, 2009; OECD, 2002). Tato skutečnost spolu s vysokou mírou inflace, nezaměstnaností, klesající úrovní veřejných investic, nízkou úrovní investic soukromého sektoru, klesajícími přírůstky exportu a rostoucím veřejným dluhem představovala neudržitelnou makroekonomickou nestabilitu, která vyústila ve finanční krizi v roce 1994.

Tato fiskální nerovnováha trvající od počátku devadesátých let sice představovala jádro krize, nicméně vládní snahy o snížení úrokové míry pro podporu přílivu zahraničního kapitálu a domácích investic na počátku devadesátých let odstartovaly spekulativní útoky

na domácí měnu a přispěly k vytvoření nepříznivého finančního prostředí, které následně vedlo k finanční krizi v roce 1994 (Nas, 2011). Destabilizační efekty této finanční krize byly rozsáhlé. V roce 1994 se výrazně snížilo průměrné roční tempo růstu HDP ve stálých cenách -4,7%, míra inflace (měřena pomocí CPI) akcelerovala na 106% a zahraniční dluh vystoupal na 52 % HNP (The World Bank₁, 2012). Tabulka 10 zobrazuje vývoj vybraných makroekonomických ukazatelů od roku 1990 až do počátku finanční krize v roce 1994.

Tabulka 10: *Vybrané makroekonomické indikátory v Turecku od roku 1990 do roku 1994 (míra inflace je měřena pomocí indexu spotřebitelských cen - CPI, průměrné roční tempo růstu HDP je ve stálých cenách, nároky veřejného sektoru na výpůjčky - PSBR Public Sector Borrowing Requirements)*

Rok	1990	1991	1992	1993	1994
Růst HDP (%)	9,3	0,7	5,0	7,7	-4,7
Míra inflace (%)	60,3	66,0	70,1	66,1	106,3
Objem exportu (v mld. USD)	13,0	13,6	14,7	15,3	18,1
Objem importu (v mld. USD)	22,3	21,0	22,9	29,4	23,3
Saldo obchodní bilance (v mld. USD)	-9,3	-7,4	-8,2	-14,1	-5,2
Zahraniční dluh (% HNP)	33,4	34,3	36,1	38,6	52,0
Nároky veřejného sektoru na výpůjčky (% HDP)	9,2	10,8	13,9	15,1	9,4
Státní rozpočet					
Příjmy (% HDP)	18,8	19,0	19,7	26,1	26,7
Výdaje (% HDP)	24,2	26,2	30,4	38,5	34,6
Běžné výdaje	15,5	17,8	23,1	33,5	30,8
Kapitálové výdaje	8,7	8,4	7,3	5,0	3,8

Zdroj: The World Bank₁ (2012), Turkish Statistical Institute (2011) a International Monetary Fund (2000)

V reakci na ekonomickou nestabilitu země došlo ve spolupráci s MMF k vytvoření stabilizačního programu a k jeho zahájení došlo v dubnu roku 1994. Tento protiinflační program úsporných opatření zahrnoval korekční fiskální opatření a Turecko se v něm zavázalo radikálně snížit vládní výdaje, reformovat daňový systém a zavést nutné strukturální změny. Značná část finančních prostředků byla ušetřena prostřednictvím úpravy financování státem vlastněných podniků. Mezi opatření pro snížení výdajů státního rozpočtu patřilo navýšení regulovaných cen produktů státních podniků a zúžení seznamu produktů zahrnutých do programu cenové podpory (cenového zvýhodnění). Dále došlo

k odkladům řady nákladných státních investičních projektů. Navýšení příjmové stránky tureckého rozpočtu bylo dosaženo zavedením nových druhů jednorázových daní a navýšením daně z příjmu fyzických a právnických osob (Nas, 2011; Ertugal, 2009).

Tento stabilizační program z roku 1994 dále počítal s jistými strukturálními změnami, a to reformou zemědělství a rozsáhlou privatizací velkého množství státních podniků. Mělo by být ovšem zmíněno, že i když původní plán počítal s rozsáhlou privatizací, ve skutečnosti došlo k výrazně nižšímu počtu privatizací státních podniků především z důvodu nedostatečné politické síly, a proto příjmy z privatizace ve srovnání s očekávanými příjmy byly nízké (Ertugal, 2009).

Vedle oblasti privatizace státních podniků se stabilizační plán nepodařilo naplnit v oblasti snižování míry inflace (Tabulka 11). Vláda nedokázala potlačit míru inflace a i po zavedení stabilizačního programu z roku 1994 zůstala po zbytek devadesátých let nad úrovní 50% (měřena pomocí CPI). V roce 1995 činila míra inflace (měřena pomocí CPI) 88%, v roce 1996 80% a v roce 1997 téměř 86% a situace se do konce devadesátých let výrazně nezlepšila (The World Bank₁, 2012). Mělo by být zmíněno, že zvyšováním cen produktů státních podniků (jedno z opatření stabilizačního programu) nevytvářelo optimální prostředí napomáhající ke snižování míry inflace.

Stabilizační program z roku 1994 přinesl jistá pozitiva, a to především zvýšení rozpočtových příjmů a snížení rozpočtových výdajů, což vedlo ke snížení objemu úvěrů veřejného sektoru. Nicméně dluhové financování za vysokou úrokovou sazbu z počátku devadesátých let za sebou zanechalo poměrně velký státní dluh (Tabulka 11) a Turecko v následujících letech čelilo problémům s jeho spravováním.

Mělo by být zmíněno, že i když ekonomika Turecka byla v druhé polovině devadesátých let doprovázena vysokou mírou inflace, problémy se splácením státního dluhu a pokračující fiskální nerovnováhou, dokázala si udržet slibný ekonomický růst až do roku 1998, kdy následoval další propad (Tabulka 11). Tentokrát byl z velké míry zapříčiněn především negativním vlivem ze zahraničí (v roce 1994 došlo k propadu především z důvodu špatného hospodaření země). Konkrétně se jednalo o asijskou finanční krizi z roku 1997 a ruskou finanční krizi, která vypukla v roce 1998. Mělo by být poznamenáno,

že důsledky ruské krize na tureckou ekonomiku byly mnohem vážnější, neboť obchodní vztahy Turecka s Ruskem představovaly významnou složku tureckého zahraničního obchodu. Turecko bylo navíc v roce 1999 zasaženo dvěma ničivými zemětřeseními, která si vyžádala celkem téměř 20 000 obětí na životech (Nas, 2011). Ekonomika země na konci devadesátých let je charakterizována hlubokou recesí. Tabulka 11 zobrazuje vývoj vybraných makroekonomických ukazatelů od roku 1994 do roku 1999.

Tabulka 11: *Vybrané makroekonomické indikátory v Turecku od roku 1994 do roku 1999 (míra inflace je měřena pomocí indexu spotřebitelských cen - CPI, průměrné roční tempo růstu HDP je ve stálých cenách)*

Rok	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Růst HDP (%)	-4,7	7,9	7,4	7,6	2,3	-3,4
Míra inflace (%)	106,3	88,1	80,4	85,7	84,6	64,9
Čistý státní dluh (% HDP)	41,6	43,7	47,0	44,3	44,8	62,5
Míra nezaměstnanosti (%)	8,6	7,6	6,6	6,8	6,9	7,7

Zdroj: The World Bank₁ (2012) a International Monetary Fund₂, 2012

Koncem roku 1999 došlo ve spolupráci s MMF k vytvoření tříletého stabilizačního programu, který byl zahájen v lednu roku 2000. Hlavním cílem tohoto programu bylo snížení míry inflace, která se v průběhu devadesátých let pohybovala nad úrovní 50%. Dále se tento program zaměřoval na snížení státního dluhu, zavedení přísnější fiskální politiky, provedení nutných strukturálních změn a privatizaci státních podniků. Tato opatření měla vést ke zlepšení inflačních očekávání a snížení úrokových sazeb (Nas, 2011).

V počáteční fázi implementace tohoto tříletého stabilizačního programu vypadaly jeho výsledky nadějně. Během roku 2000 došlo k obnovení růstu ekonomiky, Průměrné roční tempo růstu HDP ve stálých cenách se zvýšilo z -3,4% v roce 1999 na 6,8% v roce 2000. Dále došlo ke zlepšení inflačních očekávání, což se odrazilo na poklesu úrokových sazeb. Podařilo se snížit i samotnou míru inflace z 65% v roce 1999 na 55% a zpřísnění fiskální politiky zpomalilo míru růstu zadlužení země (The World Bank₁, 2012). Tento slibný ovšem vývoj trval do listopadu roku 2000, kdy zemi v průběhu implementace tříletého stabilizačního programu zasáhla náhlá krize. O tři měsíce později (únor 2001) se od tohoto

programu odstoupilo. Tabulka 12 znázorňuje vývoj vybraných makroekonomických ukazatelů od roku 1999 do roku 2002.

Tabulka 12: *Vybrané makroekonomické indikátory v Turecku od roku 1999 do roku 2002 (míra inflace je měřena pomocí indexu spotřebitelských cen - CPI, průměrné roční tempo růstu HDP je ve stálých cenách)*

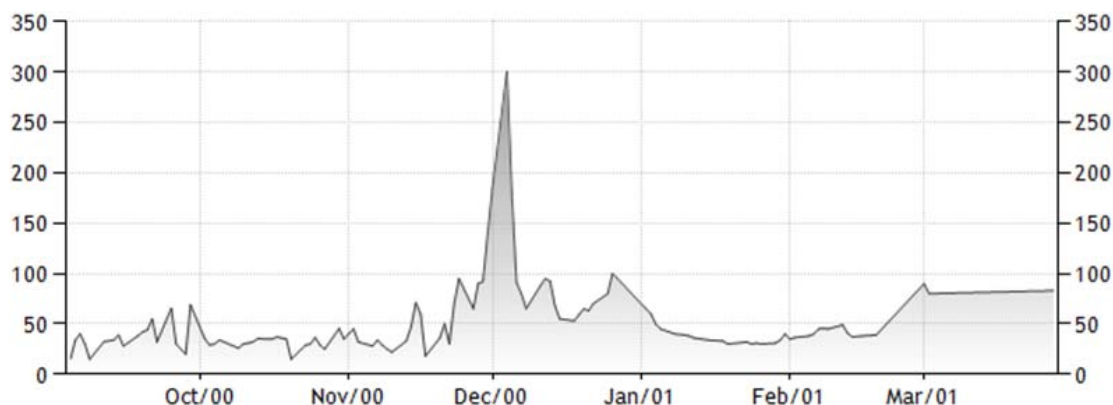
Rok	1999	2000	2001	2002
Růst HDP (%)	-3,4	6,8	-5,7	6,2
Míra inflace (%)	64,9	54,9	54,4	45,0
Čistý státní dluh (% HDP)	62,5	57,5	76,0	70,6
Míra nezaměstnanosti (%)	7,7	6,5	8,3	10,3
Saldo obchodní bilance (v mld. USD)	-14,1	-26,7	-10,1	-15,5

Zdroj: Zdroj: The World Bank₁ (2012) a International Monetary Fund₂, 2012 a Turkish Statistical Institute (2011)

Řada autorů, jako na příklad Altug a Filiztekin (2006), Ozkan (2005) Aküz a Boratov (2002), Alper (2001) nebo Ertugrul a Selcuk (2001) se zabývala a zkoumala důvody pro vznik této náhlé měnové krize. Na jednoznačné odpovědi se ovšem neshodli. Mezi nejčastější závěry jejich studií patří závislost země na stálém přílivu kapitálu potřebného k financování státního dluhu v kombinaci s křehkým finančním a bankovním sektorem země (Ozkan, 2005; Alper, 2001). Nas (2011) navíc dodává, že tempo provádění strukturálních změn bylo pomalé, snížení úrokových sazeb vedlo k odlivu zahraničního kapitálu a nadhodnocená turecká lira vyvolávala spekulace o nadcházejícím oslabení měny státem a tyto skutečnosti přispěly ke zhoršení důležitých ekonomických ukazatelů země.

Během několika týdnů po listopadu roku 2000 došlo k razantnímu nárůstu úrokových měr (Obrázek 2). Navýšení úrokových měr mělo zabránit úniku kapitálu do zahraničí. Jednodenní úrokové míry začaly dosahovat dvouciferných a občasné i trojciferných hodnot. Problém také představovala nekompatibilita úrovně úrokové sazby a oznámené míry devalvace turecké liry (Stanzelová, 2001). Navíc následující den po potyčce mezi tureckým prezidentem a premiérem, která se odehrála 19. února 2001, akcelerovala jednodenní úroková sazba na hodnotu přesahující 2000% a další den (21. února) dokonce na hodnotu přesahující 4000%. Tyto změny představovaly neúnosnou situaci a 23. února 2001 došlo k opuštění kurzového režimu posuvného zavěšení a přechodu na plovoucí

kurzový režim. Tato změna způsobila výrazný pád měnového kurzu turecké liry (Nas, 2011, OECD, 2002). Lira okamžitě ztratila více než 30% své hodnoty (Stanzelová, 2001). Obrázek 3 zachycuje zhroucení měnového kurzu koncem února roku 2001 a vývoj měnového kurzu turecké liry (TRY) k americkému dolaru (USD) od listopadu roku 2000 do listopadu roku 2001.

Obrázek 2: Úroková sazba (základní benchmark sazba v %) v Turecku od září roku 2000 do března roku 2001

Zdroj: Trading Economics₁ (2012)

Obrázek 3: Směnný kurz USD/TRY od listopadu roku 2000 do listopadu roku 2001

Zdroj: Trading Economics₂ (2012)

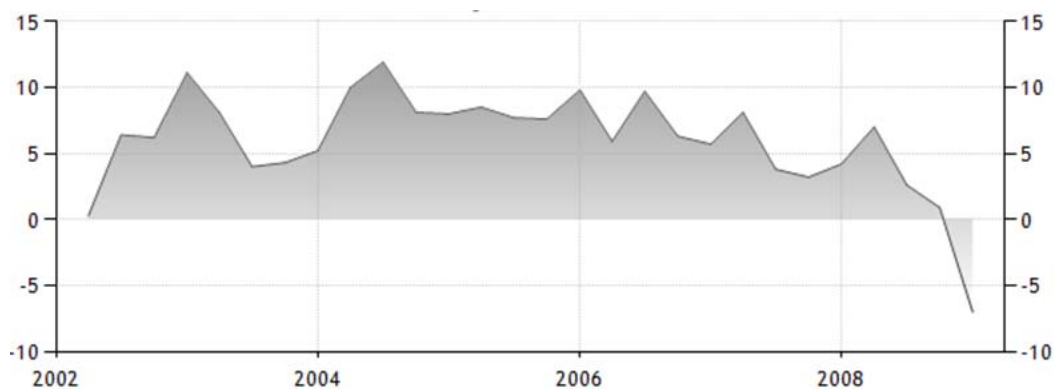
Při řešení této krize byl opět nápomocen MMF, který pro Turecko schválil nový ozdravný stabilizační program, který zahrnoval významnou finanční výpomoc. Tento ozdravný program si kladl za cíl především zavedení přísné fiskální politiky a provedení nutných strukturálních změn v zemi (Nas, 2011).

3.1.6 Turecká ekonomika od roku 2002 do roku 2010

Pokračování v zavádění nutných reforem dle ozdravného programu navrženého MMF bylo upevněno výsledkem parlamentních voleb v roce 2002, kdy Strana spravedlnosti a rozvoje (AKP) vyhrála s nadpoloviční většinou (tato strana zvítězila i ve volbách v roce 2007 a 2011 a vládne dodnes). Vítězství AKP vedlo k vytvoření poměrně stabilní vlády, které nechyběla politická síla k provádění nutných strukturálních změn a dalších nutných reforem. Její vítězství také znamenalo znovuoobnovení zájmu Turecka o členství v Evropské unii, což představovalo hnací motor pro pokračování v transformaci sociálně-ekonomické struktury země, která by dále přiblížila Turecko k plnému členství v Unii.

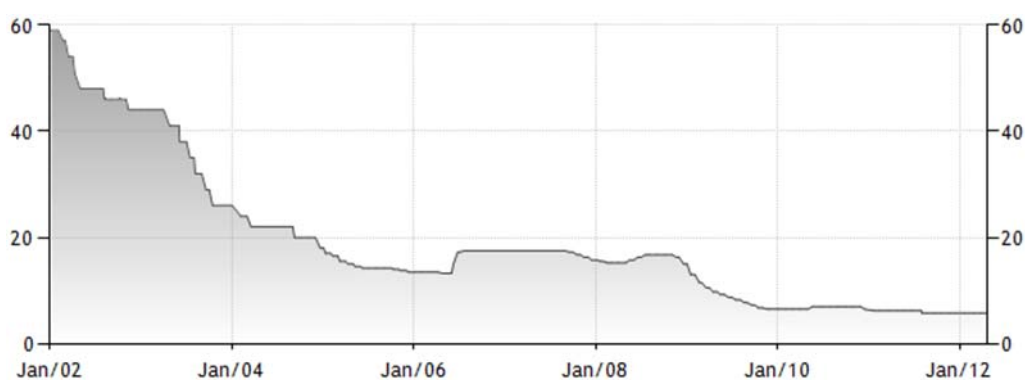
AKP začala provádět silně reformní politiku s cílem posílení soukromého sektoru, obnovení stability na finančním trhu prostřednictvím přísné fiskální politiky, zajištění přílivu zahraničního kapitálu nebo zlepšení fungování volného trhu. Mezi opatření, která byla schválena a začala být zaváděna brzy po volbách v roce 2002, patřilo postupné zastavení programu cenové podpory, redukce monopolistických praktik a urychlení procesu privatizace. Většina opatření z tohoto ozdravného programu nepředstavovala nové reformy (Nas, 2011). Tyto změny byly navrženy již v minulých stabilizačních programech, nicméně z důvodu nedostatku jednotné politické síly v koaliční vládě, která převládala v průběhu devadesátých let, nebyly dokončeny.

Výsledky tohoto reformního programu na sebe nenechaly dlouho čekat a tento program se ukázal jako úspěšný v mnoha ohledech. Hned v roce 2002 došlo k významnému obnovení růstu ekonomiky. Průměrné roční tempo růstu HDP ve stálých cenách se zvýšilo z -5,7% v roce 2001 na 6,2% v roce 2002. A tento slibný růst pokračoval i v následujícím období. V období mezi roky 2002 a 2008 dosahoval růst ekonomiky v průměru 6% (v roce 2009 Turecko zasáhla poslední světová hospodářská krize). Obrázek 4 znázorňuje vývoj tempa růstu turecké ekonomiky od roku 2002 do počátku roku 2009. Obnovení růstu HDP bylo podpořeno postupným snižováním úrokových sazeb centrální bankou (Obrázek 5), což vedlo k vyšší úrovni investic a zvýšení domácí poptávky a spotřeby domácností (The World Bank₁, 2012).

Obrázek 4: *Vývoj tempa růstu HDP (%) v Turecku od roku 2002 do počátku roku 2009*

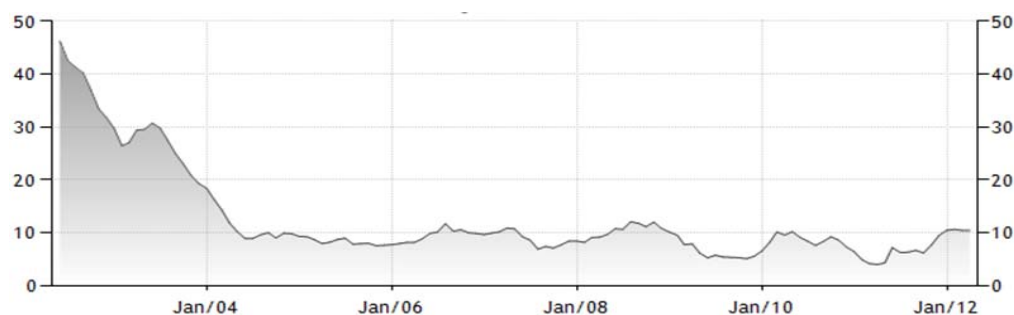
Zdroj: Zdroj: Trading Economics₃ (2012)

Obrázek 5: *Úroková sazba (základní benchmark sazba v %) v Turecku od ledna roku 2002 do ledna roku 2012*

Zdroj: Trading Economics₄ (2012)

Dalším úspěchem tohoto ozdravného programu bylo výrazné snížení míry inflace. Ta (měřena pomocí CPI) v roce 2002 činila 45% a do roku 2004 se ji podařilo snížit na hodnotu kolem 10%. V roce 2004 činila míra inflace 10,6% a v následujícím roce 10,1% (The World Bank₁, 2012). Obrázek 6 zobrazuje vývoj míry inflace od roku 2002 do roku 2012.

Obrázek 6: *Vývoj míry inflace (v %, měřena pomocí CPI) od roku 2002 do ledna roku 2012*

Zdroj: Trading Economics₅ (2012)

Zavedení přísnější fiskální politiky v zemi se také pozitivně odrazilo na schodku státního rozpočtu. Docházelo k postupnému snižování výdajů státního rozpočtu (% HDP) a mírnému zvyšování příjmů (% HDP). Od roku 2002 se Turecku také dařilo soustavně snižovat vysoký státní dluh, který v roce 2001 dosahoval téměř 76% HDP (čistý státní dluh). Do roku 2005 se ho podařilo snížit pod úroveň 50%. V roce 2005 činil 46% HDP a v následujícím roce 39% HDP (International Monetary Fund₂, 2012).

Tabulka 13: *Vybrané makroekonomické indikátory v Turecku od roku 2002 do roku 2008*

Rok	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Čistý státní dluh (% HDP)	70,6	64,0	55,0	46,0	39,0	32,7	33,4
Státní rozpočet							
Příjmy (% HDP)	28,8	31,0	31,2	32,4	32,8	31,7	31,4
Výdaje (% HDP)	42,7	41,0	35,1	32,6	32,7	33,3	33,8
Bilance (% HDP)	-13,9	-10,0	-3,9	-0,2	0,01	-1,6	-2,4

Zdroj: International Monetary Fund₂ (2012)

Devalvace národní měny v roce 2001 a následující období růstu světové ekonomiky vedlo k vytvoření příznivých podmínek pro rozkvět tureckého exportu. Navíc Erdoğanova vláda (Recep Tayyip Erdoğan je předseda AKP, která zvítězila v parlamentních volbách v roce 2002 a vládne dodnes, a premiér Turecké republiky od roku 2003) se od počátku snažila o podporu exportu a propagovala turecké výrobky v zahraničí; mimo jiné v Indii, kde je podíl tureckých exportů stále nízký. Turečtí představitelé na svých cestách často zdůrazňují, že ceny jejich zboží a služeb jsou nižší než ceny americké a evropské a kvalita je vyšší než u dovozů z Číny (Hansen, 2011). To znamená, že Turecko se nachází někde uprostřed. Mělo by být poznamenáno, že hlavním exportním partnerem Turecka je dlouhodobě trh Evropské unie (27 členských států – z nich především Německo, dále Velká Británie, Itálie a Francie), dále Irák, Ruská federace a Spojené státy americké (The Directorate General for Trade of the European Commission, 2012; BusinessInfo, 2011).

Po roce 2002 tedy docházelo ke každoročním poměrně stabilním nárůstům vývozu (tato situace trvala až do roku 2009, kdy došlo k významnému snížení poptávky především v Evropě v důsledku globální ekonomické krize, což způsobilo jednoroční propad

tureckého exportu). Došlo ke zvýšení podílu exportu na HDP z 10% v roce 1998, na 15,6 v roce 2002 a dále na téměř 18% v roce 2008 (Turkish Statistical Institute, 2011). Mělo by být zmíněno, že zavedení celní unie mezi Tureckem a Evropskou unií také prohloubilo ekonomickou interakci mezi Tureckem a Unií. Celkový podíl vývozu Turecka do zemí Evropské unie se zvýšil z 50% v roce 1998 na 56,8% v roce 2007 (The Directorate General for Trade of the European Commission, 2012). Zvyšování objemu exportů bylo ovšem doprovázeno také zvyšováním objemu importů, který dlouhodobě převyšuje objem exportů. Jak již bylo zmíněno dříve, Turecko je závislé na dovozu řady primárních surovin, jako je ropa nebo plyn, což se negativně odráží na saldu obchodní bilance. Po trhu Evropské unie (27) představuje největšího dodavatele Ruská federace, a to právě díky vysokým energetickým dodávkám (BusinessInfo, 2011). Tabulka 14 znázorňuje vývoj zahraničního obchodu země od roku 2002 do roku 2008.

Tabulka 14: *Zahraniční obchod Turecka od roku 2002 do roku 2008*

Rok	Export				Import				Saldo obchod. bilance (mld. USD)
	Objem (mld. USD)	Změna (%)	Poměr exportu k HDP (%)	Podíl exportu do zemí EU na celkovém exportu (%)	Objem (mld. USD)	Změna (%)	Poměr importu k HDP (%)	Podíl importu do zemí EU na celkovém importu (%)	
2002	36,1	-	15,6	51,2	51,6	-	22,4	45,2	-15,5
2003	47,3	31,0	15,5	51,8	69,3	34,5	22,7	45,7	-22,1
2004	63,2	33,7	16,2	54,5	97,5	40,7	25,0	46,6	-34,4
2005	73,5	16,3	15,3	52,3	116,8	19,7	24,3	42,1	-43,3
2006	85,5	16,4	16,3	51,6	139,6	19,5	26,5	39,3	-54,0
2007	107,3	25,4	16,5	56,8	170,1	21,8	26,2	40,3	-62,8
2008	132,0	23,1	17,9	47,9	202,0	18,8	27,2	37,1	-70,0

Zdroj: The Directorate General for Trade of the European Commission (2012), Turkish Statistical Institute (2011) a Nas (2011)

Navíc stabilní politická a ekonomická situace Turecka po roce 2002 začala být pozitivně vnímána zahraničními investory. Rostoucí zájem investorů byl také podpořen rozhodnutím Evropské rady zahájit přístupové rozhovory země s Evropskou unií. Příliv přímých zahraničních investic se zvýšil z necelé miliardy USD v roce 2002 (což představovalo 0,47% HDP) na téměř 20 miliard USD v roce 2007 (což odpovídalo 3,41% HDP). V souvislosti s hospodářskou krizí ve světě došlo k nižšímu přílivu zahraničních investic

v roce 2009 (6,9 miliard USD) a 2010 (7,2 miliard USD). V roce 2011 ovšem došlo ke znatelnému obnovení přílivu přímých zahraničních investic, a to ve výši 13,4 miliard USD, což představuje zvýšení o téměř 88% oproti předchozímu roku (The World Bank₁, 2012; The World Bank₂, 2012).

Turecko po roce 2002 dále úspěšně pokračovalo ve své stabilizační politice a země významně pokročila ve svých strukturálních reformách. Tyto pokroky byly zaznamenány i Evropskou komisí, která ve své zprávě o pokroku Turecka z roku 2005 označila zemi za fungující tržní ekonomiku - ekonomický aspekt Kodaňských kritérií (European Commission, 2005, s. 54). Ve své hodnotící zprávě ovšem také zdůrazňuje nutnost dále pokračovat ve strukturálních reformách a zvyšovat konkurenceschopnost hospodářství. Zpráva MMF z roku 2007 se o tureckých ekonomických úspěších vyjadřuje ještě pozitivněji. MMF shledává ekonomický výkon země od roku 2001 do roku 2007 za velkolepý a dodává, že kombinace fiskální disciplíny a rozumné monetární politiky se kladně podepsala na klesající míře inflace, snižujícím se státním dluhu a poměrně vysokém růstu ekonomiky taženém soukromým sektorem (International Monetary Fund, 2007).

Poslední hospodářská krize, která se rozšířila jako důsledek americké hypoteční krize a vypukla v roce 2008, s větší či menší intenzitou zasáhla téměř celý svět a nevyhnula se ani Turecké republice. Její následky se v zemi ovšem neprojevily tak silně, jak se zpočátku očekávalo. Jedno z vysvětlení podporující tuto skutečnost je zkušenost Turecka s krizí v roce 2001, po které následovalo zpřísnění finančního dozoru a také významná reforma bankovního sektoru. Navíc celkový objem poskytnutých hypotečních úvěrů byl a je v zemi poměrně nízký (Peet, 2010). Turecko bylo ovšem postiženo nepřímo, a to výrazným snížením poptávky po tureckých vývozech zejména v Evropě v roce 2009, kdy Evropu krize zasáhla obzvláště silně. V roce 2009 došlo k významnému propadu exportu, a to o 22,7% ve srovnání rokem předcházejícím (Turkish Statistical Institute, 2011). Mělo by být poznamenáno, že trh Evropské unie představuje hlavní exportní destinaci Turecka, kam se v roce 2007 vyvezlo 56,8% celkového exportu. Tento podíl exportu Turecka do zemí Evropské unie se začal snižovat v roce 2008, kdy tento podíl klesl na 47,9% a v následujícím roce na 45,9% (The Directorate General for Trade of the European Commission, 2012). Snížení poptávky po tureckých vývozech v Evropě v roce 2008 a 2009 přiměla turecké podniky hledat nová odbytiště směrem na jih a východ, jako jsou

afričké země, Indonésie, Čína nebo Indie (Hansen, 2011). Mělo by být poznamenáno, že po propadu ekonomiky v roce 2009, byl růst ekonomiky země spolu s růstem objemu exportu znovu obnoven v roce 2010 (Tabulka 15).

Tabulka 15: *Vybrané makroekonomické indikátory v Turecku od roku 2008 do roku 2011*
(průměrné roční tempo růstu HDP je ve stálých cenách)

Rok	2008	2009	2010	2011
Průměrné roční tempo růstu HDP	0,7	-4,8	9,0	6,6
Zahraniční obchod				
Objem exportu (v mld. USD)	132,0	102,1	113,9	140,6
- změna proti min. roku (%)	-	-22,7	11,6	23,4
Objem importu (v mld. USD)	202,0	140,9	185,5	225,2
- změna proti min. roku (%)	-	-30,2	31,7	21,4
Saldo obchodní bilance (v mld. USD)	-70,0	-38,8	-71,6	-84,6

Zdroj: The World Bank₂ (2012) a Turkish Statistical Institute (2011)

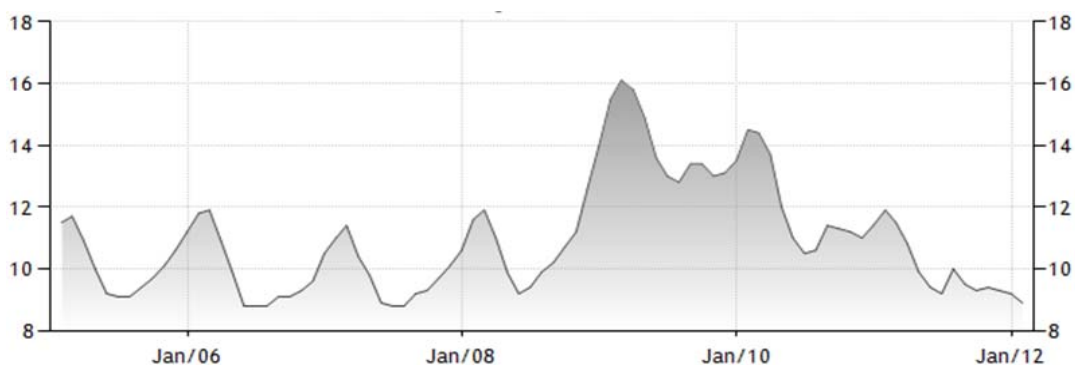
3.2 Současná ekonomická situace Turecka

Současná Turecká republika může být charakterizována jako relativně vyspělá, průmyslově-agrární země. Jak již bylo zmíněno výše, Evropská komise udělila ve své hodnotící zprávě z roku 2005 zemi status fungující tržní ekonomiky - ekonomický aspekt Kodaňských kritérií (European Commission, 2005, s. 54). Ve svých zprávách ovšem zdůrazňuje nutnost nadále pokračovat v realizaci strukturálních reforem a zvyšovat konkurenceschopnost hospodářství země.

Obchodně-politický režim země je v důsledku zapojování tureckého trhu do světové ekonomiky a sledování svých dlouhodobých strategických cílů (jako je snaha o vstup do Evropské unie) liberalizován. Významnou normu v této oblasti představuje dohoda o celní unii s Evropskou unií, která vstoupila v platnost v roce 1996. Mělo by být zmíněno, že celní unie mezi Tureckem a Evropskou unií se vztahuje na obchod s průmyslovými výrobky. Obchod se zemědělskými produkty a také výrobky z oceli je ponechán mimo rámec dohody o celní unii a řídí se zvláštními preferenčními dohodami (BusinessInfo, 2011).

Za poslední desetiletí Turecko zaznamenalo poměrně stabilní situaci jak v politické tak v ekonomické oblasti (s výjimkou roku 2009, kdy byla země zasažena hospodářskou krizí ve světě). V období mezi roky 2002 až 2010 činil průměrný roční růst HDP ve stálých cenách 5,24%, čímž země předstihla celou řadu vyspělých evropských států (World bank₁, 2012). Turecko v současné době představuje 16. největší ekonomiku světa z hlediska objemu HDP vyjádřeného PPP a 6. největší v Evropě po Německu, Velké Británii, Francii, Itálii a Španělsku (International Monetary Fund₁, 2012).

Nicméně navzdory kladnému vývoji turecké ekonomiky během posledního desetiletí řada problémových oblastí stále zůstává. Jeden z těchto problémů představuje vysoká míra nezaměstnanosti. Průměrná roční míra nezaměstnanosti se dlouhodobě drží kolem hodnoty 10%. V důsledku hospodářské krize ve světě a s ní spojenou sníženou poptávkou a domácí výrobou se průměrná roční míra nezaměstnanosti dokonce vyhoupla na 14% v roce 2009 (průměrná měsíční míra nezaměstnanosti dosáhla v únoru 2009 hodnoty 16,1%, jak znázorňuje obrázek 7) a klesla v roce následujícím na 11,9% a 9,9% v roce 2011, čímž se dostala zpět na hodnotu před krizí (The World Bank₂, 2012). V Turecku dlouhodobě dochází ke stabilnímu nárůstu populace (a tím i ekonomicky aktivního obyvatelstva), a to o přibližně 0,9 milionu ročně. Na druhou stranu z důvodu modernizace a mechanizace zemědělství dochází ke snižování zaměstnanosti v zemědělství a odlivu tohoto obyvatelstva do městských oblastí ve snaze o nalezení práce v industrializovaných oblastech Turecka. V devadesátých letech bylo v sektoru zemědělství zaměstnáno více než 40% obyvatelstva Turecka. V dnešní době v tomto sektoru zaměstnáno přibližně 25% obyvatelstva (údaj z roku 2011) (The World Bank₂, 2012).

Obrázek 7: Vývoj míry nezaměstnanosti (%) v Turecku od roku 2005 do ledna roku 2012
Zdroj: Trading Economics₆ (2012)

Mělo by být také zmíněno, že míra pracovní participace (účasti) v Turecku je ve srovnání s evropskými státy dlouhodobě výrazně nižší. Míra celkové pracovní účasti (z celkové populace v produktivním věku) v Turecku činí přibližně 49% a průměr ve státech Evropské unie (27) představuje přibližně 58% (údaje z roku 2010). Zvláštní pozornost by ovšem měla být věnována velmi nízké účasti ženské části populace na pracovním trhu. Ženská pracovní síla není v Turecku efektivně využívána. Pouze 28% žen v produktivním věku je zaměstnáno ve srovnání 50,5% v Evropské unii (27) (údaj z roku 2010) (The World Bank₂, 2012). Někteří autoři tuto skutečnost částečně vysvětlují tím, že vdané ženy, které byly dříve hojně zaměstnány na rodinných farmách, často zůstávají po přesunu do městských oblastí doma z důvodu nedostatku odborných zkušeností a také muslimské tradice (Hale a Özbudun, 2010; Altug a Filiztekin, 2006).

Další z problémových bodů turecké ekonomiky představuje míra inflace. Tu se po dlouhém období velmi vysoké inflace přesahující průměrnou roční hodnotu 30% (mezi roky 1979 a 2002) podařilo v roce 2004 stlačit na hodnotu kolem 10% a v roce 2009 dokonce na 6,5%. Cílem centrální banky země bylo nadále snižovat míru inflace a jejím cílem pro rok 2011 bylo snížení průměrné roční míry inflace na 5,5% a v roce 2012 na 5,0%. Nicméně inflace začala v roce 2010 stoupat a její průměrná roční míra činila 8,6% v roce 2010 a 10,4% v roce 2011 (The World Bank₂, 2012). Centrální bance se tedy nepodařilo splnit svůj cíl pro rok 2011 a výhledy pro splnění cíle pro rok 2012 nevypadají příliš optimisticky. Mělo by být poznamenáno, že snižování míry inflace mimo jiné komplikuje rostoucí cena ropy (92% spotřebované ropy bylo importováno v roce 2010), která zvyšuje náklady v celé řadě odvětví.

Obrázek 8: *Vývoj ceny ropy Brent od dubna roku 2007 do dubna roku 2012 (za barel v USD)*
Zdroj: Oil Price (2012)

Deficit běžného účtu platební bilance také dlouhodobě představuje problémový bod turecké ekonomiky. Poměrně úspěšná fiskální politika Turecka i dynamické tempo růstu HDP v roce 2010 (9,0%) a 2011 (6,6%) utržilo ránu v podobě významně se zvyšujícího deficitu běžného účtu platební bilance, který v roce 2011 dosáhl rekordní úrovně 77,1 mld. USD (10% v poměru k HDP). V roce předcházejícím činil deficit běžného účtu 46,6 mld. USD (6,3% v poměru k HDP), což představuje 65,3% nárůst (The World bank₂, 2012). Tabulka 16 zobrazuje vývoj deficitu běžného účtu od roku 2005 do roku 2011. Mělo by být poznamenáno, že saldo běžného účtu platební bilance je dlouhodobě negativní a tvoří slabé místo turecké ekonomiky. Obchodní bilance země je pasivní, a to již od roku 1947. Navíc s ohledem na stále spíše stagnující vývoj na trhu Evropské unie, kam směřuje největší část tureckých vývozů, jsou vyhlídky na zlepšení salda obchodní bilance země chmurné. Vysoký deficit běžného účtu platební bilance navíc poukazuje na problémy s konkurenceschopností tureckých subjektů na mezinárodních trzích.

Tabulka 16: *Vývoj deficitu běžného účtu platební bilance od roku 2005 do roku 2011*

Rok	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Deficit běžného účtu (v mld. USD)	22,3	32,2	38,4	41,9	13,9	46,6	77,1
Deficit běžného účtu v poměru k HDP (%)	4,6	6,1	5,9	5,7	2,3	6,3	10,0

Zdroj: The World Bank₂ (2012)

Za zmínku stojí také struktura turecké ekonomiky. Ta se postupně mění ve prospěch průmyslové výroby a zejména služeb. Mělo by být ovšem poznamenáno, že zaměstnanost v zemědělství zůstává stále vysoká ve srovnání s vyspělými evropskými státy. Více než čtvrtina obyvatelstva pracuje v sektoru zemědělství (25,5% v roce 2011). A tento sektor se podílí na tvorbě HDP 9,5% (údaj z roku 2011). Zemědělství tedy v Turecku zůstává důležitým oborem. Nicméně řada autorů upozorňuje na přetrvávající nízké průměrné hektarové výnosy, nízkou užitkovost zemědělských zvířat a také zaostávající produktivitu práce v tomto sektoru (Peet, 2011; Nas, 2012). Tato skutečnost se negativně odráží na konkurenceschopnosti tureckého zemědělství.

Turecko je také velmi nerovnoměrně rozvinuté a mezi obyvatelstvem existují velké sociální rozdíly. Nejvíce zaostalá je zemědělská východní a jihovýchodní část Turecka, kde žije většina nigramotných obyvatel, a to přes 70% (celková míra gramotnosti

v Turecku činí 90,8%, údaj z roku 2009). Naopak nejrozvinutější je průmyslová západní část země s čilým cestovním ruchem, sférou služeb, bankovníctvím a strojírenstvím, kde se vytváří přibližně 80% celkové produkce země. V rurálních oblastech země dnes žije kolem 30% turecké populace a 39% venkovského obyvatelstva žije na nebo pod hranicí chudoby (The World Bank₁, 2012). Jak uvádí Evropská komise, Turecko představuje zemi s největšími regionálními rozdíly v Evropě dle HDP na obyvatele ve standardu kupní síly - PPS (Evropská komise₁, 2011).

Kapitola 4: Porovnání ekonomiky Turecka s vybranými členskými státy Evropské unie

Tato kapitola si klade za cíl vyhodnocení stupně ekonomické sladění Turecka s vybranými členskými státy Evropské unie. Pro účely srovnání byly zvoleny dva nejnovější členské státy, Rumunsko a Bulharsko, dále česká republika a průměr Evropské unie (27). Tato kapitola začíná prozkoumáním základních znaků Turecka jako kandidátské země, které zemi odlišují od bývalých i současných kandidátských zemí pro vstup do Evropské unie. Další část se zaměřuje na porovnání základních makroekonomických ukazatelů země s vybranými členskými státy s ohledem na soubor ekonomických ukazatelů určujících připravenost země na vstup do eurozóny, tzv. maastrichtská konvergenční kritéria.

4.1 Základní znaky odlišující Turecko jako kandidátskou zemi pro vstup do Evropské unie

Následující odstavce se zabývají a prozkoumávají hlavními socioekonomické znaky Turecka, které zemi odlišují od bývalých i současných kandidátských zemí a činí v tomto ohledu unikátní. Jedná se o čtyři hlavní znaky, a to obchodní integrace mezi Tureckem a Evropskou unií, úroveň lidského kapitálu, demografická dynamičnost země a aspekt migrace.

4.1.1 Obchodní integrace mezi Tureckem a Evropskou unií

Jeden z hlavních znaků Turecka, který zemi odlišuje od ostatních kandidátských zemí, představuje rozvinutá obchodní integrace mezi Tureckem a Evropskou unií. Na úspěchu hospodářské integrace a posílení vzájemného obchodu a investic mělo významný podíl vytvoření celní unie mezi Tureckem a Evropskou unií, a to již v roce 1996. Od té doby bylo dosaženo poměrně vysokého stupně integrace trhu. Mělo by být zmíněno, že i když celní unie nebyla doposud plně dokončena a její pravidla se v současnosti vztahují na průmyslové produkty a zpracované zemědělské produkty (nezahrnuje sektor služeb a zemědělství), celní unie mezi Tureckem a Evropskou unií funguje celkem úspěšně, což může být vyjádřeno i číselně. Turecko se stalo důležitým obchodním partnerem Unie a

v současnosti představuje 7. nejdůležitějšího importního partnera a 5. nejdůležitějšího exportního partnera pro Evropskou unii (Tabulka 17). Turecko se také stalo významnou investiční základnou pro evropský obchod (přes 60% celkových přímých zahraničních investic pochází z Evropské unie). Na druhou stranu Evropská unie představuje hlavního obchodního partnera pro Turecko (Tabulka 17). Podíl exportu Turecka do zemí Evropské unie se od zavedení celní unie znatelně zvýšil, a to z 46,6% v roce 1997 na 56,8% v roce 2007; v důsledku hospodářské krize ve světě a snížení evropské poptávky se tento podíl v roce 2008 a 2009 snižoval (The Directorate General for Trade of the European Commission, 2012).

Tabulka 17: *Hlavní obchodní partneři Turecka a Evropské unie z hlediska hodnoty exportu / importu v roce 2011*

Pozice	Turecko				Pozice	Evropská unie			
	Top 7 exportních trhů		Top 7 importních trhů			Top 7 exportních trhů		Top 7 importních trhů	
	Partner	% z celk. vývozu	Partner	% z celk. dovozu		Partner	% z celk. vývozu	Partner	% z celk. dovozu
1.	EU (27)	46,3%	EU (27)	39,3%	1.	USA	17,0%	Čína	17,3%
2.	Irák	5,3%	Rusko	11,7%	2.	Čína	8,9%	Rusko	11,8%
3.	Rusko	4,1%	Čína	9,4%	3.	Švýcarsko	7,9%	USA	10,9%
4.	USA	3,4%	USA	6,7%	4.	Rusko	7,1%	Norsko	5,6%
5.	SAE	2,9%	Irán	4,2%	5.	Turecko	4,7%	Švýcarsko	5,4%
6.	Irán	2,7%	Jižní Korea	2,6%	6.	Japonsko	3,2%	Japonsko	4,0%
7.	Čína	2,0%	Ukrajina	2,1%	7.	Norsko	3,0%	Turecko	2,8%

Zdroj: The Directorate General for Trade of the European Commission (2012)

4.1.2 Úroveň lidského kapitálu

Další aspekt, který Turecko do značné míry odlišuje od ostatních evropských zemí, je nízká úroveň lidského kapitálu. Lidský kapitál představuje soubor znalostí, dovedností, schopností a odborných zkušeností, kterými jedinec disponuje a na tvorbě lidského kapitálu se kromě vrozených schopností a rodinného a sociálního prostředí podílí i vzdělání a praktická činnost člověka. Přímý vliv lidského kapitálu na ekonomický růst země není jednoduché změřit. Studie OECD a zkušenosti zemí ovšem ukazují, že lidský kapitál přispívá k hospodářskému růstu a jeho význam pro hospodářský růst (především konkurenceschopnost národní ekonomiky) v globalizovaném světě se postupně zvyšuje (Institute for Social and Economic Analyses, 2012).

Sklias (2009) a Altug a Filiztekin (2006) upozorňují na nízkou úroveň lidského kapitálu v Turecku, která značně pokulhává za průměrem Evropské unie. Sklias (2009) dále dodává, že úroveň lidského kapitálu do značné míry určuje ekonomický potenciál a rozvoj země. Tato skutečnost by mohla mít vážné důsledky pro růst a konkurenceschopnost turecké ekonomiky obzvláště s ohledem na pokračující proces odstraňování překážek volného obchodu a zpřístupňování ekonomiky země světovému hospodářství. Jak znázorňuje tabulka 18, Turecko investuje poměrně málo do vzdělání a značně zaostává za průměrem Evropské unie. Míra gramotnosti je také výrazně nižší ve srovnání s průměrem Evropské unie a ve srovnání s jednotlivými členskými státy dosahuje nejnižší hodnoty, a to 90,8%. Navíc přes 60% turecké pracovní síly má dokončené pouze základní vzdělání. Více informací a srovnání s průměrem Evropské unie a vybranými členskými státy zobrazuje tabulka 18.

Tabulka 18: *Porovnání celkových výdajů na vzdělání, míry gramotnosti a pracovní síly s dokončeným základním, středoškolským a vysokoškolským vzděláním v Turecku a vybraných státech Evropské unie v roce 2010*

Země/Oblast	Celkové výdaje na vzdělání (% HDP)	Míra gramotnosti (%)	Dokončené vzdělání pracovní síly (% z celk. pracovní síly)		
			ZŠ	SŠ	VŠ
EU (27)	5,5%	98,9%	23,5%	48,6%	27,9%
Česká republika	4,4%	99,0%	6,0%	76,5%	17,5%
Bulharsko	4,3%	98,8%	14,6%	59,9%	25,5%
Rumunsko	4,2%	97,7%	24,8%	59,5%	15,7%
Turecko	2,8%	90,8%	63,7%	20,4%	15,9%

Zdroj: The World Bank₁ (2012)a Eurostat (2012)

4.1.3 Demografická dynamičnost

Turecko je také charakteristické svou demografickou dynamičností. V Turecku dlouhodobě dochází ke stabilnímu nárůstu populace (a tím i ekonomicky aktivního obyvatelstva), a to o přibližně 0,9 milionu ročně. Navíc dle výpočtů Světové banky bude nárůst populace v Turecku pokračovat ve své kladné přírůstkové tendenci, a to více než 1%

ročně, alespoň ještě jednu generaci (The World Bank₁, 2012). Naopak populace v celé řadě evropských zemí stagnuje nebo dokonce klesá. Roční přírůstky obyvatel v Evropské unii (27) jako celku se od roku 2007 snižují (The World Bank₁, 2012). Mělo by být ovšem zmíněno, že stabilní přírůstky tureckého obyvatelstva (a jeho pracovní síly) představují pro zemi ekonomickou výhodu pouze v případě, kdy se také zvyšuje zaměstnanost. V opačném případě by tento trend mohl mít negativní sociální a ekonomický dopad. Turecká veřejná politika by se proto měla více zaměřit na tento aspekt a najít cestu jak tento demografický trend zhodnotit. Tabulka 19 zobrazuje vývoj stavu populace a úhrnné porodnosti ve vybraných členských státech a Turecku.

Tabulka 19: *Porovnání vývoje stavu populace a úhrnné porodnosti (průměrný počet narozených dětí jedné ženě) v Turecku a vybraných státech Evropské unie od roku 2006 do roku 2010*

Země/Oblast	Obyvatelstvo					Úhrnná porodnost			
		2007	2008	2009	2010	2007	2008	2009	2010
EU (27)	Počet obyvatelstva (v mil.)	496,8	499,0	500,7	502,1	1,55	1,60	1,59	1,59
	Změna (%)	0,45	0,44	0,35	0,28				
Česká republika	Počet obyvatelstva (v mil.)	10,33	10,42	10,49	10,52	1,44	1,50	1,49	1,49
	Změna (%)	0,63	0,87	0,60	0,31				
Bulharsko	Počet obyvatelstva (v mil.)	7,66	7,62	7,59	7,53	1,42	1,48	1,57	1,49
	Změna (%)	-0,51	-0,48	-0,50	-0,67				
Rumunsko	Počet obyvatelstva (v mil.)	21,55	21,51	21,48	21,44	1,30	1,35	1,38	1,38
	Změna (%)	-0,19	-0,15	-0,15	-0,20				
Turecko	Počet obyvatelstva (v mil.)	69,99	70,92	71,85	72,75	2,15	2,13	2,11	2,09
	Změna (%)	1,34	1,32	1,30	1,26				

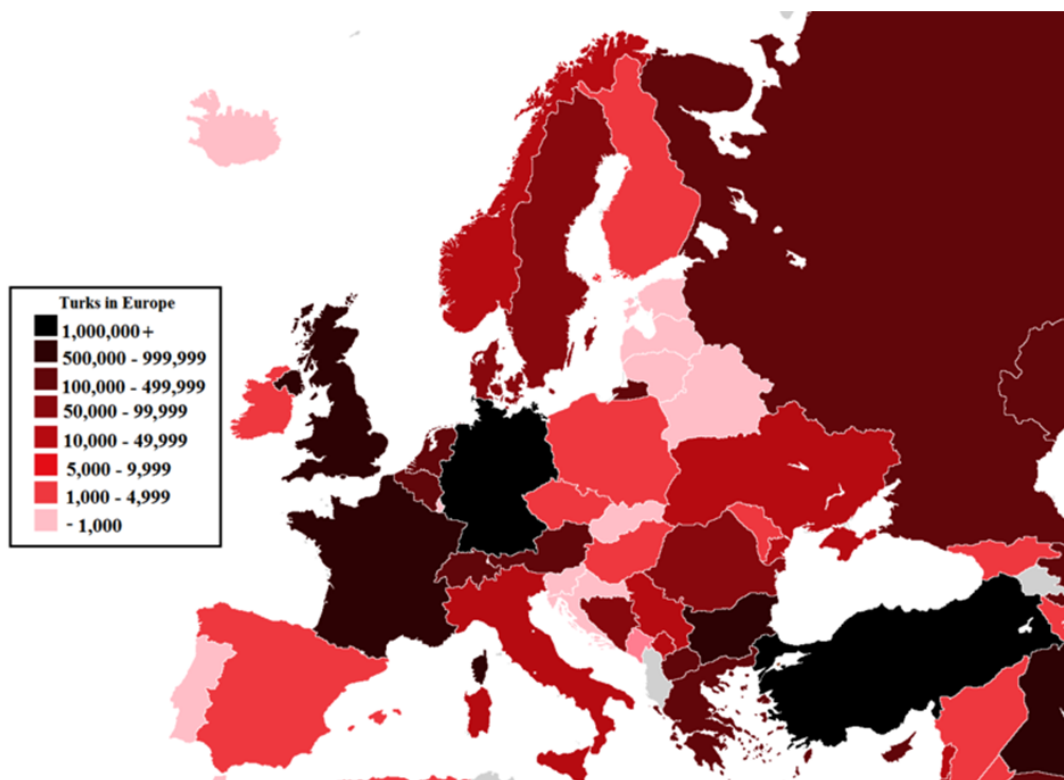
Zdroj: The World Bank₁ (2012)

4.1.4 Aspekt migrace

Pokud vezmeme v úvahu pozitivní demografický profil Turecka ve srovnání s problematickým demografickým vývojem a stárnoucí populací v Evropské unii, možná migrace tureckého obyvatelstva do Unie v případě vstupu Turecka do Evropské unie by představovala jeden z pozitivních přínosů tureckého členství (obzvláště pokud do té doby dojde ke zvýšení úrovně lidského kapitálu v Turecku). Nicméně jak ukázalo zatím největší („východní“) rozšíření o deset nových členů v roce 2004, volný pohyb pracovníků představuje citlivé politické téma ve většině původních členských zemí Evropské unie (15). V případě rozšíření v roce 2004 byl tento politický problém vyřešen možností

původních států Unie (15) zavést přechodné období pro volný pohyb pracovníků po dobu až sedmi let od vstupu (1. květen 2004) nových členských států do Evropské unie, a tím omezit přístup pracovníků z nových členských států na své trhy práce. Mělo by být zmíněno, že možnosti zavést přechodné období využila většina (celkem 12) původních 15 členských států Unie a pouze 3 od května 2004 nezavedly žádná omezení a otevřely své pracovní trhy novým členským státům - Spojené království, Irsko a Švédsko. Navíc obavy původních členských států z možného masivního přílivu žadatelů o práci ze střední a východní Evropy se nenaplnily a statistiky Evropské komise ukazují, že příliv pracovní síly z nových členských států byl ve většině států nižší, než se očekávalo. Zpráva Evropské komise dále uvádí, že mobilita pracovníků z členských států (10) ze střední a východní Evropy do původních členských států Unie (15) měla převážně příznivé účinky, neboť pomohla řešit nedostatky na trhu práce a přispěla ke zlepšení hospodářských výsledků v Evropě, jak nejlépe ukazují výsledky států, které od května 2004 nezavedly žádná omezení na pohyb pracovní síly (European Commission, 2006).

Nicméně klíčový rozdíl, který Turecko odlišuje od bývalých i současných kandidátských zemí, je velký počet Turků trvale usazených ve státech Evropské unie. Významnější migrace Turků směrem na západ začala již v šedesátých letech 20. století a v současné době žije ve státech Evropské unie (27) přes 10 milionů Turků (The World Bank¹, 2012). Největší turecká menšina v zahraničí žije v Německu, a to přibližně 3,5 milionu Turků. I když více než padesátiletá zkušenost Německa se soužitím s touto početnou tureckou menšinou vedla v mnoha ohledech k umocnění předsudků a v německých debatách se často horlivě probírají kulturní rozdíly těchto zemí, (ne)evropanství Turecka a jeho odlišné náboženství (německá vláda stojí dlouhodobě proti plnému členství Turecka v Unii), mělo by být zmíněno, že velké množství tureckých přistěhovalců se časem dokázalo úspěšně zapojit do hospodářského procesu země. Navíc přibližně 350 000 obyvatel Německa je v dnešní době zaměstnaných v německých podnicích, jejichž vlastníky je více než 70 000 tureckých podnikatelů (Wilson, 2010). Obrázek 9 zobrazuje rozmístění Turků v Evropě v roce 2009.

Obrázek 9: Rozmístění Turků v Evropě v roce 2009
Zdroj: Turkey and Macedonia (2010)

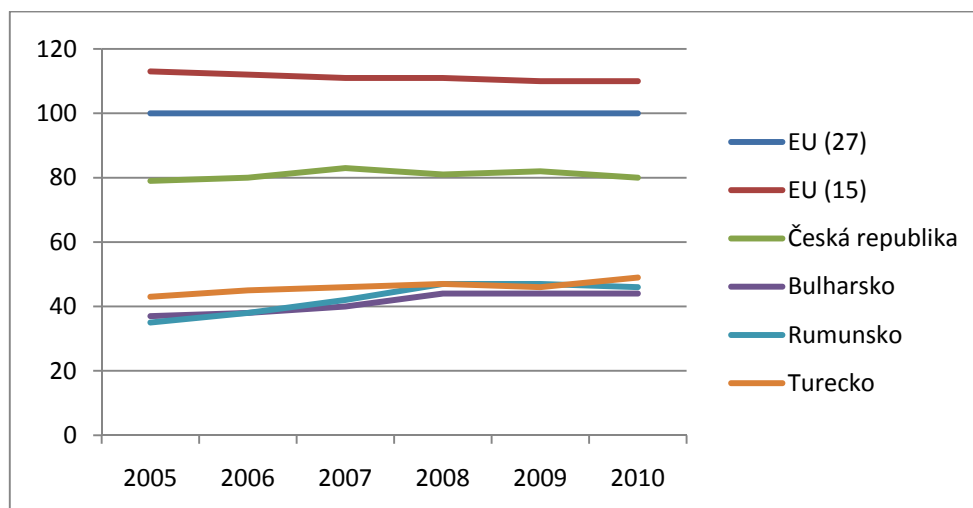
4.2 Porovnání základních makroekonomických ukazatelů Turecka s průměrem Evropské unie a vybranými členskými státy

Následující odstavce prozkoumávají ekonomické rozdíly Turecka s průměrem Evropské unie (27) a několika vybranými členskými státy, a to Českou republikou, Bulharskem a Rumunskem. Tato část se zabývá a zahrnuje i soubor ekonomických ukazatelů určujících připravenost země na vstup do eurozóny, tzv. maastrichtská konvergenční kritéria. Cílem následujících odstavců je zhodnocení ekonomické sladěnosti země průměrem Evropské unie (27) a vybranými členskými státy.

4.2.1 HDP

HDP představuje jedno z důležitých měřítek ekonomické výkonnosti země. Přetrvávající zaostalost Turecka za průměrem Evropské unie (27) ukazují výsledky HDP na hlavu ve standardech kupní síly (PPS) – společná měna, která do značné míry stírá rozdíly v cenových hladinách mezi zeměmi a tím umožňuje mezinárodní srovnání. V relaci

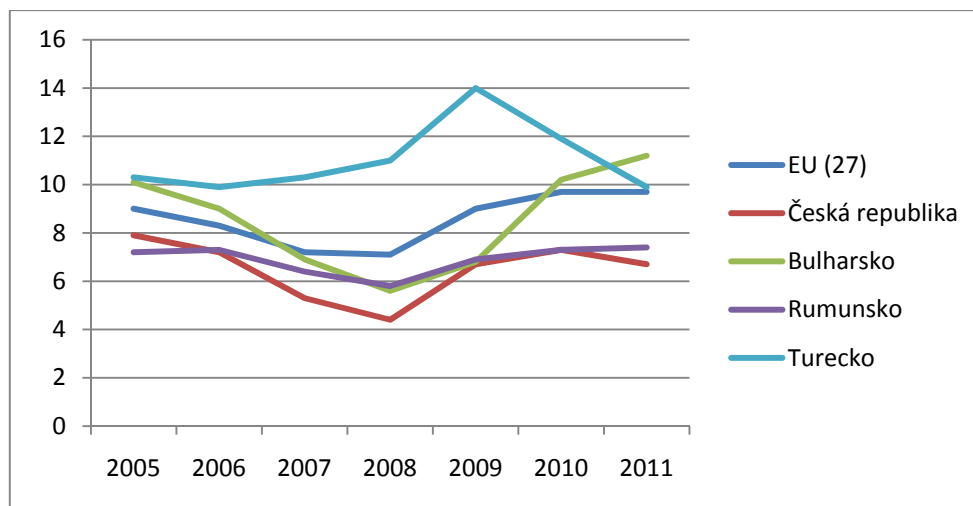
k průměru Evropské unie (27), který je roven 100%, dosáhlo Turecko v roce 2010 pouze hodnoty 49%. Tato hodnota je sama o sobě velice nízká a řadí tím Turecko ve srovnání s členskými státy Evropské unie na koncové pozice. Mělo by být ovšem zmíněno, že Rumunsko (46%) a Bulharsko (44%) v roce 2010 dosáhly ještě horších výsledků (Eurostat, 2012). Obrázek 10 zobrazuje vývoj HDP na hlavu v PPS od roku 2005 do roku 2010.

Obrázek 10: Vývoj HDP na hlavu v PPS (EU27=100) od roku 2005 do roku 2010
Zdroj: Eurostat (2012)

4.2.2 Míra nezaměstnanosti

Jak je zřejmé z obrázku 11, míra nezaměstnanosti v Turecku výrazně vzrostla v roce 2009, kdy země významně pocítila důsledky hospodářské krize ve světě, což se projevilo především snížením poptávky po tureckých vývozech v Evropě a tato skutečnost způsobila omezení domácí výroby a vedla k růstu nezaměstnanosti (14% v roce 2009). Na rozdíl od většiny evropských států se Turecku již v roce 2010 podařilo obnovit růst ekonomiky (průměrné roční tempo růstu HDP ve stálých cenách činilo 9% v roce 2010 a 6,6% v roce 2011), což se pozitivně odrazilo na míře nezaměstnanosti, která v roce 2010 klesla na 11,9% a v roce následujícím na 9,9%. Tím se Turecko velmi přiblížilo průměru Evropské unie (27), který v roce 2011 činil 9,7% (The World Bank₁, 2012). Pokud bude turecká ekonomika nadále pokračovat ve svém růstu, mohla by brzy snížit míru nezaměstnanosti pod průměr Evropské unie. Někteří autoři se ovšem obávají přehřátí turecké ekonomiky (Gardner, 2011).

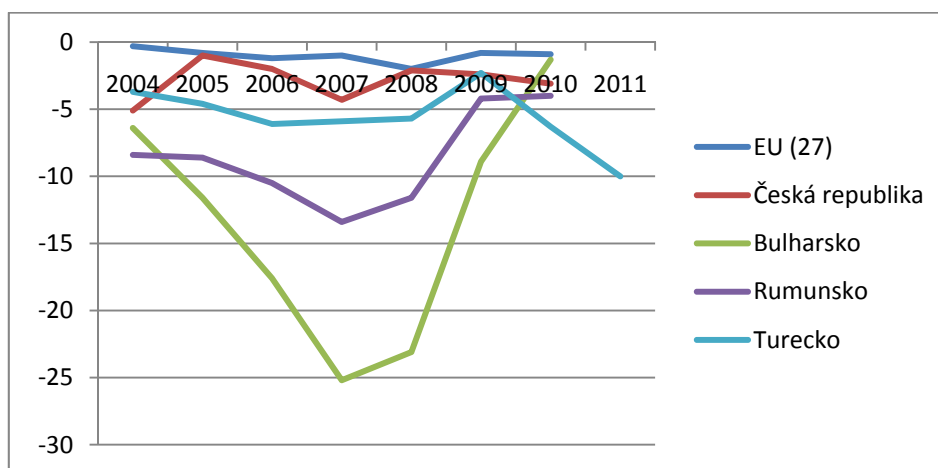
Obrázek 11: *Vývoj míry nezaměstnanosti (%) od roku 2005 do roku 2011*
Zdroj: Eurostat (2012)

Mělo by být také zmíněno, že velké rozdíly přetrvávají ve struktuře zaměstnanosti dle sektorů hospodářství. Sektor zemědělství zůstává v Turecku důležitým oborem, který v současnosti zaměstnává 25,5% turecké pracovní síly a podílí se 9,5% na tvorbě HDP, což vypovídá o celkové zaostalosti a nízké produktivitě práce v tomto sektoru. V sektoru průmyslu je zaměstnáno 22,5% turecké pracovní síly a ve službách 52%. Větší sektor zemědělství z členských států Evropské unie má pouze Rumunsko, kde je 29% pracovní síly země zaměstnáno v zemědělství. Celkový průměr Evropské unie (27) je výrazně nižší. Pouze 5,1% pracovní síly je zaměstnáno v zemědělství, 25,2% v průmyslu a výrazně převažuje zaměstnanost ve službách, kde pracuje 69,6% pracovní síly (The World Bank₁, 2012; Eurostat, 2012).

4.2.3 Běžný účet platební bilance

Jak je patrné z obrázku 12, Rumunsko a především Bulharsko trpělo velmi vysokým deficitem běžného účtu platební bilance mezi roky 2005 a 2008. Oběma členským státům se ovšem tento deficit podařilo snížit na nebo pod 4% HDP v roce 2010. Deficit běžného účtu v roce 2010 činil 1,3% HDP v Bulharsku, 4,0% HDP v Rumunsku a pouze 0,9% HDP v Evropské unii (27) jako celku. Na druhou stranu deficit běžného účtu Turecka se v poslední době výrazně zvyšuje (kromě roku 2009, kdy v důsledku hospodářské krize ve světě došlo k výraznému snížení obrátu zahraničního obchodu, v roce 2009 došlo k 30% snížení hodnoty dovozů a 22% snížení hodnoty vývozů). V roce 2011 dosáhl deficit běžného účtu Turecka rekordních 10% HDP, což odpovídá 77mld. USD, a nárůst proti

minulému roku (2010) činí 65,3% (The World Bank₁, 2012; Eurostat, 2012). Mělo by být poznamenáno, že hodnota vývozů dlouhodobě převyšuje hodnotu dovozů. Obchodní bilance země je pasivní již od roku 1947. Na této skutečnosti se podílí velmi vysoká importní závislost Turecka, a to především na dovozu primárních surovin jako je ropa a plyn, a také do jisté míry nízká konkurenceschopnost tureckých produktů na mezinárodních trzích.

Obrázek 12: Deficit běžného účtu platební bilance (% HDP) od roku 2004 do roku 2011
Zdroj: Eurostat (2012)

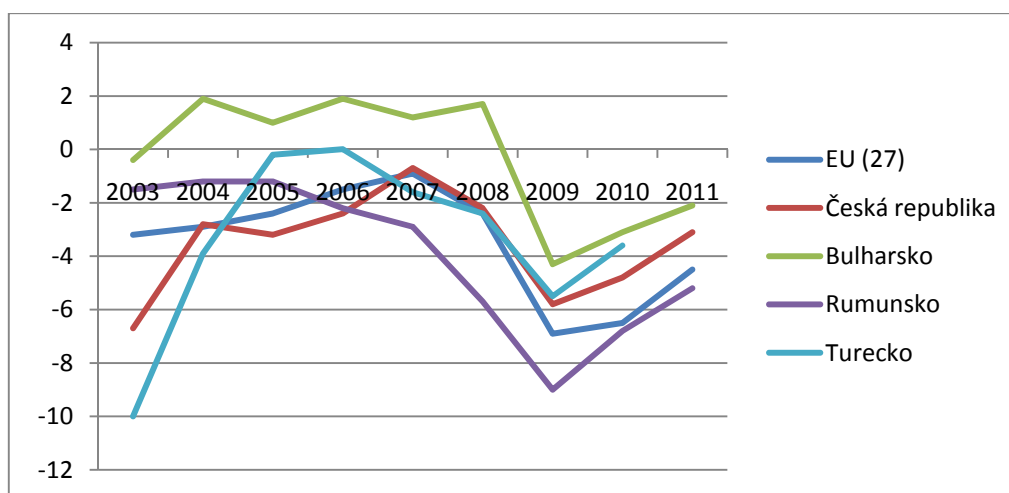
4.3. Maastrichtská konvergenční kritéria

Důležitou podmínkou pro vstup členské země Evropské unie do eurozóny je dosažení vysokého stupně udržitelné konvergence. Jejím měřítkem je z pohledu institucí Evropské unie plnění tzv. maastrichtských konvergenčních kritérií, mezi které patří: dlouhodobá udržitelnost veřejných financí hodnocená na základě vývoje (1) vládního deficitu a (2) vládního dluhu, dále vysoký stupeň cenové stability patrný z vývoje (3) inflace, stabilita (4) dlouhodobých úrokových sazeb a stabilita (5) měnového kurzu hodnocená pohybem kurzu uvnitř normálního fluktuačního rozpětí systému ERM II po dobu dvou let bez devalvace. I když v současnosti není vstup Turecka do eurozóny aktuální, pro zajímavost zhodnotíme míru připravenosti Turecka. Tento soubor ekonomických ukazatelů bude opět porovnán s průměrem Evropské unie (27) a vybranými členskými státy.

4.3.1 Poměr vládního rozpočtového deficitu k HDP

Pro zavedení eura v členské zemi Evropské unie je nutné, aby schodek veřejných financí v zemi nepřesáhl 3% HDP. Jak ukazuje obrázek 13, toto kritérium udržitelnosti veřejných financí by v roce 2011 splnil pouze jeden z vybraných Evropské unie, a to Bulharsko (-2,1% HDP). V roce 2010 a 2009 by toto kritérium nesplnil ani jeden z vybraných států. Obrázek 13 také znázorňuje významné navýšení schodku vládního rozpočtu u všech vybraných států v roce 2009. Tato skutečnost může být vysvětlena razantním zpomalením ekonomického růstu ve většině členských států Evropské unie i Turecku, výpadkem daňových příjmů těchto zemí a zvýšením výdajů spojených se zmírňováním dopadů hospodářské recese na ekonomické subjekty. Od roku 2009 došlo ve všech vybraných státech ke snížení deficitu vládního rozpočtu. Do 3% hranice se ovšem vešlo pouze Bulharsko v roce 2011. Jak zobrazuje tabulka 20, Turecko splnilo toto kritérium naposledy v roce 2008.

Obrázek 13: *Přebytek/schodek vládního rozpočtu (% HDP) od roku 2003 do roku 2011*
Zdroj: The World Bank₂ (2012) a Eurostat (2012)

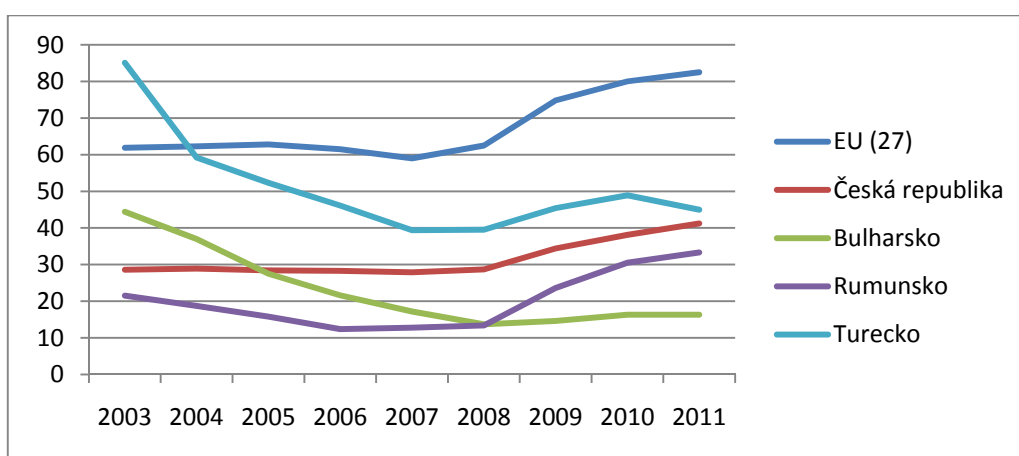
Tabulka 20: *Přebytek/schodek vládního rozpočtu (% HDP) v Turecku od roku 2003 do roku 2010*

Rok	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Hodnota kritéria	-3,0	-3,0	-3,0	-3,0	-3,0	-3,0	-3,0	-3,0
Turecko	-10,0	-3,9	-0,2	0,01	-1,6	-2,4	-5,5	-3,6

Zdroj: The World Bank₂ (2012) a Eurostat (2012)

4.3.2 Poměr vládního dluhu k HDP

Pro zavedení eura v členské zemi Evropské unie je dále nutné, aby celkový (hrubý) vládní dluh země nepřekročil 60% HDP. Jak ukazuje obrázek 14, nejnižší vládní dluh v roce 2011 vykázalo Bulharsko, a to 16,3% HDP. Od roku 2009 sice došlo k nárůstu výše dluhu (vývoj dluhu do značné míry ovlivnil vývoj deficitu státního rozpočtu), nicméně kromě Evropské unie (27) jako celku neměly s plněním tohoto kritéria vybrané státy problém. Ve srovnání s průměrem Evropské unie (27) není úroveň celkového zadlužení vybraných zemí příliš vysoká. Jak ukazuje tabulka 21, Turecko splňuje tuto podmínku nepřetržitě od roku 2004.

Obrázek 14: Hrubý vládní dluh (% HDP) od roku 2003 do roku 2011

Zdroj: The World Bank₂ (2012) a Eurostat (2012)

Tabulka 21: Hrubý vládní dluh v Turecku (% HDP) od roku 2003 do roku 2011

Rok	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Hodnota kritéria	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0
Turecko	85,1	59,2	52,3	46,1	39,4	39,5	45,4	48,9	45,0

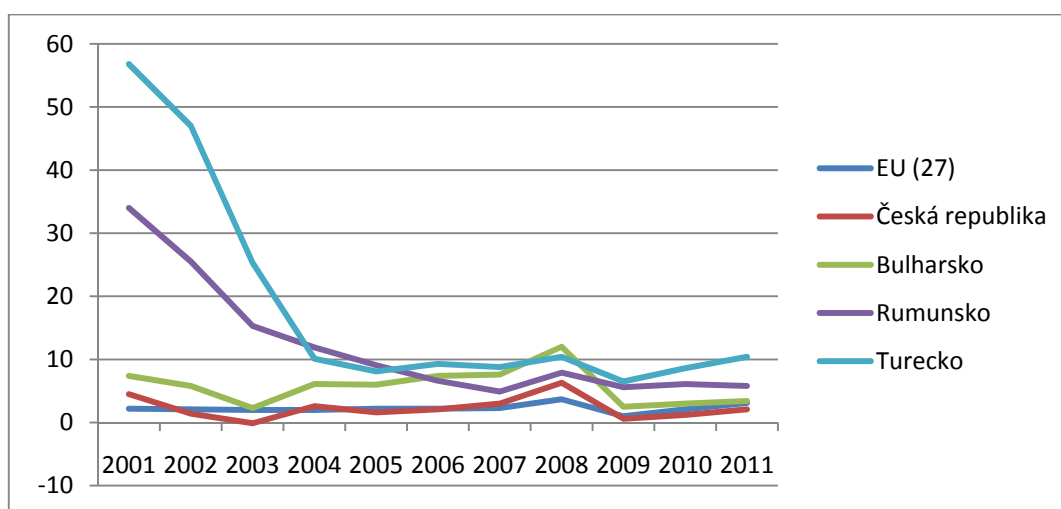
Zdroj: The World Bank₂ (2012) a Eurostat (2012)

4.3.3 Míra inflace

Další podmínkou pro vstup členské země Evropské unie do eurozóny je udržení cenové stability, která je patrná z míry inflace (měřené dle harmonizovaného indexu spotřebitelských cen - HICP). Pro splnění tohoto kritéria nesmí míra inflace po dobu jednoho roku přesáhnout více než 1,5% míru tří členských zemí s nejnižší mírou inflace. Jak znázorňuje obrázek 15, Turecko se do roku 2004 potýkalo s velmi vysokou mírou

inlace, jejíž průměrná roční hodnota dlouhodobě přesahovala 30%, a to mezi roky 1979 a 2002. V roce 1994 se dokonce vyšplhala na 106%. Zlomový byl rok 2004, kdy se průměrnou roční míru inflace podařilo stlačit na hodnotu kolem 10%. Podobnost lze v tomto ohledu najít u Rumunska, kterému se z trojciferných hodnot v roce 1997 (154%) podařilo snížit průměrnou roční míru inflace na jednocifernou hodnotu v roce 2005 (9,1%). Obrázek 15 dále ukazuje, že v roce 2008 došlo u všech vybraných zemí k nárůstu inflace, což bylo zapříčiněno především exogenními faktory, a to růstem cen energií (především ropy, viz obrázek 8) a potravin.

I když se Turecku ve srovnání s osmdesátými a devadesátými léty 20. století podařilo výrazně snížit míru inflace, Turecko dlouhodobě nesplňuje toto kritérium cenové stability (Tabulka 22). Navíc po roce 2009 (6,5%) začala míra inflace v Turecku opět růst na 8,6% v roce 2010 a dále na 10,4% v roce 2011. Jediná z vybraných zemí, která v roce 2011 splnila toto kritérium, byla Česká republika.

Obrázek 15: Míra inflace – HICP (%) od roku 2003 do roku 2011
Zdroj: Eurostat (2012)

Tabulka 22: Míra inflace – HICP (%) v Turecku od roku 2008 do roku 2011

Rok	2008	2009	2010	2011
Průměr 3 zemí EU s nejnižší inflací	2,6	0,0	0,9	1,6
Hodnota kritéria	4,1	1,5	2,4	3,1
Turecko	10,4	6,5	8,6	10,4

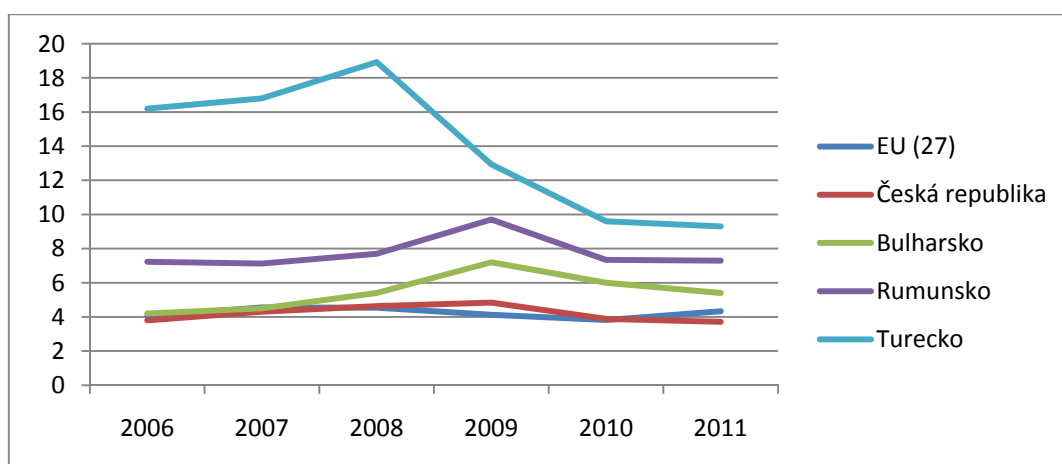
Zdroj: Eurostat (2012)

4.3.4 Úroveň dlouhodobých úrokových sazeb

Další podmínkou pro zavedení společné měny v členské zemi Evropské unie představuje stabilita dlouhodobých úrokových měr v zemi, což znamená, že roční průměrné dlouhodobé úrokové sazby (pro konvergenční účely) nesmí v průběhu jednoho roku před šetřením přesáhnout více než 2% průměrné dlouhodobé úrokové sazby tří členských zemí s nejnižší mírou inflace. Jak ukazuje obrázek 16, Turecko se postupně mění z ekonomiky, kde převažovaly vysoké úrokové sazby na ekonomiku s nižšími úrokovými sazbami. Reálné a dlouhodobé úrokové sazby od roku 2009 nepřetržitě klesají, což vedlo k nárůstu úvěrů (v roce 2010 se meziročně bankovní půjčky zvýšily o více než 25%) a domácí poptávky opírající se o 73 milionů tureckých spotřebitelů (The World Bank₁, 2012).

Pokud se zaměříme pouze na současnou úroveň dlouhodobých úrokových sazeb, tak ty přes klesající trend dlouhodobě zůstávají nad úrovní průměru Evropské unie (27) i vybraných členských států. V roce 2011 činily dlouhodobé úrokové míry v Turecku 9,3%, což je o 5% více než průměr Evropské unie (27). Mělo by být ovšem poznamenáno, že mezinárodní rating Turecka se postupně zlepšuje. Agentura Fitch na příklad přidělila zemi stupeň BB+ v roce 2009, agentura Standard and Poor's udělila u úvěrů v místní měně hodnocení BB+ a u závazků v cizí měně hodnocení BB v roce 2010 a hodnocení od agentury Moody's je Ba2 (MZV, 2011). Tato skutečnost spolu s pomalu se zvyšujícím zájmem rezidentů o státní dluhopisy by měla do jisté míry přispět ke stabilizaci výnosů státních dluhopisů.

I když v Turecku dochází k postupnému snižování dlouhodobých úrokových sazeb, Turecko stále poměrně výrazně přesahuje hodnotu tohoto kritéria, jak zobrazuje tabulka 23. Jediná z vybraných zemí, která v roce 2011 splnila toto kritérium, byla Česká republika.

Obrázek 16: Dlouhodobé úrokové sazby pro konvergenční účely (%) od roku 2006 do roku 2011
Zdroj: Eurostat (2012)

Tabulka 23: *Dlouhodobé úrokové sazby pro konvergenční účely (%) v Turecku od roku 2008 do roku 2011*

Rok	2008	2009	2010	2011
Průměr 3 zemí EU s nejnižší inflací	4,2	3,9	4,0	3,3
Hodnota kritéria	6,2	5,9	6,0	5,3
Turecko	18,9	12,9	9,6	9,3

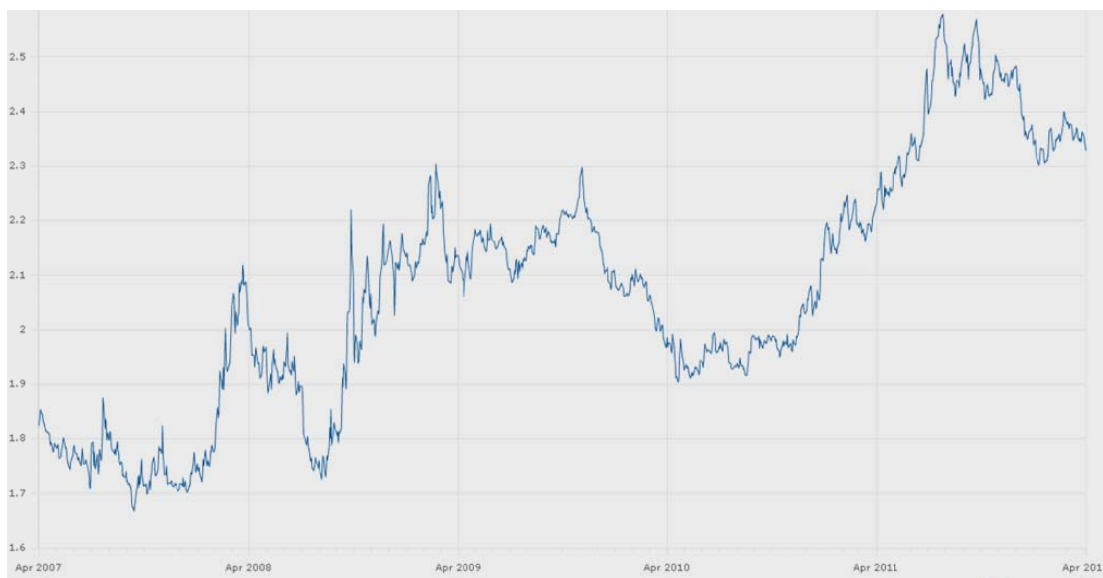
Zdroj: Eurostat (2012)

4.3.5 Měnový kurz

Posledním tzv. maastrichtským konvergenčním kritériem je stabilita měnového kurzu. Toto kritérium je splněno, pokud členská země po dobu minimálně dvou let, kdy je zapojena do mechanismu ERM II (Evropský mechanismus směnných kurzů), nevybočí z fluktuačního pásma ($\pm 15,0\%$) a nedevaluje kurz stměny vůči měně jiného členského státu.

Vyhodnocení plnění tohoto kritéria Tureckem není plně možné, neboť země nevstoupila do mechanismu ERM II a nebyla stanovena centrální parita TRY/EUR. Kurzový režim turecké liry je od roku 2001 plovoucí. Obrázek 17 zobrazuje vývoj měnového kurzu turecké liry k euru od dubna roku 2007 do dubna roku 2012. Průměrná hodnota měnového kurzu v tomto období činí $1\text{EUR} = 2,071\text{TRY}$. Pokud pro účely tohoto hodnocení stavíme hypotetickou centrální paritu TRY/EUR jako tuto průměrnou hodnotu zjistíme, že v listopadu 2007, kdy kurz dosáhl svého minima $1\text{EUR} = 1,6679\text{TRY}$, došlo k odchylce o $-19,5\%$ od naší hypotetické centrální parity a v srpnu 2011, kdy kurz dosáhl svého maxima $1\text{EUR} = 2,5783\text{TRY}$, došlo k další výrazné odchylce o $+24,5\%$ od námi stanovené centrální parity. Tyto rozsahy deprecie a apretace turecké liry k euru poukazují na možné problémy v plnění tohoto kurzového kritéria.

Pro úspěšné plnění kritéria stability měnového kurzu v budoucnosti bude mimo jiné důležité vhodné načasování vstupu Turecka do mechanismu ERM II. Vstup země do tohoto mechanismu by se měl uskutečnit nejlépe v době, kdy je situace v tuzemské ekonomice i na světových finančních trzích aktuálně i perspektivně stabilní.

Obrázek 17: *Vývoj měnového kurzu turecké lity k euru od roku 2007 do roku 2012*
Zdroj: Evropská centrální banka (2012)

Kapitola 5: Zhodnocení perspektivy Turecka pro plné členství v Evropské unii

Z předchozích kapitol je zřejmé, že stav turecké ekonomiky se za poslední desetiletí významně zlepšil a přiblížil se průměru ekonomik Evropské unie (27) jako celku. Pokroky v transformaci turecké ekonomiky byly zaznamenány i Evropskou komisí, která ve své hodnotící zprávě z roku 2005 označila Turecko za fungující tržní ekonomiku - ekonomický aspekt Kodaňských kritérií (European Commission, 2005, s. 54). I když Turecko stále výrazně zaostává za vyspělými evropskými ekonomikami, nominální HDP země i turecký export se od roku 2002 více než ztrojnásobil, tempo růstu HDP ve stálých cenách činilo v roce 2010 8,9% a v roce následujícím 6,6%, čímž předčilo většinu evropských zemí (The World Bank², 2012). Navíc HDP na hlavu v PPS se v roce 2010 v relaci k průměru Evropské unie (27), který je roven 100%, zvýšilo na 49%, a tím Turecko dosáhlo lepších hodnot než dvě členské země Evropské unie, a to Rumunsko (46%) a Bulharsko (44%) v tom samém roce (Eurostat, 2012). V současné době Turecko představuje 16. největší ekonomiku světa z hlediska objemu HDP v PPP a 6. největší ekonomiku v Evropě (International Monetary Fund¹, 2012).

I když Turecko dosáhlo významného pokroku v ekonomické oblasti, vyhlídky na další postup v přístupových jednáních mezi Evropskou unií a Tureckem se v blízké budoucnosti nejeví velmi příznivě. Jeden z důvodů podporující tuto skutečnost je dosavadní pokrok a současný stav přístupových jednání v celkem 35 kapitolách přístupové smlouvy. Od zahájení přístupových jednání v říjnu roku 2005 byla úspěšně otevřena a uzavřena pouze jedna jediná vyjednávací kapitola, a to věda a výzkum. Rada Evropské unie totiž na konci roku 2006 rozhodla o zablokování přístupových jednání v osmi kapitolách (volný pohyb zboží, právo usazování a volný pohyb služeb, finanční služby, zemědělství a rozvoj venkova, rybolov, doprava, celní unie a vnější vztahy) z důvodu nedostatečného pokroku Turecka v kyperské otázce. Turecko odmítlo uplatňovat dodatkový protokol k ankarské dohodě o vztazích s Kyprem a neotevřelo své přístavy a letiště Kypru v rámci protokolu rozšiřujícím dohodu o celní unii s Evropskou unií na deset nových členských států (Kypr je jeden z nich) (Euractiv, 2011). Tato situace trvá dodnes a jednání v těchto kapitolách budou odblokována až v době, kdy Turecko splní svůj závazek. Evropská unie také

předpokládá normalizaci vztahů Turecka se svými sousedními zeměmi, a to především Kypr, Řeckem a Arménií.

Vedle racionální kritiky Turecka z důvodu neurovnaných sousedských vztahů nebo politických problémů (svoboda vyjadřování nebo ochrana menšin), které brzdí postup přístupových jednání, se však za částí nevole přijmout Turecko do Evropské unie skrývá i obava z možných následků plného členství Turecka v Unii. Celá řada členských států Evropské unie se dlouhodobě staví odmítavě k plnému členství země v Evropské unii. Francouzský prezident Nicolas Sarkozy i německá kancléřka Angela Merkelová se shodují na tom, že udělení kandidátského statusu a otevření přístupových vyjednávání s Tureckem bylo chybou. V této souvislosti se objevují návrhy formální spolupráce s Tureckem, které neobsahují perspektivu plného členství. Na druhou stranu Velká Británie nebo Česká republika podporují vstup Turecka do Evropské unie (Shabu, 2010).

Následující odstavce prozkoumávají možné následky vstupu Turecka do Evropské unie na samotné Turecko a také na Evropskou unii. První část se zaměřuje na Turecko a objasňuje motivy země pro plné členství v Evropské unii a možné přínosy jejího plného začlenění. Další část se zaměřuje na Evropskou unii jako celek a prozkoumává možné následky vstupu Turecka do Evropské unie na Unii, což do jisté míry vysvětluje odmítavý postoj velkých členských zemí, jako je Německo a Francie. Poslední část se zabývá návrhy alternativ plného členství Turecka v Evropské unii.

5.1 Plné členství Turecka v Evropské unii – vliv na Turecko

Pro plné členství Turecka v Evropské unii je po kandidátské zemi požadováno přijetí a implementace desítek stránek legislativy Evropské unie (tzv. *acquis communautaire*). Země musí dosáhnout makroekonomické stability, dokončit harmonizaci technických předpisů, přijmout principy společné zemědělské politiky Evropské unie – regulace v oblasti ochrany spotřebitele (na příklad požadavky na dodržování veterinárních předpisů, přísné předpisy pro transport zvířat, předpisy upravující balení a označování produktů atd.) a regulace v řadě tzv. citlivých odvětví jako je cukr, ovoce, zelenina, obiloviny nebo mléko a mléčné výrobky – existence množstevních kvót nebo intervenčních cen. Dále je po Turecku požadováno přijetí pravidel a regulací pracovního trhu Evropské unie,

harmonizace právních předpisů v oblasti životního prostředí a také liberalizace sektoru služeb (Peet, 2010; Hoekman a Togan, 2005). Mělo by být zmíněno, že celní unie mezi Tureckem a Evropskou unií sice byla vytvořena již v roce 1996, nicméně celní unie nebyla dosud dokončena a její pravidla se v současnosti vztahují na průmyslové produkty a zpracované zemědělské produkty. Nezahrnuje tedy sektor služeb ani zemědělství, a proto musí být tyto oblasti před vstupem do Evropské unie harmonizovány dle legislativy Unie.

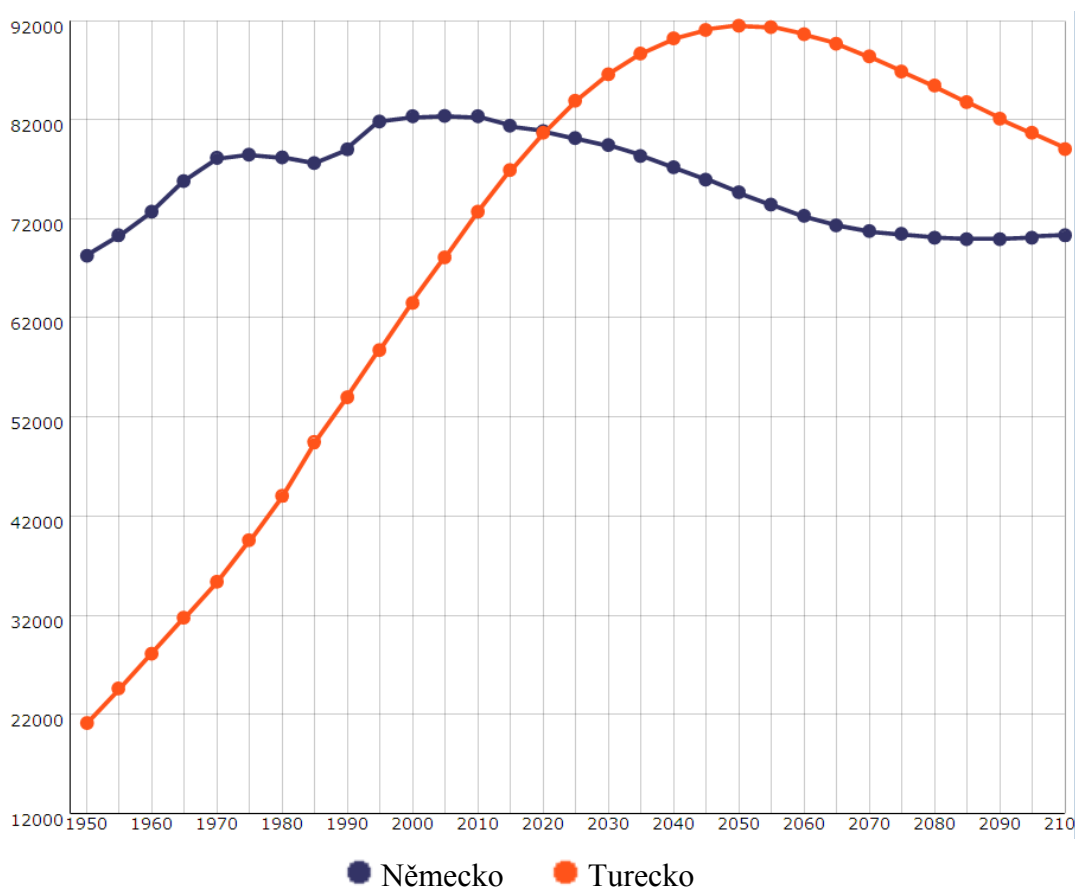
Integrace Turecka do Evropské unie by vedla k odstranění cenových deformací země a zlepšení podnikatelského prostředí, což by se odrazilo na zvýšení alokační efektivnosti ekonomiky země. Tyto změny by dále učinily Turecko lepším místem pro investování a zvýšený příliv investic by se pozitivně odrazil na tvorbě nových pracovních míst (Hoekman a Togan, 2005). Navíc vstup Turecka do Evropské unie by znamenal přístup k finančním prostředkům v rámci společné zemědělské politiky a strukturálních fondů Evropské unie. V současné době není možné určit výši přímých plateb a jiných finančních prostředků poskytovaných Unií. Vzhledem k velikosti zemědělského sektoru a nerovnoměrné rozvinutosti Turecka se dá ovšem očekávat, že by se země stala čistým příjemcem prostředků z rozpočtu Evropské unie. Vstup Turecka do Evropské unie by také znamenal volný vstup turecké pracovní síly na společný pracovní trh Evropské unie (s největší pravděpodobností po určitém přechodném období). Hoekman a Togan (2005) uvádí, že soubor těchto změn by vedl ke zvýšení blahobytu obyvatel země.

Mělo by být ovšem zmíněno, že tyto přínosy plynoucí z integrace Turecka do Unie budou mít svoji cenu. Touto cenou se rozumí přizpůsobovací náklady spojené s dosažením makroekonomické stability země, přijetím principů společné zemědělské politiky Evropské unie, přijetím pravidel a regulací pracovního trhu Unie nebo harmonizací právních předpisů v oblasti životního prostředí.

5.2 Plné členství Turecka v Evropské unii – vliv na Evropskou unii

Plné členství Turecka v Evropské unii by pro Unii znamenalo celou řadu změn, a to především z důvodu velikosti země, její demografické dynamičnosti a ekonomické zaostalosti ve srovnání s průměrem Evropské unie (27).

Počet obyvatel Turecka v dnešní době činí přibližně 73 milionů, což řadí Turecko na druhé místo za Německo (82 milionů) dle počtu obyvatel. Nicméně počet obyvatel v Turecku dlouhodobě každoročně přibývá, a to přibližně o 0,9 milionu, čímž výrazně převyšuje roční přírůstky většiny evropských zemí (viz tabulka 19). Dle propočtů OSN se Turecko kolem roku 2020 stane zemí s nejvyšším počtem obyvatel v Evropě (Obrázek 18).

Obrázek 18: *Vývoj počtu obyvatel v Německu a Turecku (počet obyvatelstva v tisících) od roku 1950 do roku 2090*
Zdroj: United Nations₁ (2011)

Počet obyvatelstva kandidátské země sice v rámci přístupových rozhovorů nepředstavuje žádné významné kritérium, nicméně velikost členského státu (respektive počet jeho obyvatel) do značné míry ovlivňuje rozhodovací pravomoci v Unii. Turecko by tím získalo výhody na příklad při hlasování v Radě Evropské unie nebo v zastoupení v Evropském parlamentu (Shabu, 2010; Hoekman a Togan, 2005). Naopak velké evropské země zvyklé na své postavení by mohly přijít o svoji výsadní pozici.

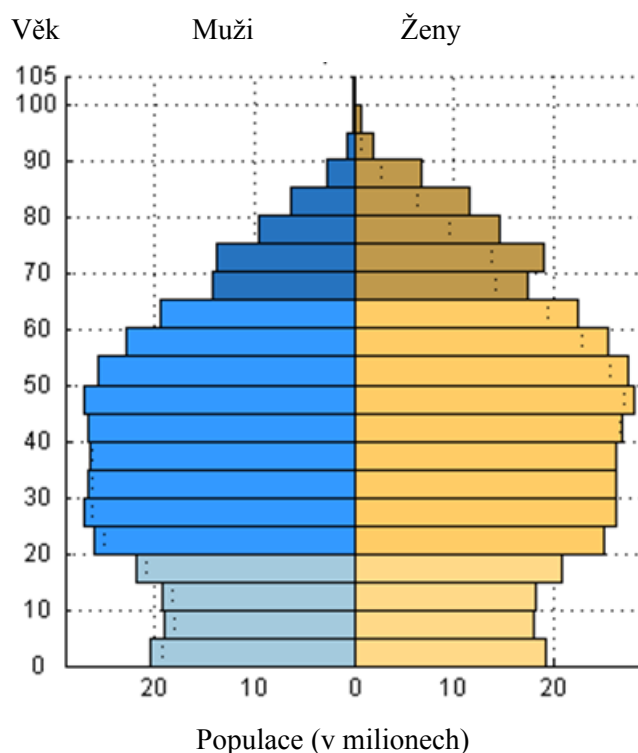
Navíc Turecko ve srovnání s průměrem Evropské unie stále představuje poměrně zaostalý a chudý stát se čtvrtinou obyvatelstva v produktivním věku zaměstnanou v sektoru zemědělství. HDP na hlavu v PPS v relaci k průměru Evropské unie (27), který je roven 100%, činil v Turecku pouze 49% v roce 2010 a významné nerovnoměrné rozdělení příjmů v zemi stále přetrvává (Eurostat, 2012). Tyto skutečnosti by měly vliv na rozpočet Evropské unie. Jak již bylo zmíněno dříve, Turecko by se stalo čistým příjemcem prostředků z rozpočtu Evropské unie. Mělo by být ovšem zmíněno, že zastánci členství Turecka v Evropské unii poukazují na skutečnost, že příspěvek k unijnímu HDP bude v roce 2015 činit přibližně 3,2% a náklady Unie měřené na základě příjmů Turecka ze společné zemědělské politiky a strukturálních fondů by neměly přesáhnout hodnotu mezi 0,15% a 0,2% HDP Unie (Nas, 2011). Hoekman a Togan (2005) navíc uvádějí, že před vstupem Turecka do Unie by s největší pravděpodobností došlo k úpravě současných pravidel společné zemědělské politiky, a to především v oblasti čerpání přímých plateb a dotací.

V souvislosti s velikostí země a její demografickou dynamičností spolu s úrovní chudoby a nerovnoměrnou rozvinutostí země se objevují obavy některých členských států z masivního přílivu turecké pracovní síly po vstupu Turecka do Unie. Obavy především původních členských států jsou do jisté míry opodstatněné. Celková míra zaměstnanosti (% z celkové populace v produktivním věku) v Turecku se sice postupně pomalu zvyšuje, nicméně v roce 2011 činila 49%, což stále představuje výrazně nižší hodnotu ve srovnání s průměrem Evropské unie (27), která v tom samém roce dosáhla 64%. Zvláštní pozornost by měla být věnována pouze ženské části populace v Turecku, neboť pouze 28% žen v produktivním věku je zaměstnáno ve srovnání s 58,5% v Evropské unii (27) jako celku. Navíc Unie dlouhodobě usiluje o zvyšování míry zaměstnanosti ve členských státech. Jejím cílem pro rok 2020 je zvýšení míry zaměstnanosti v Evropské unii (27) jako celku na 75% ve věkové skupině od 20 do 64 let (Eurostat, 2012). K těmto skutečnostem přispívá řada faktorů, jako populační růst, který převyšuje růst zaměstnanosti v Turecku, velmi nízká účast ženské části populace na pracovním trhu nebo nedostatečná tvorba nových pracovních míst v zemi. Navíc průmyslový sektor není schopen pojmout významný příliv pracovní síly opouštějící sektor zemědělství.

Rozhodnutí emigrovat z rodné země najít si zaměstnání v jiné členské zemi by záleželo na řadě faktorů jako je výše reálných mezd, jazyk, kultura nebo vzdálenost země. Právě výše reálných mezd představuje jedno z důležitějších kritérií (Hoekman a Togan, 2005). Turecku bude ještě trvat poměrně dlouhou dobu, než dosáhne podobné úrovně příjmů srovnatelné s původními členskými státy Evropské unie (15), což znamená, že rozdílné příjmy by do značné míry představovaly silný stimul pro migraci z Turecka do Unie. Nicméně volný pohyb pracovních sil by byl po vstupu země do Evropské unie s největší pravděpodobností na několik let omezen jako tomu bylo u předcházejících rozšíření v roce 2004 a 2007. Navíc přístupové rozhovory s Tureckem mohou být ukončeny nejdříve až po roce 2014 (rok přijetí nového finančního rámce EU), což znamená, že záležitost volného pohybu tureckých pracovních sil by se stala aktuální až kolem roku 2020 (dle data vstupu země do Unie a délce přechodných omezení). Do té doby by se ovšem Turecko mělo přiblížit úrovni průměrných příjmů Evropské unie (27), což by vedlo ke snížení migračních tlaků (Hoekman a Togan, 2005). Glazar a Strielkowski (2010) navíc ve své studii docházejí k závěru, že v případě členství Turecka v Unii by nemělo dojít k dramatickému nárůstu tureckých migrantů v původních členských zemích Evropské unie (15), a dodávají, že období implementace reforem nutných pro vstup Turecka do Unie spolu s ekonomickým růstem země povedou do jisté míry k eliminaci migračních tlaků. Tento názor mimo jiné podporují zkušenosti z předchozího rozšiřování v roce 2004, kdy se obavy původních členských států z možného masivního přílivu žadatelů o práci ze střední a východní Evropy se nenaplnily (Glazar a Strielkowski 2010; European Commission, 2006). Mělo by být také zmíněno, že velké množství Turků, kteří toužili po odchodu ze země, tak již v minulosti učinili (viz 4.1.4 Aspekt migrace).

I když možnost migrace turecké pracovní síly do Evropy v případě začlenění země do Unie se v současnosti střetává u řady členských států s vlnou odporu, v poměrně blízké budoucnosti by příliv mladé turecké pracovní síly mohl přispět k omlazení Evropy a vyřešení problémů souvisejících s problematickým demografickým vývojem a stárnoucí populací v Evropské unii. Evropa postupně stárne a spolu s nízkou porodností bude mít tento vývoj závažné dlouhodobé dopady - nižší daňové příjmy a napínání sociálních systémů, jako jsou na příklad vyšší léčebné výdaje pro stárnoucí populaci, povede k nerovnováze. Jak zobrazuje obrázek 19, demografická pyramida v Evropě nemá pro budoucí rozvoj kontinentu ideální tvar. Největší podíl na celkové evropské populaci

zaujímá věková skupina mezi 25 a 50 lety (údaj pro rok 2010) a podíl mladých lidí od narození do 25 let je výrazně nižší. Během několika desítek let se ovšem v současnosti početná skupina populace mezi 25 a 50 lety postupně přesune do neproduktivního věku a tím hrozí reálné nebezpečí nedostatku (především kvalifikovaných) pracovních sil.

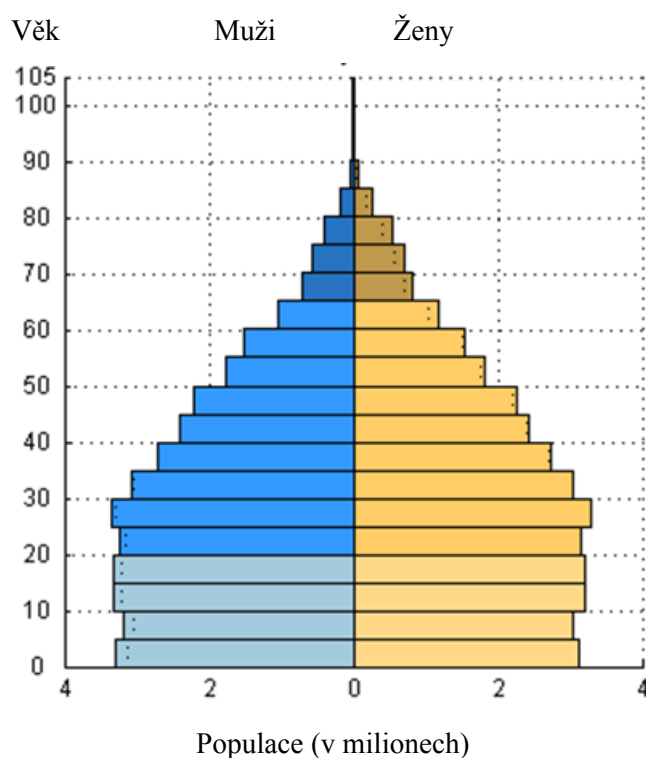
Obrázek 19: Demografická pyramida v Evropě pro rok 2010
Zdroj: United Nations₂ (2011)

Jedno z možných řešení vedle prodlužování pracovního života představuje posílení přistěhovalectví mladých kvalifikovaných lidí. V tomto ohledu by migrace tureckého obyvatelstva mohla představovat jeden z pozitivních přínosů tureckého členství, a to především v případě, že do té doby dojde ke zvýšení průměrné úrovně kvalifikace turecké pracovní síly. Turecko dlouhodobě vykazuje nejvyšší přírůstky populace a tento trend by měl pokračovat alespoň do roku 2050 (Obrázek 18). Navíc 26,4% tureckého obyvatelstva v současné době tvoří děti do 14 let ve srovnání s průměrem Evropské unie (27), který činí pouze 15,6% (The World Bank₁, 2012). Obrázek 20 zobrazuje demografickou pyramidu v Turecku.

Tabulka 24: Zastoupení věkových skupin v celkovém počtu obyvatelstva (%)

	0-14 let	15-64 let	65 a více let
Turecko	26,4%	67,6%	6,0%
EU (27)	15,6%	67%	17,4%

Zdroj: The World Bank₁ (2012)

Obrázek 20: Demografická pyramida v Turecku pro rok 2010
Zdroj: United Nations₃ (2011)

Pozitivní přínos začlenění Turecka pro Unii by kromě mladé turecké pracovní síly představovala i geografická poloha země, která by přispěla k upevnění postavení Unie jako ekonomické velmoci a zvýšení její globální role. Členství Turecka by také znamenalo jistou výhodu z energetického hlediska. Země se totiž nachází v blízkosti oblastí s významnými zásobami ropy a plynu a hraje důležitou roli v oblasti distribuce energie na Západ (MacLennan, 2009). Připojení Turecka k Evropské unii by proto mohlo do jisté míry snížit importní závislost Unie na Rusku a také přispět ke zvýšení energetické bezpečnosti.

Mělo by být také zmíněno, že námitky proti vstupu Turecka do Unie se ozývají z důvodu kulturní odlišnosti Turecka. Pro některé členské státy je jen těžko představitelné začlenění 73 milionové muslimské země (99% obyvatelstva Turecka se hlásí k islámu) do současného klubu křesťanských zemí, která by se navíc v blízké budoucnosti stala nejlidnatějším členským státem se značnou rozhodovací silou v evropských institucích. MacLennan (2009) uvádí, že předsudky vůči muslimskému obyvatelstvu jsou v Evropě stále poměrně silné a jsou spojeny s obavou o prosazování odlišných hodnot nebo přístupů na příklad k pojetí práv žen nebo ochrany menšin. Je skutečností, že navzdory významnému pokroku v oblasti liberalizace politické oblasti Turecka, Evropská komise ve svých hodnotících zprávách stále upozorňuje na potřebu pokračovat v implementaci reforem týkajících se základních práv a svobod nebo ochrany menšin v zemi (European Commission, 2011, s. 21).

Nicméně obavy z možného tureckého vlivu a snah země o prosazování neevropských postojů, které by mohly měnit nasměrování politiky Evropské unie, se zdají být poněkud zveličované. V případě snah Turecka o prosazování určitých kontroverzních myšlenek neslučitelných s dosavadní evropskou politikou by s největší pravděpodobností došlo k přehlasování zbytkem členských států v Radě Evropské unie. Mělo by být zmíněno, že při hlasování o citlivých otázkách (jako jsou mimo jiné vnější vztahy nebo bezpečnost) musí Rada Evropské unie přijmout rozhodnutí jednomyslně a to znamená, že jedna členská země by byla schopna zabránit tomu, aby bylo rozhodnutí přijato (Evropa, 2012).

Naopak začlenění tak velké islámské země do Evropské unie by mohlo přinést určité pozitivní dopady. Unie by přijetím Turecka ukázala světu, že není (uzavřeným) křesťanským klubem a že je schopna integrovat muslimskou zemi a ukázat jí cestu k liberální demokracii a ekonomické prosperitě (MacLennan, 2009). Tímto by do určité míry došlo k posílení liberální demokracie na Blízkém východě, kde má Turecko na rozdíl od Evropské unie značný vliv.

5.3 Návrhy alternativ plného členství Turecka v Evropské unii

Názory na plné členství Turecka v Evropské unii se mezi jednotlivými členskými státy liší. Jak již bylo zmíněno dříve, některé členské státy tvrději odmítají přijmout Ankaru mezi

sebe a udělení kandidátského statusu a otevření přístupových rozhovorů mezi Unií a Tureckem považují za chybu - francouzský prezident Nicolas Sarkozy a německá kancléřka Angela Merkelová (Shabu, 2010). Mělo by být také poznamenáno, že každá smlouva o přijetí nového člena vyžaduje jednomyslný souhlas všech členských států Evropské unie, což by v případě Turecka představovalo v současnosti značný problém. V souvislosti s odmítavým postojem některých členských států a pomalým postupem a komplikovaností (přetrvávající zablokování přístupových jednání v osmi kapitolách) přístupových jednání s Tureckem došlo k navržení několika alternativ plného členství Turecka v Unii.

Heather Grabbeová, ředitelka bruselské pobočky Open Society Institute a expertka na problematiku rozšiřování Evropské unie, navrhuje začlenění Turecka do společné zahraniční a bezpečnostní politiky Evropské unie, a to bez čekání na vstup Turecka do Unie. Turecko by se tímto účastnilo formulace společných stanovisek a plánování společných akcí. Tato opatření si kladou za cíl především zabránit obavám Turecka z odsouvání jeho role v dialogu mezi Evropskou unií a NATO. Na druhou stranu Unie by měla možnost využít vojenského a geopolitického potenciálu země (Peet, 2010). Turecko by tuto formu strategického dialogu mohlo přijmout, a to především pokud by se stalo doplňkem (ne náhradou) přístupových rozhovorů.

Německá kancléřka Angela Merkelová navrhuje koncept tzv. privilegovaného partnerství mezi Ankarou a Evropskou unií a zdůrazňuje, že privilegované partnerství by zajistilo ještě těsnější vztahy, než jsou ty dnešní. Koncept privilegovaného partnerství by pro Turecko znamenal především rozšíření celní unie mezi Tureckem a Unií i na sektor služeb a zemědělství a také zapojení země do řešení otázek společné zahraniční a bezpečnostní politiky (Troll a Prášil, 2005). Tím by byla zajištěna především o něco těsnější vazba země na ekonomické struktury Unie, aniž by došlo k „zatížení“ Evropské unie plným členstvím Turecka. Mělo by být ovšem zmíněno, že v důsledku vytvoření celní unie mezi Tureckem a Unií v roce 1996, jejíž pravidla se v současnosti vztahují na obchod s průmyslovými produkty a zpracovanými zemědělskými produkty, došlo k poměrně vysokému stupni integrace tureckého trhu. V souvislosti s touto skutečností se k návrhu tohoto konceptu staví Turecko odmítavě. Přijetí tohoto návrhu by znamenalo ukončení dlouholetých aspirací Turecka na plné členství v Unii, na což by Turecko těžko přistoupilo.

Další návrhy zahrnují na příklad odsouhlasení, že Turecku v budoucnu nebude umožněn volný přístup občanů země na trhy práce členských zemí Unie nebo že rozhodovací pravomoci země v institucích evropské unie budou omezeny (Peet, 2010). Tyto návrhy ovšem vypadají jako druhotná forma členství v Evropské unii, které by Turecko dlouhodobě usilující o plné členství v Unii těžko přijalo.

Kapitola 6: Vyhodnocení hypotéz

Cílem této kapitoly je vyhodnocení hypotéz této, které byly s ohledem na cíle práce formulovány v úvodní kapitole.

První hypotéza - *Proces liberalizace v ekonomické a politické sféře Turecka byl do značné míry poháněn motivací země ke vstupu do Evropské unie* - byla částečně potvrzena. Mělo by být ovšem poznamenáno, že i když usilování Turecka o vstup do Evropské unie představovalo hnací motor liberalizačních reforem v zemi, a to především od počátku nového tisíciletí, samotný proces liberalizace byl odstartován již změnami po 2. světové válce, kdy Turecko pod nepříjemným tlakem ze strany SSSR hledalo spojence a ochranu před rozpínavostí SSSR. Tím se Turecko začalo více orientovat na Spojené státy americké a usilovat o začlenění do západní sféry. Země se stala členem nově vznikajících regionálních, bezpečnostních a hospodářských struktur jako je Rada Evropy (1949), NATO (1952) nebo OECD (1960) a v roce 1959 požádala o přidružení k EHS. Liberalizace ovšem probíhala především v politické sféře a otevírání turecké ekonomiky bylo velmi postupné. Ekonomika země zůstala poměrně uzavřená až do osmdesátých let, kdy byla realizována celá řada důležitých liberalizačních reforem, které změnily dosavadní přístup k hospodářské politice země.

Pokračování v transformaci sociálně-ekonomické struktury země, které by přiblížilo Turecko k plnému členství v Evropské unii, nabralo nových otáček v roce 2002, kdy AKP zvítězila v parlamentních volbách a zavedla silně reformní proevropskou politiku. Hlavním cílem a motorem liberalizačních reforem bylo členství Turecka v Evropské unii. Od doby, kdy se AKP ujala vlády, došlo k zavedení celé řady politických i ekonomických reforem a jejich výsledky přesvědčily Evropskou unii otevřít oficiální přístupová jednání s Tureckem 3. října 2005.

Mělo by být ovšem zmíněno, že usilování Turecka o plné začlenění v posledních letech lehce oslabilo a země několikrát demonstrovala svoji nezávislost na Unii. Tato skutečnost může být vysvětlena pomalým postupem a komplikovaností současného stavu přístupových jednání, dlouhodobě odmítavým postojem některých členských států vůči

plnému začlenění Turecka do Evropské unie a také rostoucím ekonomickým vlivem a celkovým sebevědomím země.

Druhá hypotéza byla formulována takto - *Ekonomická úroveň Turecka není v současné době srovnatelná s ekonomickou úrovní členských států Evropské unie*. Potvrzení či vyvrácení této hypotézy do značné míry záleží na tom, jestli ekonomickou úroveň Turecka srovnáváme s průměrem Evropské unie (27) jako celku nebo s ekonomickou úrovní jednotlivých členských států.

Pokud provedeme srovnání s Evropskou unií jako celkem, tak ekonomika země stále značně zaostává za průměrem Evropské unie (27). O její zaostalost vypovídá nízká úroveň HDP na obyvatele v PPS. V relaci k průměru Evropské unie (27), který je roven 100%, dosáhlo Turecko v roce 2010 pouze hodnoty 49% (Eurostat, 2012). Na zaostalost země dále poukazuje struktura zaměstnanosti v sektorech hospodářství země a jejich podíl na tvorbě HDP. V sektoru zemědělství je v současné době zaměstnáno přibližně 25% turecké pracovní síly (ve srovnání s 5% v Evropské unii jako celku) a tento sektor se podílí pouze 9,5% na tvorbě HDP. Tato skutečnost vypovídá nejen o zaostalosti země, ale i nízké produktivitě práce v tomto sektoru (The World Bank¹, 2012; Eurostat, 2012). Míra nezaměstnanosti země (9,9%) ve srovnání s průměrem Evropské unie (27) jako celku (9,7%) dosáhla v roce 2011 podobných (poměrně vysokých) hodnot. Nicméně celková míra zaměstnanosti země (% z celkové populace v produktivním věku), která v roce 2011 činila 49%, představuje výrazně nižší hodnotu ve srovnání s průměrem Unie, která v tom samém roce dosáhla 64%. Navíc zvláštní pozornost si zaslouží ženská část turecké populace, neboť pouze 28% žen v produktivním věku je zaměstnáno ve srovnání s 58,5% v Evropské unii (27) jako celku (Eurostat, 2012). To znamená, že ženská pracovní síla není v Turecku efektivně využívána. Mělo by být také zmíněno, že deficit běžného účtu platební bilance dlouhodobě představuje problémový bod turecké ekonomiky. Zvyšující se deficit běžného účtu v roce 2011 dosáhl rekordní úrovně 77 mld. USD, což představuje 10% v poměru k HDP země. Obchodní bilance země je pasivní již od roku 1947. Tyto skutečnosti poukazují problémy spojené s vysokou importní závislostí země a také nízkou konkurenceschopností tureckých subjektů na mezinárodních trzích. Deficit běžného účtu Evropské unie (27) jako celku je dlouhodobě výrazně nižší a v roce 2010 činil pouze 0,9% HDP Unie (The World Bank², 2012 a Eurostat, 2012). Navíc jak uvádí Evropská komise,

Turecko představuje zemi s největšími regionálními rozdíly v Evropě dle HDP na obyvatele v PPS (Evropská komise¹, 2011).

Pokud ovšem srovnáme vyspělost ekonomiky Turecka s vyspělostí některých nových členských států jako je Rumunsko nebo Bulharsko, zjistíme, že ekonomická úroveň země je v celé řadě ohledů srovnatelná a v některých bodech dokonce lepší než úroveň těchto nových členských států (viz kapitola 4). Na příklad DHP na obyvatele v PPS, kdy průměr Evropské unie (27) je roven 100%, dosahuje v Turecku o několik procentních bodů lepší výsledek (49%) než Rumunsko (46%) a Bulharsko (44%). Navíc rumunský sektor zemědělství je ještě větší než turecký a v současnost době zaměstnává 29% pracovní síly země (The World Bank¹, 2012; Eurostat, 2012).

Poslední hypotéza - Vstup Turecka do Evropské unie se ve střednědobém horizontu neuskuteční, a to jak z důvodu pomalého postupu přístupových vyjednávání, tak i obav některých členských států z možných následků vstupu Turecka do Unie - byla potvrzena.

I když se stav turecké ekonomiky za poslední desetiletí významně zlepšil, vyhlídky na další postup v přístupových jednáních mezi Tureckem a Unií se v blízké budoucnosti nejeví pozitivně. Jeden z důvodů podporujících tuto skutečnost je dosavadní pokrok (pouze jedna vyjednávací kapitola z celkového počtu 35 kapitol byla úspěšně otevřena a uzavřena) a současný komplikovaný stav přístupových jednání. Rada Evropské unie totiž koncem roku 2006 zablokovala přístupová jednání v osmi kapitolách z důvodu nedostatečného pokroku Turecka v kyperské otázce a tato situace trvá dodnes. Navíc vztahy mezi Tureckem a Kyperskou republikou zůstávají stále značně napjaté a turecko-řecký spor o Kypr nebyl do současné doby navzdory celé řadě jednání pod dozorem OSN vyřešen.

Vedle racionální kritiky Turecka spojené s neurovnanými sousedskými vztahy, které brzdí postup přístupových jednání, se však za částí nevole začlenit Turecko do Evropské unie skrývá i obava některých členských států z možných následků plného členství země v Unii. Mělo by být také poznamenáno, že každá smlouva o přijetí nového člena vyžaduje jednomyslný souhlas všech členských států Evropské unie. Obavy některých členských států vyplývají především z velikosti, demografické dynamičnosti a ekonomické zaostalosti země ve srovnání s původními členskými státy Evropské unie (15). Námitky proti vstupu

Turecka do Unie se nejčastěji ozývají z důvodu obav z masivního přílivu turecké pracovní síly na evropské pracovní trhy, dále z důvodu výhod při hlasování v Radě Evropské unie nebo zastoupení v Evropském parlamentu plynoucí z velikosti a demografické dynamičnosti země a také z důvodu kulturní odlišnosti Turecka a s ní spojené obavy z možného tureckého vlivu a snah země o prosazování neevropských postojů, které by mohly měnit nasměrování politiky Evropské unie.

I když některé obavy členských států z možných následků vstupu Turecka do Evropské unie se zdají být poněkud zveličované (viz kapitola 5), řada členských států (v čele s Německem a Francií) dlouhodobě odmítá přijmout Turecko mezi sebe a navrhuje zemi jiné formy spolupráce bez perspektivy plného členství. Vzhledem k této situaci spolu s komplikovaným stavem přístupových jednání Turecko s největší pravděpodobností ve střednědobém horizontu do Evropské unie nevstoupí.

Kapitola 7: Závěr

Cílem diplomové práce bylo analyzovat dlouhou historii vztahů mezi Tureckem a Evropskou unií, prozkoumat ekonomický vývoj a současnou ekonomickou situaci země, zhodnotit vliv motivace Turecka ke vstupu do Evropské unie na proces ekonomické a politické liberalizace země, dále prozkoumat vyspělost turecké ekonomiky ve srovnání s vyspělostí ekonomik současných členských států Unie a také zhodnotit perspektivu Turecka pro plné členství v Evropské unii v blízké budoucnosti.

Historie vztahů mezi integrující se Evropou a Tureckem sahá až do konce padesátých let minulého století, kdy Turecko požádalo o přidružení k EHS. Od té doby se země s větší či menší intenzitou snaží o hlubší integraci EHS, posléze Evropskou unií. Turecká ekonomika prošla od založení Republiky významnou transformací z uzavřené ekonomiky převážně agrární země na ekonomiku mnohem otevřenější, průhlednější a také přístupnou světovému hospodářství. Tyto liberalizační změny byly podpořeny silnou aspirací Turecka na plné členství v Evropské unii, a to především od počátku nového tisíciletí.

Stav turecké ekonomiky se v důsledku těchto proevropských liberalizačních reforem za poslední desetiletí významně zlepšil. Turecko se stalo 16. největší ekonomikou světa z hlediska objemu HDP vyjádřeného paritou kupní síly (PPP) a 6. největší v Evropě (International Monetary Fund¹, 2012). Od roku 2002 se nominální HDP země i objem exportu více než ztrojnásobil a průměrné roční tempo růstu HDP ve stálých cenách dosáhlo úrovně 8,9% v roce 2010 a 6,6% v roce 2011, čímž Turecko předčilo většinu členských zemí Unie (The World Bank², 2012). Navíc v důsledku vytvoření celní unie mezi Tureckem a Evropskou unií v roce 1996, došlo k významnému prohloubení ekonomické interakce a celkový podíl vývozu Turecka do zemí Evropské unie se zvýšil z 50% v roce 1998 na téměř 57% v roce 2007 (The Directorate General for Trade of the European Commission, 2012).

Navzdory tomuto pokroku v ekonomické situaci země stále zaostává za průměrem Evropské unie (27) jako celku. Na druhou stranu pokud srovnáme ekonomickou vyspělost Turecka se dvěma nejnovějšími členskými státy, a to Rumunskem a Bulharskem, zjistíme, že Turecko dosahuje podobné ekonomické úrovně jako tyto dva členské státy Unie.

Co se týče perspektiv Turecka pro plné členství v Evropské unii v blízké budoucnosti, naděje na plné začlenění země do Evropské unie v blízké budoucnosti nevypadají pozitivně. I když členství Turecka v Unii by mohlo mít i jisté pozitivní dopady (jako je příliv mladé kvalifikované turecké pracovní síly do stárnoucí Evropy nebo přínosy plynoucí z geografické pozice země, a to především v oblasti zvýšení energetické bezpečnosti) od celé řady členských států zaznívají spíše obavy z možných následků vstupu Turecka do Unie nejčastěji z důvodu velikosti, demografické dynamičnosti a také zaostalosti země. Navíc pomalý postup a současný komplikovaný stav přístupových jednání tuto situaci nijak neusnadňuje.

Je více než pravděpodobné, že Turecko se nyní, kdy proces jeho přistoupení k Evropské unii zašel tak daleko, nespokojí s nějakou formou alternativy plného členství. Na druhou stranu nevidím navzdory pomalému pokroku a komplikovanosti přístupových jednání dobrý důvod k ukončení přístupových rozhovorů v současné době. Budoucnost členství Turecka v Unii bude do značné míry záležet na vývoji domácí politiky i politiky členských států. Je ovšem zřejmé, že zbývající cesta Turecka do sjednocené Evropy bude značně trnitá.

Seznam použité literatury

Citace

AKYOL, M., 2009. What makes Turkish Islam Unique? V: ARVANITOPOULOS, C., ed. *Turkey' s Accession to the European Union : an unusual candidacy*. Berlin: Springer, 2009, 327 s. ISBN 9783540881964.

AKÜZ Y. A. a BORATOV K., 2002. *The Making of the Turkish Financial Crises*. UNCTAD Discussion Papers no. 158 [online]. 2002 [cit. 2011-11-08]. Dostupné z: http://www.unctad.org/en/docs/dp_158.en.pdf.

ALPER, E., 2001. The Turkish Liquidity Crisis of 2000. *Russian and east European Finance and Trade*. New York: M. E. Sharpe Inc., 2001, roč. 37, č. 6, s. 55-80. ISSN 1061-2009.

ALTUG, S. a FILIZTEKIN, A., 2006. *The Turkish Economy: The Real Economy, Corporate Governance and Reform*. New York: Routledge, 2006, 308 s. ISBN 0415365929.

ERTUGAL, E., 2009. *Regional Governance in Turkey on the Road to EU Membership : Comparison of Three Regions*. Saarbrücken : VDM Verlag Dr. Müller, 2009, 307 s. ISBN 3639130456.

ERTUGRUL, A. a SELCUK, F., 2001. A Brief Account of the Turkish Economy 1980-2000. *Russian and east European Finance and Trade*. New York: M. E. Sharpe Inc., 2001, roč. 37, č. 6, s. 6-30. ISSN 1061-2009.

BUSINESSINFO, 2011. *Turecko: Ekonomická charakteristika země* [online]. 2011 [cit. 2011-09-08]. Dostupné z: <http://www.businessinfo.cz/cz/sti/turecko-ekonomicka-charakteristika-zeme/4/1000802/>.

EURACTIV, 2007. *Winning back confidence in EU-Turkey relations* [online]. 2007 [cit. 2011-09-07]. Dostupné z: <http://www.euractiv.com/enlargement/winning-back-confidence-eu-turkey-relations/article-167630>.

EURACTIV, 2011. *Vztahy EU a Turecka* [online]. 2011 [cit. 2011-09-07]. Dostupné z: <http://www.euractiv.cz/rozsirovani-eu/link-dossier/turecko-a-eu>.

EUROPA, 2011. *Accession criteria (Copenhagen criteria)* [online]. 2011 [cit. 2011-09-17]. Dostupné z: http://europa.eu/legislation_summaries/glossary/accession_criteria_copenhagen_en.htm.

EUROPA, 2012. *Rada Evropské unie* [online]. 2012 [cit. 2012-03-05]. Dostupné z: http://europa.eu/about-eu/institutions-bodies/council-eu/index_cs.htm.

EUROPEAN COMMISSION, 2005. *Enlargement Strategy and Main Challenges 2006-2007* [online]. Brusel: Evropská komise, 2007 [cit. 2011-16-05]. Dostupné z:

http://www.abgs.gov.tr/files/ardb/evt/1_avrupa_birligi/1_5_genisleme_stratejisi_belgeleri/2006_2007_genisleme_stratejisi_belgesi_en.pdf.

EUROPEAN COMMISSION, 2006. *Free movement of workers since the 2004 enlargement*. Brusel: Evropská komise, 2006 [cit. 2012-03-02]. Dostupné z: <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/06/130&format=HTML&aged=1&language=EN&guiLanguage=en>.

EUROPEAN COMMISSION, 2011. *Turkey 2011 Progress Report*. Brusel: Evropská komise, 2011 [cit. 2012-03-05]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2011/package/tr_rapport_2011_en.pdf

EUROSTAT, 2012. *Statistics - Database by Themes* [online]. Brusel: Evropská komise, 2012 [cit. 2012-03-02]. Dostupné z: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database.

EVROPSKÁ CENTRÁLNÍ BANKA, 2012. *Turkish Lira* [online]. Frankfurt nad Mohanem: Evropská centrální banka, 2012 [cit. 2012-04-07]. Dostupné z: <http://www.ecb.int/stats/exchange/eurofxref/html/eurofxref-graph-try.en.html>.

EVROPSKÁ KOMISE, 2011. *Podmínky pro rozšíření* [online]. Brusel: Evropská komise, 2011 [cit. 2011-11-06]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/enlargement/the-policy/conditions-for-enlargement/index_cs.htm.

EVROPSKÁ KOMISE¹, 2011. *HDP na regionální úrovni* [online]. Brusel: Evropská komise, 2011 [cit. 2011-15-07]. Dostupné z: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/GDP_at_regional_level/cs#V.C3.BDznamn.C3.A9_region.C3.A1ln.C3.AD_rozd.C3.ADly_i_v_r.C3.A1mci_jednotliv.C3.BDch_zem.C3.AD.

EVROPSKÁ KOMISE, 2012. *Rozšíření* [online]. Brusel: Evropská komise, 2012 [cit. 2012-01-05]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/enlargement/index_cs.htm.

FELTON, J., 2008. *The Contemporary Middle East: A Documentary History*. Washington: CQ Press, 2008, 729 s. ISBN 9780872894884.

FENGER-GRØNDAHL, M., 2007. *Tyrkiet - en del af Europa?* Kodaň: Informations Forlag, 2007, 152 s. ISBN 9788775141784.

GARDNER, D., 2011. Eyes on a higher prize. *Financial Times*. Londýn: Pearson, 10. červen 2011. s. 7. ISSN 0307-1766.

GLAZAR, O. a STRIELKOWSKI, W., 2010. Turkey and the European Union – Possible Incidence of the EU Accession on Migration Flows. *Prague Economic Papers*, Praha: VŠE, 2010/3, vol. 19, s. 218-235. ISSN 1210-0455.

GRIGORIADIS, Ioannis N., 2009. *Trials of Europeanization : Turkish Political Culture and the European Union*. Londýn: Palgrave Macmillian, 2009, 231 s. ISBN 0230612156.

G20, 2012. *What is the G20?* [online]. 2012 [cit. 2012-01-05]. Dostupné z: <http://www.g20.org/en/g20/what-is-the-g-20>.

HÁJEK, H. a MIHOLA, J., 2009. Analýza vlivu souhrnné produktivity faktorů na ekonomický růst České republiky. *Politická ekonomie*. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze, 2009, roč. 2009, č. 6, s. 740-753. ISSN 0032-3233.

HALLE, W. a ÖZBUDUN, E., 2010. *Islamism, Democracy and Liberalism in Turkey : The Case of the AKP*. Abingdon : Routledge, 2010, 214 s. ISBN 9780415484701.

HALLSTEIN, W., 1963. *Address by Professor Dr. Walter Hallstein, President of the Commission of the European Economic Community, on the occasion of the signature of the Association Agreement with Turkey* [online]. Brusel: Evropská komise, 1963. 3 s. [cit. 2011-11-07]. Dostupné z: <http://aei.pitt.edu/14311/1/S77.pdf>.

HANSEN, S., 2011. Turkey's Moment. *Bloomberg Business Week*. New York: Bloomberg L. P. 20. červen 2011, s. 67-71. ISSN 0007-7135.

HOEKMAN, B. a TOGAN, S., 2005. *Turkey : economic reform and accession to the European Union*. Washington: World Bank, 2005, 362 s. ISBN 0821359320.

INSTITUTE FOR SOCIAL AND ECONOMIC ANALYSES, 2012. *Vzdělání a hospodářský růst*. [online]. 2012 [cit. 2012-01-02]. Dostupné z: <http://www.isea-cz.org/Aktuality/Posledn%C3%AD%C4%8DI%C3%A1Inkyakoment%C3%A1%C5%99e/tabid/64/articleType/ArticleView/articleId/440/Vzdl-a-hospodsk-rst.aspx> .

INTERNATIONAL MONETARY FUND₁, 2012. *GDP (PPP) - Report for Selected Countries*. [online]. 2012 [cit. 2012-01-02]. Dostupné z: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2011/02/weodata/weorept.aspx?sy=2011&ey=2011&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&c=193%2C273%2C223%2C156%2C924%2C922%2C184%2C132%2C134%2C534%2C536%2C429%2C186%2C136%2C158%2C112%2C111%2C542&s=PPPGDP%2CPPPSH&grp=0&a=&pr1.x=63&pr1.y=12> .

INTERNATIONAL MONETARY FUND₂, 2012. *World Economic Outlook Database - Report for Selected Indicators*. [online]. 2012 [cit. 2012-01-02]. Dostupné z: http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2012/01/weodata/weorept.aspx?sy=1990&ey=2011&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=%2C&br=1&c=186&s=LUR%2CGGXWDN_NGDP%2CGGXWDG_NGDP&grp=0&a=&pr1.x=53&pr1.y=15 .

INTERNATIONAL MONETARY FUND, 2000. *Financial Programming and Policy: The Case of Turkey*. [online]. 2000 [cit. 2012-01-02]. Dostupné z: <http://www.imf.org/external/pubs/nft/2000/turkey/>.

INTERNATIONAL MONETARY FUND, 2007. *Turkey – 2007 Article IV Consultation, Concluding Statement of the IMF Mission*. [online]. 2000 [cit. 2012-01-02]. Dostupné z: <http://www.imf.org/external/np/ms/2007/030907.htm> .

LAGRO, E. a JØRGENSEN, Knud E., 2007. *Turkey and the European Union: Prospects for a Difficult Encounter*. Houndmills: Palgrave Macmillan, 2007, 240 s. ISBN 0230019552.

MACLENNAN, Julio C., 2009. The EU-Turkey Negotiations: Between the Siege of Vienna and the Reconquest of Constantinople. V: ARVANITOPOULOS, C., ed. *Turkey's Accession to the European Union: an unusual candidacy*. Berlín: Springer, 2009, 327 s. ISBN 9783540881964.

MARDIN, S., 2005. Turkish Islamic Exceptionalism Yesterday and Today: Continuity, Rupture and Reconstruction in Operational Codes. *Journal of Turkish Studies*. Ankara: Turkish Studies Publisher, 2005, roč. 6, č. 2, s. 145-165. ISSN 1308-2140.

METZ, Helen C., 1995. *Turkey: A Country Study*. Washington: GPO for the Library of Congress, 1995, 498 s. ISBN 0844408646.

MZV, 2011. *Charakteristika hospodářského vývoje Turecka* [online]. 2011 [cit. 2012-04-04]. Dostupné z: http://www.mzv.cz/istanbul/cz/obchod_a_ekonomika/ekonomicky_vyvoj_turecka/charakteristika_hospodarskeho_vyvoje.html.

NAS, Tevfik F., 2011. The Turkish Economy from the 1960s to EU accession. V: CAKIR, Armagan E., ed. *Fifty Years of EU-Turkey Relations*. Londýn: Routledge, 2011, 180 s. ISBN 0415579635.

OECD, 2002. *Turkey: Crucial Support for Economic Recovery*. Paříž: OECD Publications, 2002, 164 s. ISBN 9264198083.

OIL PRICE, 2012. *Brent Crude Oil* [online]. 2012 [cit. 2012-04-04]. Dostupné z: <http://oil-price.net/dashboard.php?lang=en>.

OZKAN, F. G., 2005. Currency and Financial Crises in Turkey 2000-2001: Bad Fundamentals or Bad Luck? *The World Economy*. New York: Wiley-Blackwell, 2005, roč. 28, č. 4, s. 541-572. ISSN 0378-5920.

PARKER, O., 2009. Cosmopolitan Europe and EU-Turkey Question: the politics of a common destiny. *Journal of European Public Policy*. Londýn: Routledge, 2009, roč. 16, č. 7, s. 1085-1101. ISSN 1350-1763.

PEET, J., 2010. Anchors aweigh: A special report on Turkey. *The Economist*. Londýn: The Economist Group, 23. říjen 2010, 19 s. ISSN 0013-0613.

RADA EVROPSKÉ UNIE, 2005. *Negotiating framework* [online]. Lucemburk: Rada Evropské unie, 2005. 9 s. [cit. 2011-11-05]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/turkey/st20002_05_tr_framedoc_en.pdf.

RICHARDSON, J., 2005. Games that nations play: will Turkey be part of Europe? *Foresight*. New York: Emerald Group Publishing Limited, 2005, roč. 7, č. 3, s. 3-8, ISSN 1463-6689.

SHABU, M., 2010. Turecko - Země na rozcestí. *Týdeník Euro*. Praha: Euronews, 2010, 6. září 2010, s. 68-70. ISSN 1212-3129.

SHANKLAND, D., 1999. ed. *The Turkish Republic at seventy-five years*. Huntingdon: Eothen, 1999, 129 s. ISBN 0906719283.

SKLIAS, P., 2009. The Political Economy of Turkey's Accession to the EU: A Comparative Analysis. V: ARVANITOPOULOS, C., ed. *Turkey's Accession to the European Union: an unusual candidacy*. Berlín: Springer, 2009, 327 s. ISBN 9783540881964.

SOULEIMAN, E., 2003. *Ekonomický vývoj v Turecku* [online]. 2003 [cit. 2011-10-12]. Dostupné z: <http://www.amo.cz/publikace/ekonomicky-vyvoj-v-turecku.html>.

STANZELOVÁ, M., 2001. *ČNB - Krize přijde Turecko draho* [online]. 2001 [cit. 2011-15-12]. Dostupné z: http://www.cnb.cz/cs/verejnost/pro_media/clanky_rozhovory/media_2001/cl_01_010322c.html.

THE DIRECTORATE GENERAL FOR TRADE OF THE EUROPEAN COMMISSION, 2012. *Turkey – EU Trade and Trade with the World*. Brusel: Evropská komise, 2012 [cit. 2012-03-22]. Dostupné z: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113456.pdf.

THE GEOGRAPHY SITE, 2006. *Map of Turkey* [online]. 2006 [cit. 2011-09-12]. Dostupné z: <http://www.geography-site.co.uk/pages/countries/atlas/maps/turkey.gif>.

THE WORLD BANK₁, 2012. *World Development Indicators and Global Development Finance*. [online]. 2012 [cit. 2012-01-02]. Dostupné z: http://databank.worldbank.org/ddp/home.do?Step=2&id=4&DisplayAggregation=N&Sd mxSupported=Y&CNO=2&SET_BRANDING=YES

THE WORLD BANK₂, 2012. *Main Macroeconomic Indicators - Turkey*. [online]. 2012 [cit. 2012-03-02]. Dostupné z: http://siteresources.worldbank.org/TURKEYEXTN/Resources/361711-1227089539790/5593793-1331655032437/MainMacroIndicators_Mar2012.pdf.

TRADING ECONOMICS₁, 2012. *Turkey Interest Rate 2000-2001*. [online]. 2012 [cit. 2012-02-01]. Dostupné z: <http://www.tradingeconomics.com/turkey/interest-rate>.

TRADING ECONOMICS₂, 2012. *Turkish Lira Exchange Rate 2000-2001*. [online]. 2012 [cit. 2012-02-01]. Dostupné z: <http://www.tradingeconomics.com/turkey/currency>.

TRADING ECONOMICS₃, 2012. *Turkey GDP Growth Rate 2002-2009*. [online]. 2012 [cit. 2012-02-01]. Dostupné z: <http://www.tradingeconomics.com/turkey/gdp-growth-annual>.

TRADING ECONOMICS₄, 2012. *Turkey Interest Rate 2002-2012*. [online]. 2012 [cit. 2012-02-01]. Dostupné z: <http://www.tradingeconomics.com/turkey/interest-rate>.

TRADING ECONOMICS₅, 2012. *Turkey Inflation Rate 2002-2012*. [online]. 2012 [cit. 2012-02-01]. Dostupné z: <http://www.tradingeconomics.com/turkey/inflation-cpi> .

TRADING ECONOMICS₆, 2012. *Turkey Unemployment Rate 2005-2012*. [online]. 2012 [cit. 2012-02-01]. Dostupné z: <http://www.tradingeconomics.com/turkey/unemployment-rate>.

TROLL, T. a PRÁŠIL J., 2005. *Jen počkej, Turecko!* [online]. 2005 [cit. 2012-03-15]. Dostupné z: <http://www.amo.cz/publikace/jen-pockej-turecko.html>.

TURKEY AND MACEDONIA, 2010. *Turks largest foreign group in EU in 2009*. [online]. 2010 [cit. 2012-02-03]. Dostupné z: <http://turkeymacedonia.wordpress.com/2010/10/19/turks-largest-foreign-group-in-eu-in-2009%E2%80%94official/>.

TURKISH STATISTICAL INSTITUTE, 2011. *Turkey: Statistical Indicators 1923-2010*. Ankara: Turkish Statistical Institute, 2011, 727 s. ISBN 9789751952486.

UGUR, M. a CANEFE N., 2004. ed. *Turkey and European Integration: Accession prospect and issues*. Londýn: Routledge, 2004, 289 s. ISBN 0415326567.

UNITED NATIONS₁, 2011. *Vývoj počtu obyvatelstva v Turecku a Německu* [online]. 2011 [cit. 2012-02-03]. Dostupné z: http://esa.un.org/unpd/wpp/JS-Charts/pop-tot_0.htm.

UNITED NATIONS₂, 2011. *Demografická pyramida v Evropě* [online]. 2011 [cit. 2012-02-03]. Dostupné z: http://esa.un.org/unpd/wpp/population-pyramids/population-pyramids_absolute.htm.

UNITED NATIONS₃, 2011. *Demografická pyramida v Turecku* [online]. 2011 [cit. 2012-02-03]. Dostupné z: http://esa.un.org/unpd/wpp/population-pyramids/population-pyramids_absolute.htm.

WILSON, J., 2010. A close relationship. *Financial Times*. Londýn: Pearson, 2. prosinec 2010. s. 33. ISSN 0307-1766.

YILDIZ, K. a MULLER, M., 2008. *The European Union and Turkish Accession : Human Rights and the Kurds*. Londýn: Pluto Press, 2008, 239 s. ISBN 0745327842.

ZÜRCHER, Erik. J., 2004. *Turkey: a modern history*. New York: Palgrave Macmillian, 2004, 407 s. ISBN 1860649580.

Bibliografie

ARIKAN, H., 2006. *Turkey and the EU : An Awkward Candidate for EU Membership?* Aldershot : Ashgate , 2006, 290 s. ISBN 0754647625.

ENGERT, S., 2010. *EU Enlargement and Socialization : Turkey and Cyprus*. Abingdon : Routledge , 2010, 296 s. ISBN 9780415557221.

HAKIMIAN, H. a NUGENT, B., 2005. *Trade Policy and Economic Integration in the Middle East and North Africa*. London: Routledge. 296 s. ISBN 0415360293.